

AN ESSENTIAL SYNOPSIS OF A PROMINENT SCHOLARLY LIFE-WORK

Geography, Development, Public Policy: Select Essays of Gopal Krishan.

Edited by Surya Kant and Nina Singh. New Delhi: RK Books, 2015. 395 pp.,
Rs3000, hardback (ISBN: 978-93-82847-57-1).

DR. ZOLTÁN WILHELM MSc, PhD, Habil. Assoc. Prof., Director, Cultural Counsellor,
Hungarian Information and Cultural Centre, New Delhi, India

NÁNDOR ZAGYI MSc, Assistant lecturer, Institute of Geography, University of Pécs

This volume of essays and studies, an outcome of meticulous editorial work, provides a succinct summary of Gopal Krishan's scientific life-work up till now. Although the primary apropos of its publication was obviously a deep bow to one of the most honourable Indian geographers entering his seventy-fifth year, but it was also an exemplary aim to collect together a relatively considerable part of the author's writings, published dispersedly earlier. The professional accomplishment of the volume can be apprehended exactly by the latter circumstance, namely making a conceptual selection of Professor Krishan's extensive oeuvre. The editors have picked up the thirty-two essays or about one-fourth of total one hundred and thirty reserach pieces in such a way that they represent comprehensively the output of the author's last four decades long life-work and the evolvment of his learned experiences.

Prior to the essays included in the volume, the readers get, within the frame of the 'Prologue', a pithy but detailed compendium on the unswervingly rising academic journey of 'GK', as he is popular among his colleagues and students. Along with stages, institutions and figures referring to the advancement on his path of life, accentuation of unobtrusiveness and professionalism, the unique characteristics of Gopal Krishan's personality has not been failed, as well. A brief consisting of personal particulars and enumeration of positions, honours and works serves as a useful supplement to the appraisalment conceived in the spirit of fellowship.

The essays themselves selected from a fairly wide range of journals, annals and edited books have been arranged in five thematic groups in accordance with the author's fundamental scopes of activities. The first ones, in Part I, entitled '*Geography: Issues and Challenges*' deal with a broad scale of theoretical and methodological questions of science, as from the tasks and missions being

ahead of Indian human geography until systematizing and defining of indicators used for description of demographic variables. Then, in the Part II, *'Development: Salient Parameters'*, one gets an overall picture of the general and geographical aspects of development laying particular stress on its agricultural concerns. An essay on trends in regional inequalities in India and a remarkable case study on the 'Sukhomajri Project', the success of a social co-operation initiative to mitigate spatial disparities complete this part. The editors devoted the Part III, *'Development: Population Aspects'*, to the relationship between demographic issues and societal evolution in India enlightening this matter by means of regional studies focusing on minorities, diasporas, internal migration, urban-rural diversity etc. The role of the Sikhs in this connection has a great importance, reflected in the appearance of the work on their spread from the closing years of the 19th century till now in and out of India, as well as the essay on the demography of Punjab, covering one hundred years long period between its annexation and the Partition of India. The treatises in Part IV, *'Development: Urbanisation Dynamics'* analyse one of the most evident regard of social development process, that is the features of Indian urbanisation, through such subjects like political economy, pace of growth, urban-rural relations among other things which have also been amplified by the case studies on typicalness of urbanisation in regions bordering Pakistan. Finally, in the last section entitled *'Administration and Public Policy'* we can obtain a taste of Professor Krishan's papers come to life in the field of administrative geography from area reforms via Delhi NCR's metropolitan growth management until the futuristic perspectives of Chandigarh, perhaps the most peculiar element of the Indian settlement network.

It can be stated with confidence that this new volume has managed to fulfil its mission. The editors have succeeded in full realization of their original dream of creating an all-embracing collection of the author's life-work. For all this, it is definitely recommendable for each and every researcher and student, having any research interest in the above mentioned specialities or simply just for those who respect GK's person and scientific achievements.

Nemes Viktória

A nemi arányok eltolódásának vizsgálata Indiában

ABSZTRAKT

Az Ázsia több országában érvényesülő fiúpreferencia és az ebből adódó kiegyensúlyozatlan nemi arányok által sújtott népesség méretét tekintve India a leginkább érintett országok közé tartozik (Kína mellett). A demográfiai összetétel anomáliájára – jelentős hiány a női népességben – több mint 20 évvel ezelőtt hívták fel a közvélemény figyelmét. Indiában a legutóbbi népszámlálási adatok alapján a feminitási index több állam számos körzetében nem csak az indiai átlag (940), de világátlag (952) alatti értékeket mutat. E jelenség az érintett népesség nagyságát és az okok-következmények komplexitását tekintve sem elhanyagolható, főként egy olyan nagy népességű és gazdasági potenciáljában egyre erősödő országban, mint India. A szerző tanulmányában az indiai népesség nemi arányának tér- és időbeli alakulását, továbbá a fiúpreferencia háttérében álló szocio-kulturális és gazdasági okokat, illetve annak következményeit igyekszik röviden bemutatni.

ABSTRACT

Many countries in Asia are characterized by a strong son preference and a resulting unbalance in the sex ratio of the population. If considering the population number of these countries, India – after China – belongs to the most affected ones. The anomaly in the demographic structure – significant deficit in the female population – was brought to public attention more than 20 years ago. According to the data of the last census (2011) the female sex ratio in several districts of India is not only under world average (952), but also under the Indian average (940). This phenomenon should not be neglected considering the volume size of population affected and the complexity of causes and consequences in such a populated and economically stronger and stronger country like India. The author of this study tries to describe the spatial and temporal changes in the sex ratio of the Indian population, the socio-cultural and economic background as well as the consequences of the country's strong son preference.

Kulcsszavak: India, nemi arány eltolódás, fiúpreferencia, társadalmi feszültségek

Keywords: India, sex ratio differences, son/male preference, social tension

BEVEZETÉS

Egy megfelelő népességszámmal rendelkező ország esetében, ahol nincs jelentős migráció, nincsenek háborúk, belső konfliktusok a férfi-nő arányt az elsődleges nemi arányok és a közösség korösszetétele határozza meg. Normális körülmények között a születéskori nemi összetételt tekintve több a fiú, mint a lány, sőt a fogantatáskori részarányuk még magasabb (CLARKE, J. I. 2003). Ennek oka a fiúk minden, így az intrauterin életkorban is magasabb (az elvetélt magzatok között általában több a hímnemű, mint a nőnemű) halálzási rátájában keresendő. Ezen okból kifolyólag a fiúk kezdeti létszámelőnye fokozatosan kiegyenlítődik, sőt az idősebb, propagatív életkorban a nők kerülnek többségbe. Tehát e tényezők figyelembe vételével elmondható, hogy a két nem létszámarányának kiegyenlítődéséhez, elengedhetetlen az elsődleges, illetve ebből következően a másodlagos nemi arányokban megmutatkozó fiú többlet. A Föld egészének népességét tekintve elmondhatjuk, hogy annak nemek szerinti megoszlása kiegyensúlyozott, ám regionálisan és lokálisan olyan markáns különbségek is előfordulhatnak, amelyek a reprodukciót is veszélyeztethetik (TÓTH J. 2002). Földünk legnagyobb kontinensének, Ázsiának több országában (Azerbajdzsán: 877, Grúzia: 901, Örményország: 893, Kína: 885, India: 893 és Vietnam: 893) is jelentős mértékű, az elfogadható értéket jóval meghaladó – a feminitási index sokszor a 900-t sem éri el – a másodlagos nemi összetételben mutatkozó, jelentős nagyságú népességet érintő aránytalanságokat figyelhetünk meg (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012). Ezeket az országokat patriarchális társadalmi berendezkedés, erős fiúpreferencia és a férfiak magasabb státusza jellemzi (VISARIA, L. 2005). Az Ázsia országaiban érvényesülő fiúpreferencia és az ebből adódó kiegyensúlyozatlan nemi arányok által sújtott népesség méretét tekintve India a leginkább érintett országok közé tartozik (Kína mellett). A népesség összetételének normálistól való nagyarányú eltérése súlyos gazdasági és szociális problémákat okozhat, mint pl. a már említett erőszakos cselekedetek számának növekedése, csecsemő- és gyermekgyilkosságok, szelektív abortusz, feleségvásárlás, melyek nem elhanyagolhatóak, főleg egy olyan hatalmas és gazdasági potenciáljában egyre inkább erősödő, népességszámát tekintve a Föld második legnagyobb országának számító államban, mint India. Mindezeket figyelembe véve a szerző célja, hogy bemutassa a már említett fiúpreferencia okait és következményeit, valamint az indiai népesség nemi arányában megmutatkozó nagyarányú tér- és időbeni eltolódás alakulását.

MÓDSZEREK

A munkám során forráselemzést, szakirodalmi feldolgozást, valamint statisztikai adatok elemzését végeztem. A Census of India¹ hivatalos honlapjáról körzeti szinten elérhetőek a vallási, népesedési adatok, míg a National Crime Reports Bureau (NCRB)² honlapjáról táblázatos formában, szintén körzeti szinten letölthetőek a 2001-2012 közötti időszakra vonatkozó, a gyermekek és nők ellen elkövetett bűncselekmények adatai. Az információkat az ArcGIS térinformatikai szoftver segítségével tettem átláthatóvá, kezelhetővé és dolgoztam fel, valamint ennek használatával generált térképeken mutattam be. A bűncselekmények feldolgozása során ahhoz, hogy az egyes körzetekben elkövetett bűncselekményeket India körzeteit bemutató poligon térképhez rendelhessem, szükség volt a körze-

¹ <http://www.censusindia.gov.in/default.aspx>

² <http://ncrb.gov.in/>

tek felülvizsgálatára és az adatok rendezésére. A munkát megnehezítette, hogy 2001 és 2011 között nagymértékben változott a körzetek száma (2001-ben 593, 2011-ben 640 körzet volt Indiában), az újonnan lehatárolt körzetekhez egy frissített poligontérképre volt szükség, mely a GADM globális adminisztratív határok (GADM – Global Administrative Boundaries)³ adatbázisából lett átvéve. A megszerzett adatok, információk alapján grafikonokat, táblázatokat, ábrákat szerkesztettem, illetve térképeket hoztam létre.

EREDMÉNYEK

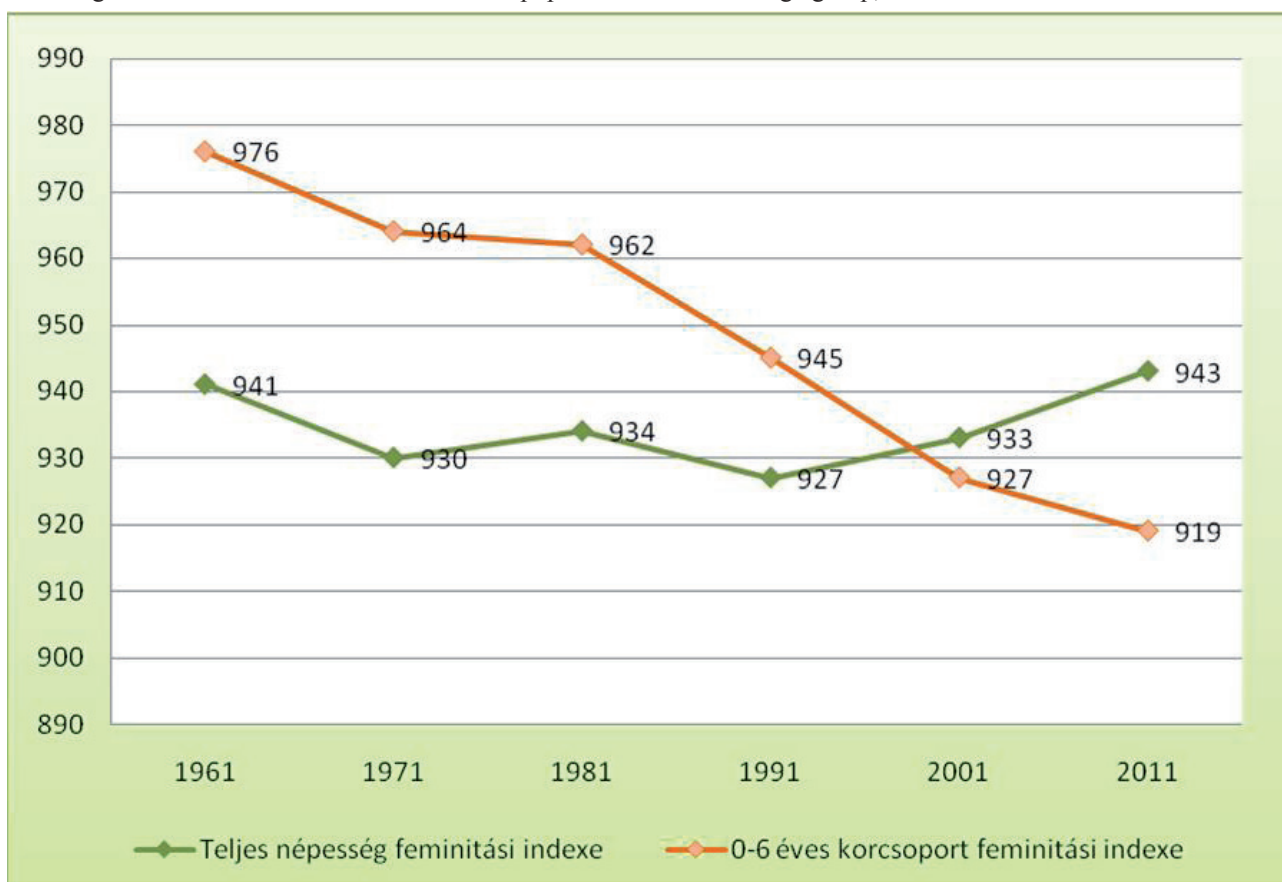
A nemi arányok tér- és időbeli alakulása Indiában

A természetes nemi arányoktól eltérően Indiában a fiúk/férfiak javára billen a mérleg, annak ellenére, hogy köztudottan a nők biológiailag ellenállóbbak. Kína után India a második olyan állam, ahol nem csak a gyermekkori leánynépesség számában mutatkozik hiány a fiúk számához képest, de a felnőtt korosztály nemek közötti megoszlásában is jelentős eltérést tapasztalhatunk. Mindezt annak ellenére, hogy a feminitási index, amely 1991-ben érte el mélypontját, növekedésnek indult. Ez a növekedés leginkább az indiai nők születéskor várható élettartamának kitolódásából adódik. A 0–6 év közötti korosztály feminitási arányszámai már az 1960-as évektől folyamatosan csökkennek. Ez az időpont egybeesik azon diagnosztikai eljárások elterjedésével Indiában, melyek lehetővé tették a magzat nemének megállapítását. Az 1980-as évektől pedig, amikor újabb, még pontosabb nem meghatározást lehetővé tevő eljárások váltak elérhetővé, az addiginál is nagyobb mértékű csökkenés következett be (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012). “A női népesség hiánya Indiában a teljes lakosságra vonatkoztatott 1000-es feminitási indexhez – tehát a nők 50%-os létszámarányához – viszonyítva az utóbbi fél évszázadban a nemi arányok adott értékétől függően 3,1 és 3,8% között változott, a 2011. évi census során rögzített népességszámot (1210,2 millió fő) alapul véve a veszteség abszolút értékben 18,7 millió főt tesz ki (3,1%)”⁴. Ami a 0-6 éves korcsoport nemi arányait illeti, a fiúk és a leányok száma közötti eltérés dekádonként 0,9%-al csökkent a 1962-es átlagos feminitási bázisértékhez képest, melyet 1981-ben regisztráltak. Ez 2011-re elérte a 2,7%-ot, ami azt jelenti, hogy az említett korcsoportban a hiányzó leánynépesség megközelíti a 2,1 milliót (WILHELM Z.-ZAGYI N. 2012). Az indiai teljes népesség és a 0-6 éves korcsoport nemi arányát jellemző változásokat az alábbi grafikon mutatja be (*1. ábra*):

³ <http://www.gadm.org/country>

⁴ WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012: Mít ér a lány, ha Indiai? Nemi arányok alakulásának vizsgálata Indiában. In: Nyári D. szerk.: Kockázat, konfliktus, kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának Tanulmánykötete, SZTE, Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged, p. 1039

1. ábra: A teljes népesség és a 0-6 éves korcsoport feminitási indexének változása Indiában 1961 és 2011 között
 Figure 1: The female sex ratio of the total population and the 0-6 age group, between 1961 and 2011 in India

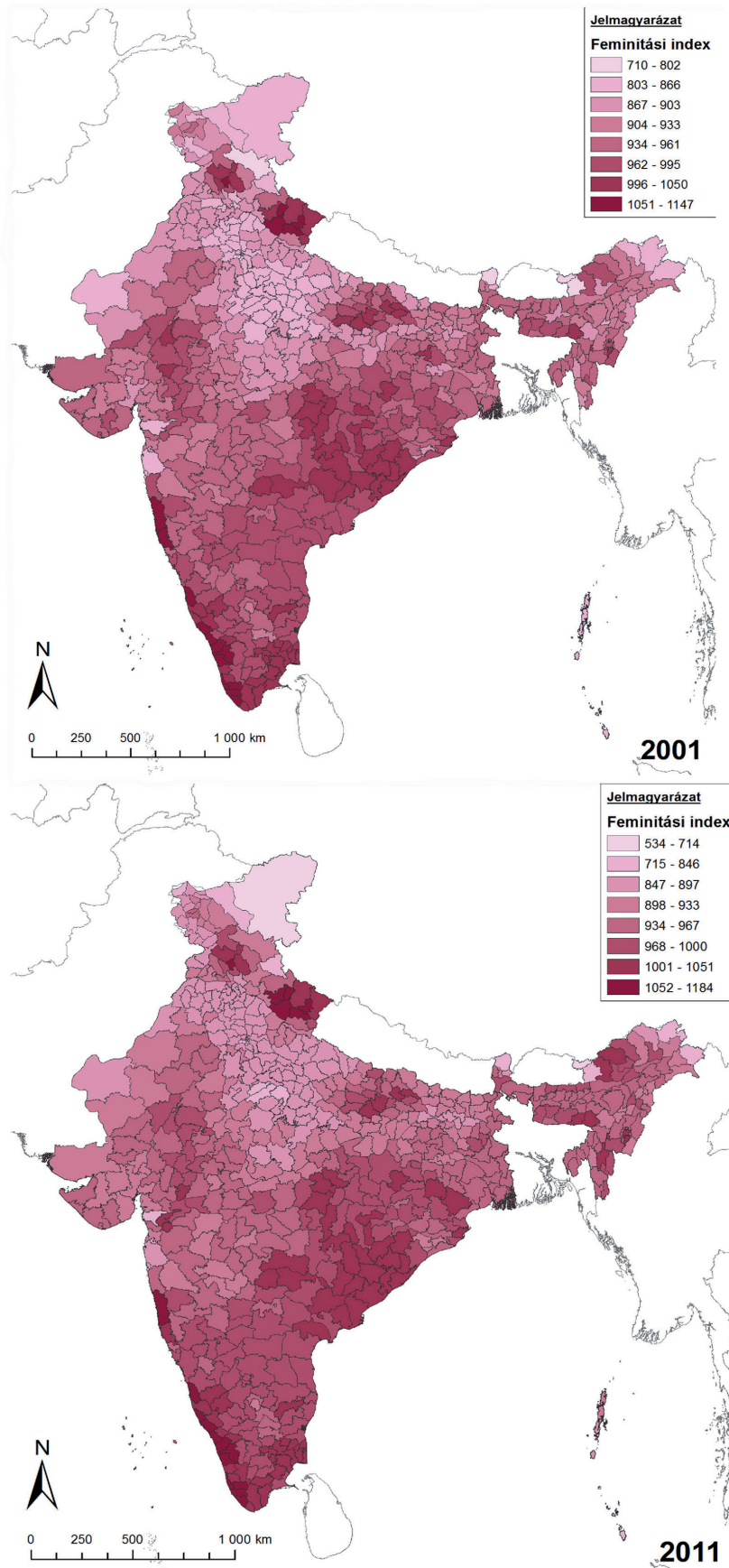

Forrás: WILHELM Z. et al. 2014 alapján szerk. NEMES V. 2015
 Source: Edited by NEMES V. 2015 on the basis of WILHELM Z. et al. 2014

A grafikon jól szemlélteti, hogy míg a felnőtt korosztály feminitási indexe az 1991-es mélypont után lassúbb ütemben ugyan, de növekedésnek indult – mely az indiai nők születéskor várható élettartamának kitolódásából adódik – addig a gyermekkori leánynépesség feminitási indexének csökkenése igen jelentős és folyamatos. A feminitási index alakulásában azonban nem csak időbeni, de térbeni változások, eltérések is megfigyelhetők. A nők számában mutatkozó hiány legmarkánsabban India északi, nyugati (történelmileg militáns, maszkulin) államaiban, azaz Punjab, Haryana államokban, valamint Rajasthan, Gujarat és Maharastra területén jelentkezett/jelentkezik. A 2001-es népszámlálás ugyan emelkedést mutatott a teljes népesség feminitási arányában – az 1991-es 927 helyett 933 –, de 17 államban/szövetségi területen még így is a 2001-es országos átlag alatt maradt a feminitási index értéke (CENSUS OF INDIA, 2001). A 2001-es népszámlálás óta eltelt idő alatt Jammu és Kashmir, Himachal Pradesh, Uttarakhand, Madhya Pradesh, Andra Pradesh, Tamil Nadu, Orissa, Arunachal Pradesh egyes községeiben, valamint Daman és Diu, Delhi és Chandigarh területén is jelentős csökkenést tapasztalhatunk, mely jól látható a 2001-es és 2011-es census adatai alapján készült térképeken is (2. ábra).

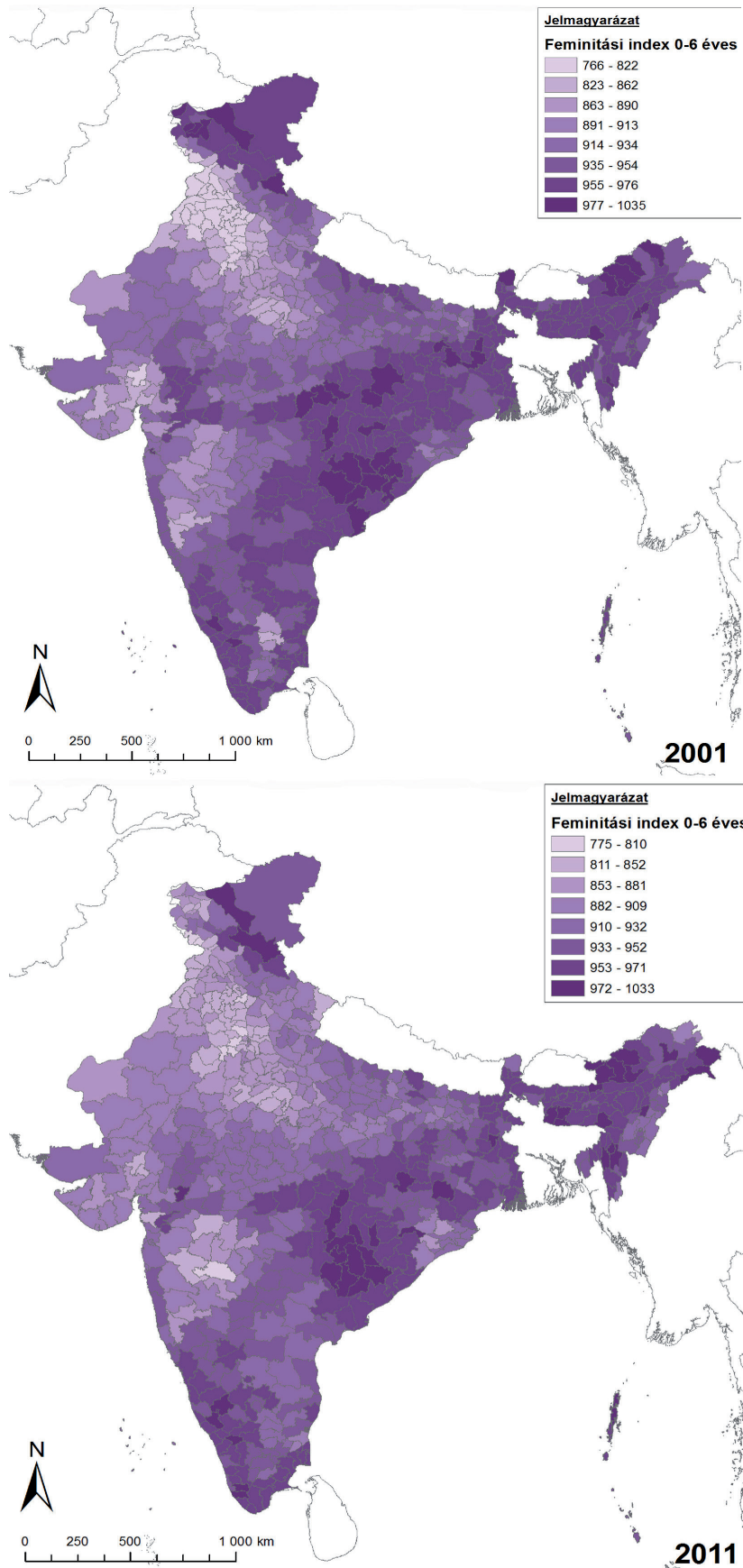
Hasonló tendenciával találkozhatunk a 0-6 éves korosztály esetében is, ahol a DK-i, K-i államok községein, valamint Jammu és Kashmir K-i, Himachal Pradesh ÉK-i községein kívül torzult nemi arány értékekkel találkozhatunk (3. ábra).

2. ábra: Feminitási index India körzeteiben 2001-ben és 2011-ben
 Figure 2: Female sex ratio in the districts of India in 2001 and 2011

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2001, 2011 adatai alapján szerk. NEMES V.-JÓZSA E. 2015
 Source: Edited by NEMES V.-JÓZSA E. 2015 on the bases of the CENSUS OF INDIA 2001, 2011

3. ábra: 0-6 éves korosztály feminitási indexe India körzeteiben 2001-ben és 2011-ben
 Figure 3: Female sex ratio of the 0-6 age group in the districts of India in 2001 and 2011

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2001, 2011 adatai alapján szerk. NEMES V.-JÓZSA E. 2015
 Source: Edited by NEMES V.-JÓZSA E. 2015 on the bases of the CENSUS OF INDIA 2001, 2011

A városi és vidéki népesség nemek közötti megoszlásában is találhatunk eltéréseket, mégpedig az utóbbiak javára. A városi népesség feminitási arányszáma átlagosan 929 körül alakul, míg vidéki népesség esetén 949 ez az érték. Ennek valószínűleg a férfiak munkahely reményében történő városokba migrálása lehet az oka. Még látványosabb a gyermekek (0-6 évesek) nemi arányában megmutatózó – 31 államot és szövetségi területet érintő meredek csökkenés –, mely legélesebben Punjab, Haryana, Himachal Pradesh, Gujarat és Delhi területeken mutatkozik meg. Mindösszesen 5 közigazgatási egység – Dadra és Nagar Haveli (1003), Lakshwadeep (999), Chhattisgarh (982), Meghalaya (973) és Jharkhand (973) – esetében mondható el, hogy a feminitási index meghaladja az országos átlagot. Ezen korosztály esetében is megállapítható, hogy a rurális térségek esetében sokkal jobb a feminitási index, mint a városi népesség esetében – előbbi területeken az arányszám átlagosan 923, míg az utóbbiak esetében mindössze 905 – ám megjegyzendő, hogy az előbbieket 2001-hez képest nagyobb mértékű csökkenést tapasztalhatunk (*1. táblázat*) (CENSUS OF INDIA, 2011).

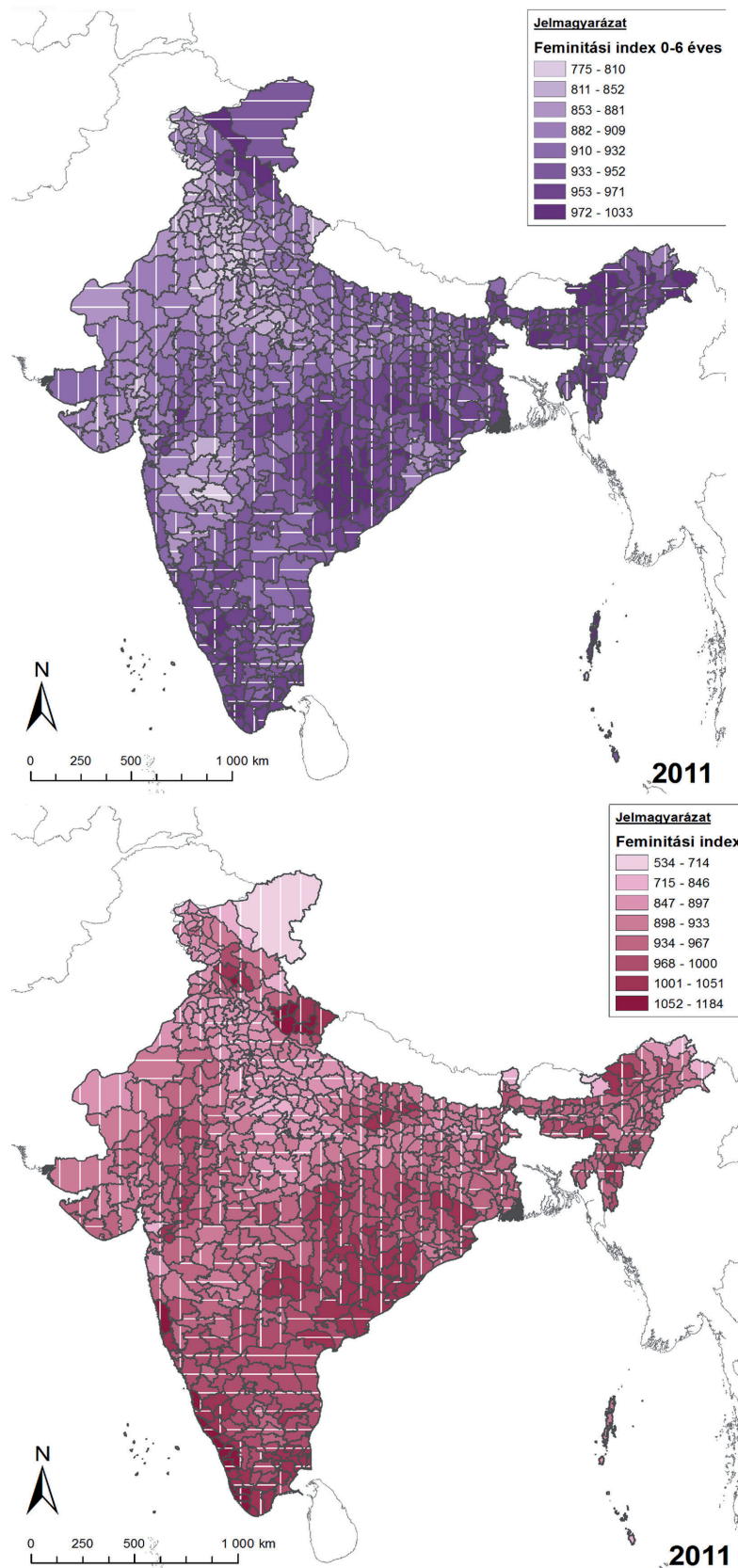
1. táblázat: Az átlagos feminitási index értékei 2001-ben és 2011-ben
Table 1: The average female sex ratio in 2001 and 2011

	Teljes népesség feminitási indexe		A 0-6 éves korcsoport feminitási indexe	
	2001	2011	2001	2011
India (teljes)	933	943	927	919
Rurális	946	949	934	923
Urbánus	900	929	906	905

Forrás: CENSUS OF INDIA 2001, 2011 adatai alapján szerk. NEMES V. 2015
Source: Edited by NEMES V. 2015 on the basis of the CENSUS OF INDIA 2001, 2011

Ezek területi eloszlását szemlélteti a *4. ábra*, melyen a függőleges vonalak jelölik azokat a területeket, ahol a rurális népesség feminitási indexe magasabb értékeket mutat, míg vízszintes vonalakkal látszódnak azok a területek, ahol az urbánus népesség nemi arányai kedvezőbbek. Ezek alapján világosan látszik a rurális területek túlsúlya mindkét csoport esetében.

4. ábra: A 0-6 éves korosztály feminitási indexének urbánus és rurális megoszlása 2011-ben (felső ábra) és a feminitási index urbánus és rurális megoszlása 2011-ben (alsó ábra)
 Figure 4: The rural and urban distribution of female sex ratio of the 0-6 age group in 2011 (figure above) and the rural and urban distribution of female sex ratio in 2011 (figure below)

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2011 adatai alapján szerk. NEMES V.-JÓZSA E. 2015
 Source: Edited by NEMES V.-JÓZSA E. 2015 on the bases of the CENSUS OF INDIA 2011

Ha megnézzük az egyes nemi arány kategóriákba sorolt körzetek számát (2. táblázat), láthatjuk, hogy a teljes népességet tekintve – az enyhe növekvő tendencia ellenére is – 2001-ben 357, azaz az összes körzet 60%-a, míg a 0-6 éves korcsoport esetében 335, tehát az összes körzet 56%-a tartozott a 952-es világtálag alatti kategóriába. 2011-re a teljes népesség esetében e körzetek száma 325-re csökkent, azaz az összes körzet 51%-át teszik ki, míg a 0-6 éves korosztály esetében igen jelentős növekedést tapasztalhatunk. Ebbe a kategóriába 434 körzet került a világtálag alá, tehát a körzetek 68%-a.

2. táblázat: Különböző nemi arány kategóriákba sorolt körzetek száma 2001-ben és 2011-ben
Table 2: Number of districts with different female sex ratio categories in 2001 and 2011

Nemi arány (nő/1000 fű)	Körzetek száma			
	Teljes népesség		0-6 évesek	
	2001	2011	2001	2011
Kevesebb, mint 800	9	7	14	6
800-849	39	13	35	40
850-899	116	118	69	129
900-949	193	187	217	259
950-999	162	218	250	203
>1000	74	97	8	3

Forrás: CENSUS OF INDIA 2001, 2011 adatai alapján szerk. NEMES V. 2015
Source: Edited by NEMES V. 2015 on the basis of the CENSUS OF INDIA 2001, 2011

A nemi arány eltolódásának oka: a fiúpreferencia és annak gyökerei

A férfitolóbblet kialakulásának oka a legtöbb ázsiai országra jellemző erős fiúpreferencia, melynek gazdasági és szocio-kulturális gyökerei egyaránt vannak. A fiúpreferencia legalapvetőbb oka az India egyes területein élő közösségek patriarchális társadalmi berendezkedése, melynek két aspektusát lehet kiemelni, mint a leányszületésekkel szembeni negatív attitűd kialakulásának és fennmaradásának táplálóját. Az egyik a patrilinearitás, mely a családi vagyon, a termelési eszközök férfira való továbbörökítését jelenti, a másik pedig a patrilokalitás, mely pedig a férfiak szülői házhoz kötöttségét jelenti. A nők a patrilineáris öröklési hagyomány okozta egzisztenciális háttérbe szorítottságuk miatt csak házasság révén tudják biztosítani saját fennmaradásukat. A patrilokális berendezkedés miatt pedig a házasságot követően el kell hagyniuk addigi otthonukat és életüket a férj családjához tartozóként kell leélniük. Míg ez a patriarchális társadalmi berendezkedés a fiús családoknak anyagi előnyt jelent, addig a lányos családokat hátrányosan érinti, hiszen a leánygyermek felnevelésébe fektetett szellemi és materiális javak, mondhatni, elvesznek (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012). Az előbbiekből adódóan, illetve átfogó nyugdíjrendszer hiányában, a szülők csak a családi házban maradó fiúra számíthatnak időskorukban, a férjhez adott lányokra azonban nem. A férj családja viszont a feleség révén új munkaerőhöz jut, ráadásul a legtöbb esetben a hozomány által a családi „kincstár” is gyarapszik. Ezt a helyzetet jól példázza az a sokat emlegetett indiai mondás, mely szerint: felnevelni egy leányt olyan, mint a szomszéd kertjét öntözni (WILHELM Z. 2010). Ám a szülők számára nem is feltétlenül a gyermek felnevelése, hanem a kiházásítással járó hozomány – mely a fiúpreferencia egyfajta kulturális és gazdasági motivációja lehet – és az esküvő költségeinek megfizetése jelenti a legnagyobb nehézséget. A hozomány megfizetését ugyan egy 1961-ben kiadott törvény tiltja (The

Dowry Prohibition Act, 1961 Act No. 28 of 1961)⁵, ám a mélyen gyökerező hagyományokkal szemben szinte semmit sem ér. A szertartás költségei elérhetik a 12 000 USD-t (821 705 INR azaz 3 347 719 HUF)⁶ is, főként a nagyobb városokban, mint Mumbai vagy Delhi (WILHELM Z. 2010). Így azon családok, akik több leányt nevelnek, könnyen adósságba verhetik magukat, s mivel az indiai családoknak általában szerény anyagi lehetőségei vannak, tehát kénytelenek hitel felvételéhez folyamodni (WILHELM Z. 2010). A társadalmi és gazdasági motivációk mellett érdemes említést tenni a jelenség demográfiai aspektusairól is, mely esetben a társadalmak természetes, vagy bizonyos esetekben állami beavatkozással befolyásolt népességcsökkenésének és a feminitási arány romlásának összefüggésére érdemes odafigyelni. India népességnövekedése rendkívül jelentős, melynek megfékezésére, lassítására az indiai kormány több népesedéspolitikai intézkedést is végrehajtott az évek során, arra ösztönözve a családokat, hogy kevesebb gyermeket vállaljanak. Ezen intézkedések hatására, illetve a természetes módon is csökkenő népszaporulat következtében a családoknak mindinkább érdekévé válik, hogy a kevesebb gyermek közül legalább az egyik, vagy az egyetlen egy fiú legyen. Mivel az egyre kevesebb gyermek esetében jelentősen csökken annak esélye, hogy a kevesebb utód egyike vagy az egyetlen egy fiú lesz (3. táblázat), ezért nagymértékben csökkenni fog a leányszületési tolerancia (WILHELM Z.-ZAGYI N. 2012).

3. táblázat: A gyermekszám, fiú születések és leánytolerancia matematikai összefüggései

Figure 3: The mathematical correlation between the number of children, the birth of male offspring and the tolerance for girls

	Átlagos gyermekszám					
	1	2	3	4	5	6
Nincs fiú utód (%)	49	24	12	6	3	1
Leányszületési tolerancia (%)	0	50	67	75	80	83

Forrás: GUILMOTO, C. Z. 2007 alapján szerk. NEMES V.

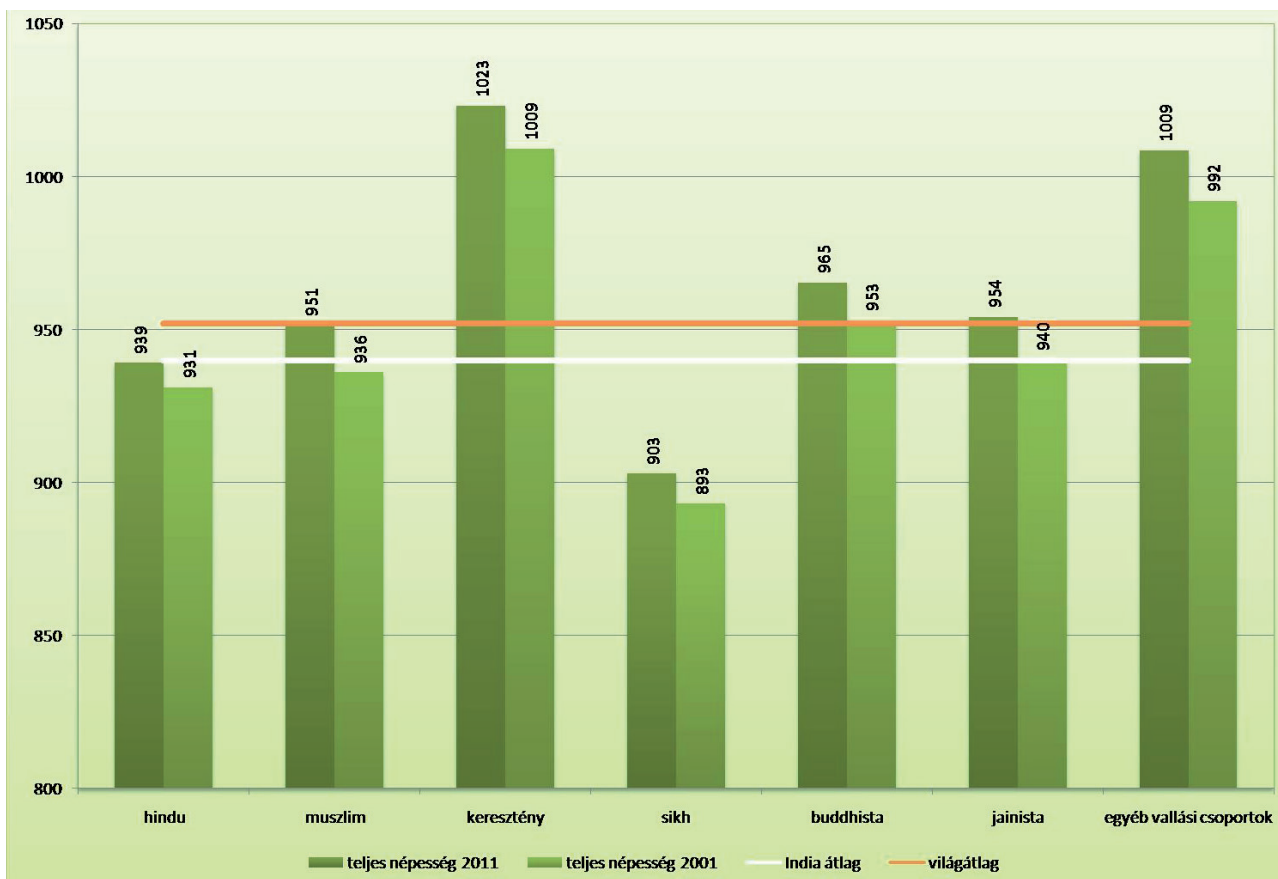
Source: Edited by NEMES V. on the basis of GUILMOTO, C. Z. 2007

További szerepe lehet a fiúk előnyben részesítésének a különböző foglalkozási hagyományoknak, mint a technikai-műszaki munkák vagy a katonai szolgálat. A jobbra India északi, nyugati területein élő egykori militáns közösségek, szikhek és rajputok körében erős fiútöbbslet mutatkozik, hiszen egy gyenge, védtelen leány nem számított túl nagy értéknek szemben az erős fiúval (WILHELM Z.-ZAGYI N. 2012). A vallási közösségek nemi arányaiban is érzékelhető különbségek vannak (GUILMOTO, C. Z. 2007). A feminitási index a keresztények körében 2001-ben 1009, 2011-ben 1023 volt, tehát jóval meghaladja az országos átlagot (936 2001-ben és 940 2011-ben). Míg a nemi arány értéke a már említett, katonai szolgálatokról is híres szikhek körében a legalacsonyabb, 893 2001-ben és 903 2011-ben. A legtöbb hívőt magáénak valló, az indiai népesség 80%-át kitevő hinduk feminitási arányszámai is az átlag alatt maradnak (CENSUS OF INDIA, 2011). A muszlimok esetében, ahol a sztereotípiák miatt alacsonyabb értékeket várnánk az érték éppen az indiai átlag volt 2001-ben, azaz 936, míg 2011-re tovább növekedett (951) (5. ábra).

⁵ <http://ncw.nic.in/acts/THEDOWRYPROHIBITIONACT1961.pdf>

⁶ 2016.02.16.-i árfolyam alapján, <http://www.xe.com/currencyconverter/>

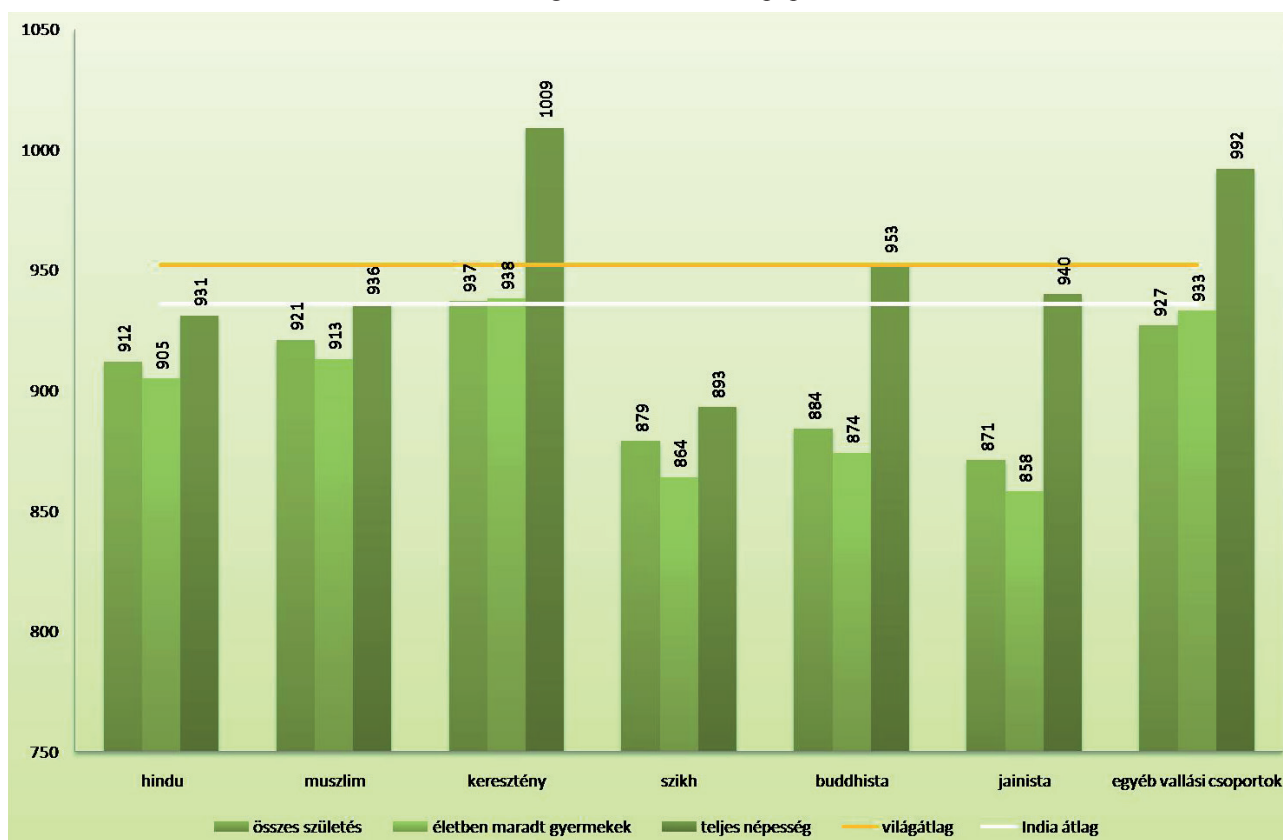
5. ábra: India vallási csoportjai és nemi arányaik 2001-ben és 2011-ben
Figure 5: Religious groups and their sex ratio in 2001 and 2011

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2001, 2011 adatai alapján szerk. NEMES V. 2016
Source: Edited by NEMES V. 2016 on the basis of the CENSUS OF INDIA 2001, 2011

Megvizsgáltam vallási csoportokra bontva az összes megszületett csecsemő és az életben maradt gyermekek feminitási indexét is 2001-re vonatkoztatva (mivel ezen adatok a 2011-es népszámlálásra vonatkozóan még nem elérhetőek). Ennek alapján következtethetünk arra, hogy van-e valamilyen szintű kiegyenlítődés a születéskori, normálisnak tekintett fiúszületési többletet követően. Az értékekből megállapítható, hogy csak a keresztények és az egyéb vallási csoportok esetében nőtt a feminitási index az összes megszületett és az életben maradt gyermekek estében, míg a többi vallási csoportnál az értékek csökkentek. A teljes népességre vonatkozóan is a keresztény, illetve az egyéb vallási csoportok, továbbá a buddhisták esetében haladja meg a feminitás a világátlagot (952), tehát ezen vallási csoportok esetében a nemi arányok születést követő alakulása normálisnak mondható (6. ábra).

6. ábra: India vallási csoportjai és nemi arányaik 2001-ben, az összes megszületett gyermek, az életben maradt gyermekek és a teljes népesség tekintetében
 Figure 6. Religious groups and their sex ratio in 2001 regarding the ever born children, the surviving children and total population

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2001 adatai alapján szerk. NEMES V. 2015
 Source: Edited by NEMES V. 2015 on the basis of the CENSUS OF INDIA 2001

A vallás és a társadalom viszonya ugyanis nem elhanyagolható, hiszen a múltban és a jelenben is volt/van rá példa, hogy a vallás nemzeti, vagy akár nemzetközi méretű társadalmi és politikai tényezővé vált/válhatott. India ősi, védikus vallása idővel egyre inkább patriarchálissá vált, a védikus életrenddel kapcsolatos előírások legnagyobb része kizárólag férfiakkal foglalkozott, aminek következtében a későbbi hinduizmusban a nők sok tekintetben, pl. egyes szertartások elvégzése, háttérbe szorultak. A legidősebb fiúgyermek például számos vallási szertartásban fontos szerepet játszik, ugyanis ő az, aki az apa halálakor a megfelelő szertartást/szertartásokat elvégzi és a halotti máglyát meggyújtja, ezáltal biztosítva a halott túlvilági létét, ellenkező esetben ugyanis az illető örökre nyughatatlan szellem (préta) marad. A hinduizmus máig fennmaradt legkorábbi formáját a négy Veda (Számavéda, Jadzsurvéda, Rigvéda, Atharvavéda (AV)⁷) tartalmazza. A hinduizmus eme kanonizált szent iratainak tartott Védák olvasását az idők folyamán megtiltották az alsóbb kasztbelieknek és az összes nőnek (BROCKINGTON, J. L. 2007). Így a saját maguk érdekeit szem előtt tartva manipulálhatták a felsőbb kasztbéli férfiak az ősi vallás nevében a társadalmi folyamatokat, hozhatk különböző intézkedéseket, törvényeket. A Védákon túl nagy hatást gyakoroltak a társadalomra a különböző törvénykönyvek (Dharma-sastras). Leghíresebb közülük Manu törvénykönyve (MT)⁸,

⁷ <http://www.sacred-texts.com/hin/av/index.htm>

⁸ <http://www.sacred-texts.com/hin/manu.htm>

továbbá Vishnu törvénykönyve (VT)⁹ és a Nárada törvénykönyv (NT)¹⁰. Utóbbi kettő alapjául Manu törvénykönyve szolgált (SAILENDRA, N. S. 1988). Ezekben a szent iratokban számos olyan törvényt, illetve rendelkezést találunk, melyek a nők hátrányos társadalmi megkülönböztetésének, háttérbe szorítottságának, valamint a fiúgyermek iránti erős váagnak az alapját képezhetik. Az Atharvavéda több olyan imát/igét is tartalmaz, melyben azért imádkoznak, hogy fiú utód szülessen (AV III./23., VI./11.), sőt még azon részekben is megjelenik a fiú iránti vágy, melyekben az adott imák/igék címe alapján egyszerűen csak gyermekáldásért (AV VI./81.) vagy a megfogásért imádkoznak (AV V./25.). Az Atharvavéda II. fejezetének 28. versében pedig hosszú életet kérnek a fiúgyermeknek, ellenben hasonló a lányokat érintő kérésekkel, imádságokkal nem találkozhatunk. Manu törvénykönyvében több, a nők jogait, feladatát és élethivatását leíró rész is szerepel, valamint olyan, nőkkel kapcsolatos tilalmakkal, mint pl. a brahminoknak (papok kasztja) távol kell tartaniuk magukat a nőktől, nem nézhetnek a nőkre (MT II/177., 179.), nem ehetnek olyan ételből, melyet menstruáló nő megérintett (MT IV/208.). Mi több „egy olyan ember bölcsessége, energiája, ereje, látása és életerejé teljes mértékben megsemmisül, aki egy menstruáló nőhöz közeledik (MT IV/41.).” További forrása lehet a nőkkel szembeni negatív attitűd kialakulásának az a törvénykönyvben megfogalmazott nézet, mely szerint „A nők természetükből fakadóan elcsábítják/megrontják a férfiakat, ezért egy bölcs mindig óvatos a nők társaságában. ... A nők nem csupán a balga férfit képesek félrevezetni, a vágyak és a harag rabszolgájává tenni, de a tanulat/okosot is (MT II/213-214.).” Manu törvénykönyvében olyan kijelentésekkel is találkozhatunk, melyek tulajdonként kezelik a nőt, mint például az alábbiak: “Egy leány, egy fiatal nő, vagy akár egy idősebb sosem cselekedhet önnön akaratából, még a saját házában sem. Gyermekként egy leány az apjához tartozik, fiatal nőként a férjéhez, ha az meghal a fiaihoz, egy nő sohasem lehet önálló (MT V/147-148; VT XXV/13.).” A fiú preferenciát jól példázza az a törvény is, melyben arról írnak, hogy egy férfi nem szerethet olyan nőt, aki csak leányoknak képes életet adni (NT, XII./ 94.).

A fiúpreferencia és férfitöbblet következményei

A férfiak túlsúlyba kerülése egy adott társadalmon belül több komoly probléma okozója lehet. Az egyik és talán a legnyilvánvalóbb következménye, hogy a nők számában megmutatkozó nagyarányú hiány miatt sok férfi marad feleség nélkül. Ennek következményeként a leányokat nagyon fiatalon, akár már gyermekként férjhez adják (4. táblázat), annak ellenére, hogy törvény tiltja (The Prohibition of Child Marriage Act, 2006 no. 6 of 2007)¹¹. A gyermekfeleségek növekvő száma nagyban hozzájárul a nők helyzetének romlásához, mivel sokkal kevesebb esélyük van valamilyen iskola befejezésére és az elhelyezkedésre, továbbá a morbiditási és mortalitási arányok az anyák és az újszülöttek körében jelentősen növekednek a korai gyermekszülés miatt (MAKINSON, 1985).

⁹ <http://www.sacred-texts.com/hin/sbe07/index.htm>

¹⁰ <http://www.sacred-texts.com/hin/sbe33/index.htm>

¹¹ <http://ncw.nic.in/acts/pcma2006.pdf>

4. táblázat: Leányok életkora a házasságkötés alkalmával 2001-ben és 2011-ben
 Table 4: Age of girls at marriage in 2001 and 2011

	2001		2011	
	10 évesnél fiatalabb	18 év alatti	10 évesnél fiatalabb	18 év alatti
India (teljes népesség)	8086125	118883747	7849859	102615689
Rurális	6607422	93953349	5772239	76579854
Urbánus	1478703	24930398	2077620	26035835

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2001, 2011 adatai alapján szerk. NEMES V. 2015

Edited by: NEMES V. 2015 on the basis of the CENSUS OF INDIA 2001, 2011

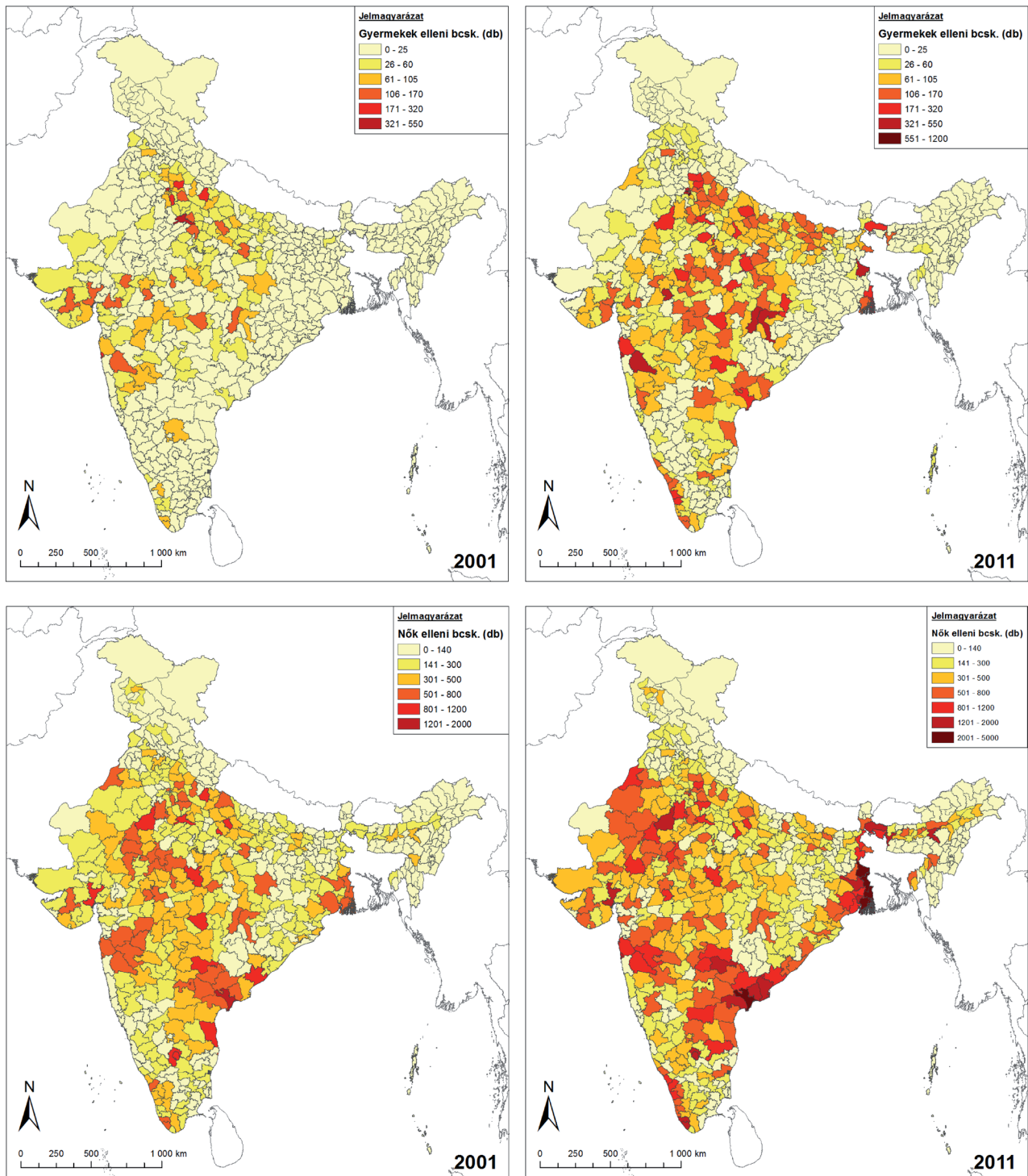
Emellett terjed a feleségvásárlás szokása is, főként a tehetősebb, haryanai, punjabi családok körében. A leendő férjek több ezer dollárt is hajlandók kifizetni jövődöbeli arájukért, az üzlet lebonyolítására pedig már kiterjedt üzleti hálózatok alakultak ki (Hvistendahl, M. 2011). A férfitöbblet további következménye lehet a nők elleni erőszakos cselekedetek, főként a nemi erőszakcselekmények számának növekedése, mely annak ellenére, hogy sok esetben nem kerül bejelentésre (következményektől, megszegyenüléstől, a család általi büntetéstől való félelem miatt) már most nagy gondokat okoz főként a városokban. Annak érdekében, hogy összevessem a nemi arány eltolódás és a nők, illetve gyermekek ellen elkövetett erőszakos tettek között valószínűsített összefüggés meglétét vagy hiányát, illetve annak érdekében, hogy feltárjam az esetleges területi összefüggéseket a bűnesetek magasabb számával és alacsony feminitási értékekkel jellemezhető körzetek között, a National Crime Records Bureau (NCRB) honlapjáról letölthető bűnügyi statisztikai adatokat használtam fel. Az NCRB évente teszi közzé a rendőrségi adatbázisokból országszerte összegyűjtött bűnügyi statisztikákat, melyek természetesen a bejelentett és feljegyzett bűnesetekre vonatkoznak. Az esetek bejelentése ugyanis korántsem teljes, a legtöbb, nők ellen elkövetett bűncselekmény egyáltalán nem kerül bejelentésre. Ennek hátterében több ok is áll, úgy mint:

1. a sértett bűneset utáni társadalmi stigmatizáltsága
2. a jogi háttérrel/folyamatokkal szembeni bizalmatlanság, azok ismeretének hiánya
3. félelem a megtorlástól, büntetéstől (Mukherjee, Ch. et al 2001).

Ezeken túl pedig nem szabad megfeledkezni az Indiára jellemző korrupcióról sem. A Transparency International oldalán közzétett korrupciós indexe – ahol a 0 a nagyon korrupció és 100 a teljesen korrupció mentes – mindössze 38/100¹². Az elkészített tematikus térképeken jól láthatóak azok a körzetek – minél sötétebb egy adott körzet, annál magasabb az elkövetések száma – melyekben a legmagasabb az összes nők, illetve gyermekek ellen elkövetett bűncselekmények száma. A térképet a könnyebb összevethetőség érdekében azonos értékközökkel készítettem, a gyermekek esetében 2001-ben a legmagasabb érték 340, 2011-ben 1185 volt, míg a nők esetében 2001-ben 1417, 2011-ben pedig 4556 (7. ábra).

¹² <http://www.transparency.org/country#IND>

7. ábra: A gyermekek (felső ábra) és a nők (alsó ábra) ellen 2001-ben és 2011-ben elkövetett bűncselekmények száma
 Figure 7: The number of crimes against children (figure above) and against women (figure below) in 2001 and 2011

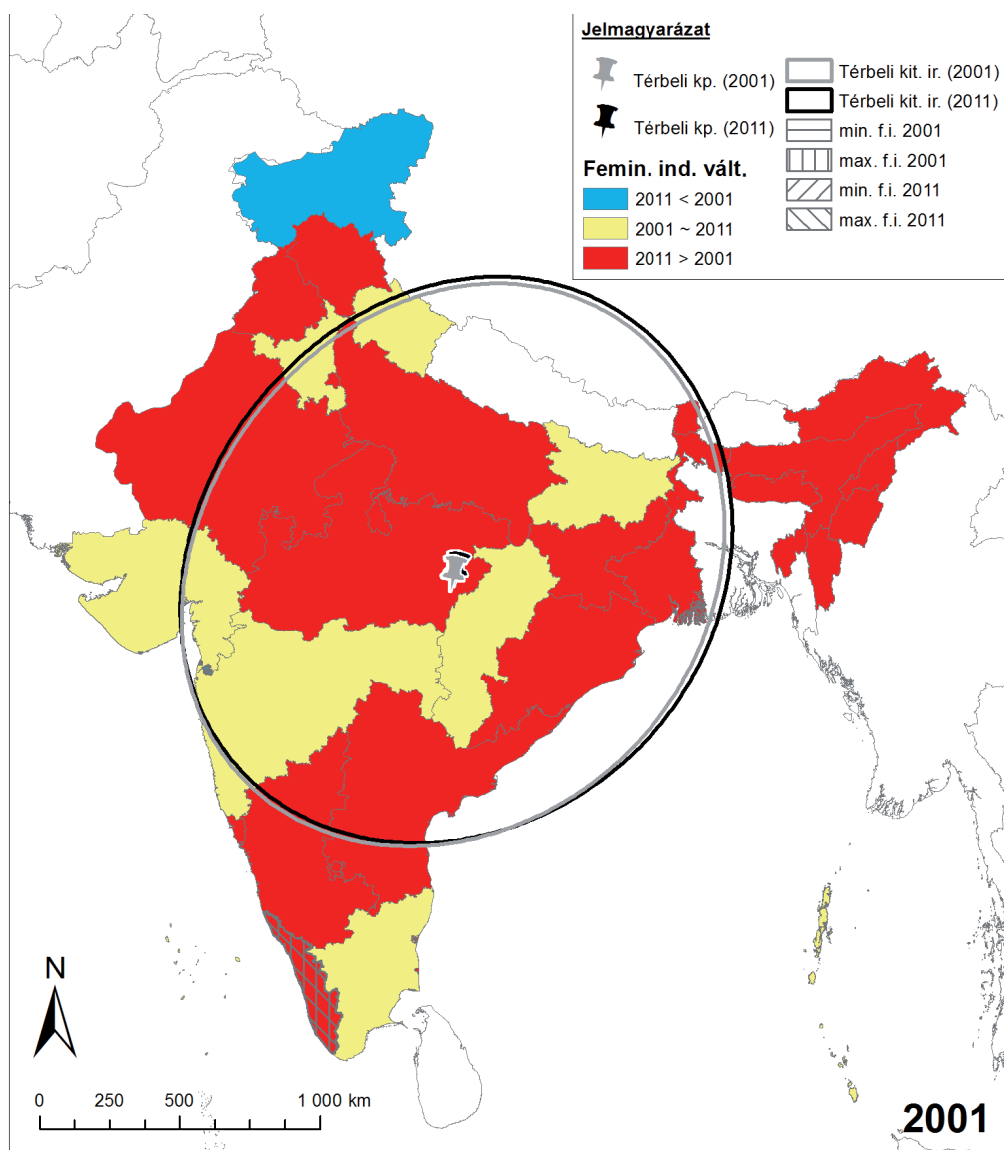

Forrás: A NATIONAL CRIME RECORDS BUREAU adatai alapján szerk. NEMES V.- JÓZSA E. 2015
 SOURCE: Edited by NEMES V.- JÓZSA E. 2015 on the bases of the data of NATIONAL CRIME RECORDS BUREAU

A 2001-ben gyermekek ellen elkövetett bűncselekmények legnagyobb számban Gujarat, Madhya Pradesh, Maharashtra, Uttar Pradesh, illetve Haryana körzeteiben fordultak elő. Ezen államok több körzetében tovább emelkedett az esetek száma 2011-re, valamint Kerala, Nyugat-Bengál, Andhra Pradesh, Bihar és Chattisgarh államok több körzetében. A nők esetében is hasonló tér- és időbeni tendencia mutatható

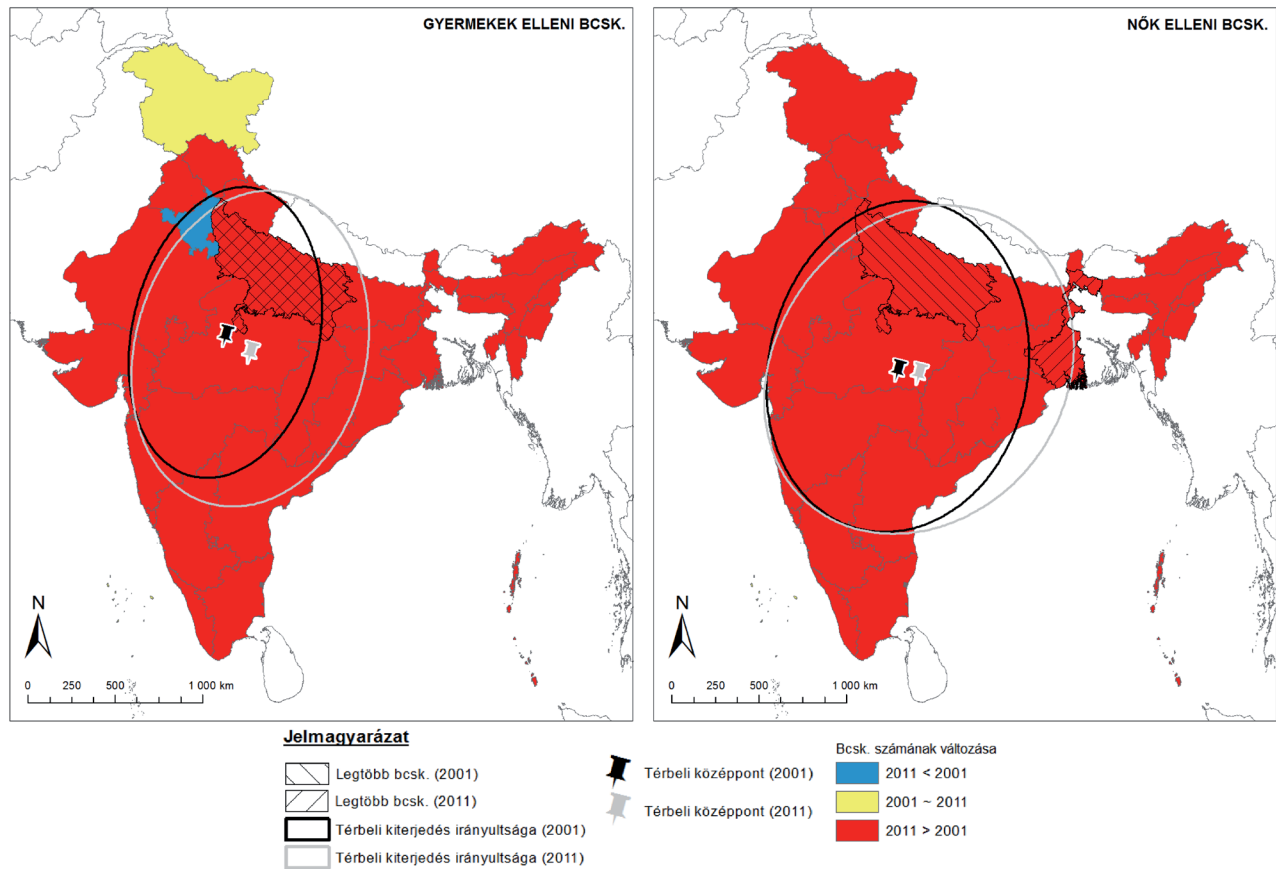
ki. Itt 2001-ben Andhra Pradesh, Karnataka, Kerala, Madhya Pradesh, Maharashtra, Rajastan, Uttar Pradesh és Nyugat-Bengál körzetei a legkiemelkedőbbek, 2011-re pedig megemlíthető Assam, Bihar, Gujarat illetve Haryana is. Ezek azonban az átfedések ellenére nem teljesen esnek egybe a nemi arányeltolódással leginkább jellemezhető körzetek tagállamaival. Tehát úgy tűnik, hogy a nők, illetve gyermekek ellen elkövetett erőszakos tettek háttérében egyéb okok is állnak. Ezen okok feltárása, alaposabb vizsgálata a jövőben további kutatások tárgyát fogja képezni. A tér- és időbeli változást ábrázolva is látható, hogy a feminitási index változásának térbeli eltolódása csekélyebb és ÉK-i irányú, (8. ábra), ugyanakkor a nők és gyermekek elleni bűnesetek számában mutatkozó növekedés jelentősebb és inkább K-i, DK-i eltolódást mutat (9. ábra).

8.ábra: A feminitás változás térbeli középpont és a térbeli kiterjedés irányultsága, 2001, 2011
 Figure 8: The centre of distribution and directional trend of female sex ratio change, 2001, 2011

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2001,2011 adatai alapján szerk. NEMES V. – JÓZSA E. 2015
 Source: Edited by NEMES V. – JÓZSA E. 2015 on the basis of the CENSUS OF INDIA 2001,2011

9. ábra: A gyermekek és nők ellen 2001 és 2011-ben elkövetett bűnesetek számának térbeli középpont és a térbeli kiterjedés irányultsága
 Figure 9: The centre of distribution and directional trend of the number of crimes against children and women in 2001 and 2011

Forrás: A CENSUS OF INDIA 2001,2011 adatai alapján szerk. NEMES V. – JÓZSA E. 2015
 Source: Edited by NEMES V. – JÓZSA E. 2015 on the basis of the CENSUS OF INDIA 2001,2011

A fiúpreferencia következményeként, főként a régebbi korokban (de elmaradottabb, rurális térségekben gyakran még ma is) a szülők, annak érdekében, hogy a kívánt nemű utód megfogadjon, illetve, hogy a már megfogant gyermek nemét befolyásolják, különböző népi praktikákat, szakrális cselekményeket hajtottak végre. Minthogy az efféle szertartásoknak vajmi kevés hatásuk van/volt a magzat nemére, így a nem kívánt leánycsecsemőktől sok esetben egyszerűen megszabadultak. Ennek hagyományos módszerei közé tartozik a csecsemők és leánygyermek kevesbé gondos egészségügyi ellátása, felügyelete, táplálása (minőségi és mennyiségi vonatkozásban egyaránt) melynek következtében a lányhalandóság jóval magasabb és ennek már érzékelhető hatása lehet a gyermekkori és a későbbi nemi arányok alakulására is. Számos esetben viszont a leánycsecsemők, illetve gyermekek elhanyagolásánál jóval drasztikusabb és brutálisabb módszert is alkalmaztak/nak, ez pedig a csecsemő és gyermekgyilkosság. Ezeket a gyilkosságokat az anya, vagy valamelyik családtag hajtja végre, gyakran akár a szomszédok segítségével. Szórványos előfordulása miatt azonban a nemi összetételt valójában nem igazán befolyásolja (DRÈZE, J. – SEN, A. 2002). Az ultrahang-diagnosztika 1960-as években történt bevezetésével a nem kívánt leánymagzatoktól való megszabadulás új korszaka kezdődött el, hiszen lehetővé vált a nemi alapon történő terhességmegszakítások, azaz a szelektív abortuszok elvégzése. Ez a magzat nemének megállapítására használható nem invazív módszer mérsékelt anyagi

vonzatai, valamint az ebben az időszakban az indiai kormány által bevezetett, kevesebb gyermek vállalására ösztönző népesedéspolitika miatt hamar és széles körben elterjedt. A korszerűbb, hatékonyabb – de az anya és a magzat életére is nagyobb veszélyt jelentő – nem meghatározást lehetővé tévő módszerek – mint a magzatvíz-mintavétellel járó amniocentézis, a méhlepény (chorion)-biopszia és a chordocentézis (köldökzsinórvér-mintavétel) – terjedése az 1980-as évektől kezdődött. Az 1990-es évektől ezek a magzatok nemének megállapítására alkalmas módszerek egyre szélesebb körben váltak elérhetővé, így a szelektív abortuszok száma is növekedni kezdett, mely tovább szélesítette a fiúk és lányok száma közti szakadékot. Hat, ilyen beavatkozást végző intézményben folytatott kutatás során kiderült, hogy az ezekben végrehajtott 8000 abortuszból, melyeket amniocentézis előzött meg, 7999 esetben leánymagzatról volt szó. Az 1978 és 1982 közötti időszakban pedig összesen 78 000 leánymagzatot abortáltak (KUSUM, 1993; SHAH, 1992). Az ilyesfajta tehességmegszakítások elkerülése érdekében 1994-ben az indiai kormány kiadta a prenatális diagnosztikai eljárásokról szóló törvényt (The Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulation and Prevention of Misuse) Act, 1994 Act No. 57 of 1994)¹³, majd ezt kiegészítve 2003-ban a leendő magzat nemét befolyásoló, a mesterséges megtermékenyítés során végzett beavatkozásokat tiltó rendeletet (The Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulation and Prevention of Misuse) Amendment Act, 2002 No.14 of 2003)¹⁴. Ám ezek nem túl sokat javítottak a helyzeten, annak ellenére, hogy az ilyesfajta vizsgálatokat végző intézmények működését szigorú feltételekhez kötötték, a vizsgálatokat csak meghatározott genetikai rendellenességek felderítése céljából végezhetik és az ennek folyamán a magzat neméről szerzett bármiféle információ kiadása tiltott. Ennek oka pedig az Indiára oly’ jellemző korrupció, a külföldön elvégzett vizsgálatok és terhességmegszakítások, valamint a törvényben megtalálható kiskapuk (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012).

ÖSSZEFOGLALÁS

A fent leírtak alapján szembevetendő, hogy igen jelentős eltolódás tapasztalható India nemi arányaiban, melynek fő oka a nem csak itt, de más ázsiai országokban is jellemző erős fiúpreferencia és a nők hátrányos helyzete. Ennek a diszkriminatív viselkedésnek, mint láttuk, komplex ok-okozati tényezői vannak, melyek közül az első és a legfontosabb az indiai népesség patriarchális társadalmi berendezkedése, mely miatt a lányokra sok esetben úgy tekintenek, mint a család anyagi csődbe jutásának okára, hiszen minden vagyon férfi ágon öröklődik ráadásul csak a fiúk maradnak a családban, így nyugdíjrendszer hiányában rájuk hárul az idős szülők, vagy egyes esetekben a kisebb testvérek ellátásának feladata. E mellett gazdasági – pl. a hozomány megfizetése nagy teher – és vallási tényezők is közrejátszanak e tendencia érvényesülésében. A hindu szent irodalom tanulmányozása során például számos olyan írást, szabályt és törvényt találtam, melyek hozzájárulnak a nők hátrányos megkülönböztetéséhez. Tovább rontották a nemek közti arányokat, az 1960-as évektől elérhető prenatális diagnosztikai eljárások, melyek az 1980-as évektől kiegészültek az amniocentézis, a méhlepény (chorion)-biopszia és a chordocentézis (köldökzsinórvér-mintavétel) még biztosabb nemi meghatározást nyújtó vizsgálati módszerekkel. Ezek segítségével a szülő megtudhatta gyermeke nemét, melynek

¹³ [http://ncw.nic.in/acts/ThePre-NatalDiagnosticTechniques\(RegulationandPreventionofmisuse\)Act1994.pdf](http://ncw.nic.in/acts/ThePre-NatalDiagnosticTechniques(RegulationandPreventionofmisuse)Act1994.pdf)

¹⁴ http://www.ncpcr.gov.in/view_file.php?fid=434

következményeként rengeteg szelektív abortuszt végeztek. Ennek eredménye pedig jól érzékelhető a 0-6 éves korosztály nemi arányaiban. A következményeknek garmadáját lehet felsorolni. Egyre gyakoribbá válik a feleségvásárlás, főként a tehetősebb rétegek körében. Aggasztó tendencia érvényesül a nők és gyermekek ellen elkövetett bűncselekmények mennyiségében és kategóriáiban is, amiben lehet némi szerepe a nemi arányok ilyen mértékű eltolódásának, bár mint láttuk, ez esetben egyéb okok is állnak a háttérben. A helyzet, illetve az egész jelenség javítása, megszüntetése érdekében sokan fontosnak tartják a nők helyzetének megváltoztatását (iskoláztatás, önbecsülés növelése), a jogaikat hangoztató kampányok, előadások szervezését, sőt az olyannyira népszerű bollywoodi filmek nők fontosságát, szerepét és jogait kiemelő tartalmakkal való megtöltését, míg mások az előző fejezetben leírt nemi arány-átmenet elméletével nyugtatják a közvéleményt. Véleményem szerint azonban – ha ez az átmenet ugyan lassan, de lejátszódik – mindenképpen szükséges volna valamilyen módon csökkenteni a lányokkal, nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetést, tekintve, hogy értékes emberi életéről, sokszor ártatlan magzatok létéről van szó.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BROCKINGTON, JOHN L. 2007: A szent fonál. General Press, Budapest, 423 p.
- CLARKE, J. I. 2003: Sex Ratio. In: Demeny, P. – McNicoll, G. (eds.) Encyclopedia of Population. McMillan Reference USA, New York etc., pp. 875–878.
- DRÈZE, J. – SEN, A. 2002: India. Development and Participation. Oxford University Press, Oxford etc., 512 p.
- GUILMOTO, C.Z. 2007: Characteristics of sex-ratio imbalance in India, and future scenarios, 4th Asia Pacific Conference on reproductive and sexual health and Rights, Hyderabad, India [online] Elérhető: <http://www.unfpa.org/gender/case_studies.htm> Letöltve: 2013.04.23
- HVISTENDAHL, M. 2011: Unnatural Selection. Choosing Boys over Girls, and the Consequences of a World Full of Men. PublicAffairs, New York, 314 p.
- KUSUM. 1993. "The use of pre-natal diagnostic techniques for sex selection: the Indian scene." Bioethics. 7 (2/3): 149-65.
- MAKINSON C. 1985. "The health consequences of teenage fertility." Family Planning Perspectives. 17 (3):132-9
- MUKHERJEE, CH. – RUSTAGI, P. – KRISHNAJI, N. 2001: Crimes against Women in India: Analysis of Official Statistics. In: Economic and Political Weekly, 36/43, pp. 4070-4080
- SAILENDRA, N. S. 1988: Ancient Indian History and Civilization, New Age International Publishers, New Delhi, 609 p.
- SHAH A, TANEJA S. 1992. "What do males and females of Delhi think about female foeticide." Indian Journal of Social Science. 5 (1): 81-92.
- TÓTH J. 2002: Általános népességföldrajz. In: Tóth J. szerk.: Általános társadalomföldrajz I., Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs , pp. 278-280
- VISARIA, L. 2005: Female Deficit in India: Role of Prevention of Sex Selective Abortion Act, CEPED-CICRED-INED Seminar on Female Deficit in Asia: Trends and Perspectives, Singapore [online] Elérhető:<http://www.cicred.org/Eng/Seminars/Details/Seminars/FDA/PAPERS/30_Visaria.pdf>

- WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012: Mit ér a lány, ha Indiai? Nemi arányok alakulásának vizsgálata Indiában. In: Nyári D. szerk.: Kockázat, konfliktus, kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának Tanulmánykötete, SZTE, Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged, pp. 1037-1053
- WILHELM Z. 2010: Dél-Ázsia. In: Tóth J. szerk.: Világföldrajz. Akadémia Kiadó, Budapest, pp. 977-1009
- WILHELM Z. – ZAGYI N. – NEMES V.– KISS K. 2014: A gyermekkori nemi arányok átalakulásának területi összefüggései Indiában a 2011-es népszámlálás tükrében, Településföldrajzi Tanulmányok III:(1) pp. 139-149. (2014)
- CENSUS OF INDIA 2011: [online] Elérhető: <http://www.censusindia.gov.in/vital_statistics/Publications/Vital_Statistics_Publications.aspx>
- GADM globális adminisztratív határok: [online] Elérhető: <<http://www.gadm.org/country>>
- NATIONAL CRIME RECORDS BUREAU: [online] Elérhető: <<http://ncrb.gov.in/>>
- SACRED-TEXTS: HINDUISM: [online] Elérhető: <http://www.sacred-texts.com/hin/>
- The Prohibition of Child Marriage Act, 2006 No. 6 of 2007: [online] Elérhető: <<http://ncw.nic.in/acts/pcma2006.pdf>>
- The Dowry Prohibition Act, 1961 Act No. 28 of 1961: [online] Elérhető: <<http://ncw.nic.in/acts/THEDOWRYPROHIBITIONACT1961.pdf>>
- The Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulation and Prevention of Misuse) Act, 1994 Act No. 57 of 1994: [online] Elérhető: <[http://ncw.nic.in/acts/ThePre-NatalDiagnosticTechniques\(RegulationandPreventionofmisuse\)Act1994.pdf](http://ncw.nic.in/acts/ThePre-NatalDiagnosticTechniques(RegulationandPreventionofmisuse)Act1994.pdf)>
- The Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulation and Prevention of Misuse) Amendment Act, 2002 No. 14 of 2003: [online] Elérhető: <http://www.ncpcr.gov.in/view_file.php?fid=434>
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL: [online] Elérhető: <http://www.transparency.org/country#IND>

Pozsgai Emília

A Templomhegyi Dolomit (Villányi-hegység) képződési környezete litológiai és szedimentológiai megfigyelések alapján

Depositional environment of the Templomhegy Dolomite (Villány Hills) based on lithological and sedimentological observations

ABSZTRAKT

A Villányi-hegység ladin *rétegsorát* (Templomhegyi Dolomit Tagozat) részletesen lehetett tanulmányozni a villányi Somssich-hegyen 2011-ben létesített mesterséges feltárásokban. A ladin korszak a Villányi-hegység földtörténetének azon szakasza, amelytől kezdődően a sekélytengeri rámpán a karbonátképződést fokozatosan törmelékes üledékképződés váltotta fel. A terepi megfigyelések, valamint a felületi és vékonycsiszolatos elemzések alapján pontosítható volt a ciklusos képződmény üledékképződési környezete. A dolomit- és dolomitmárga-rétegek szubtidális környezetben képződtek. A durvatörmelékes kavicsos homokkő- és homokkő-betelepülések árapályövcatornakitöltések, amelyek a szupratidális övben keletkeztek. Az egyszerű vagy komplex agyagkő-betelepülések fejletlen paleotalajok, amelyek a szupratidális övhöz kötődnek, szárazulati eseményt jeleznek. A paleotalajok gyakran kalkrétrétegeket foglalnak magukba, képződésük szemiárid klímán történt bepárlódáshoz köthető. A tagozat legfelső részén előforduló intraklasztos üledékszerkezet karsztos eseményt jelez, humid klímát igazol.

ABSTRACT

A new, artificial outcrop of the uppermost Middle Triassic sequence (Templomhegy Dolomite Member) in the Somssich Hill (Villány Hills, SW Hungary) was studied. From the Ladinian onwards the former uniform carbonate ramp was fragmented and switched to accumulation of siliciclastics. Based on field observations, polished and thin sections the facies of the Templomhegy Member was refined. Dolomites and dolomarls were deposited in subtidal environment. Pebbly sandstone and sandstone intercalations can be considered as channel deposits connected to the supratidal zone. Simple and complex claystone intercalations are determined as paleosols, indicating subaerial exposure. Calcretes,

formed in soil profiles, confirm semi-arid conditions. Intraclastic dolomite in the uppermost part of the section reveals karstification under humid climate.

Kulcsszavak: karbonátos rármpa, fácies, sziliciklasztos betelepülések, középső-triász, Villányi-hegység
Keywords: carbonate ramp, facies, siliciclastic intercalations, Middle Triassic, Villány Hills

BEVEZETÉS

A triász időszakban a Villányi-hegység területe (a Tiszai-főegység része) a Neotethys északi oldalán, az európai kontinensperemen helyezkedett el (HAAS&PÉRÓ 2004). A ladin korszak a Villányi-hegység földtörténetének azon szakasza, amelytől kezdődően a karbonátos rármpán történt zavartalan üledékképződést karbonátos-sziliciklasztos üledékképződés váltotta fel (BÉRCZI-MAKK et al. 2004; NAGY&NAGY 1976; RÁLISCH-FELGENHAUER 1981; TÖRÖK 1998).

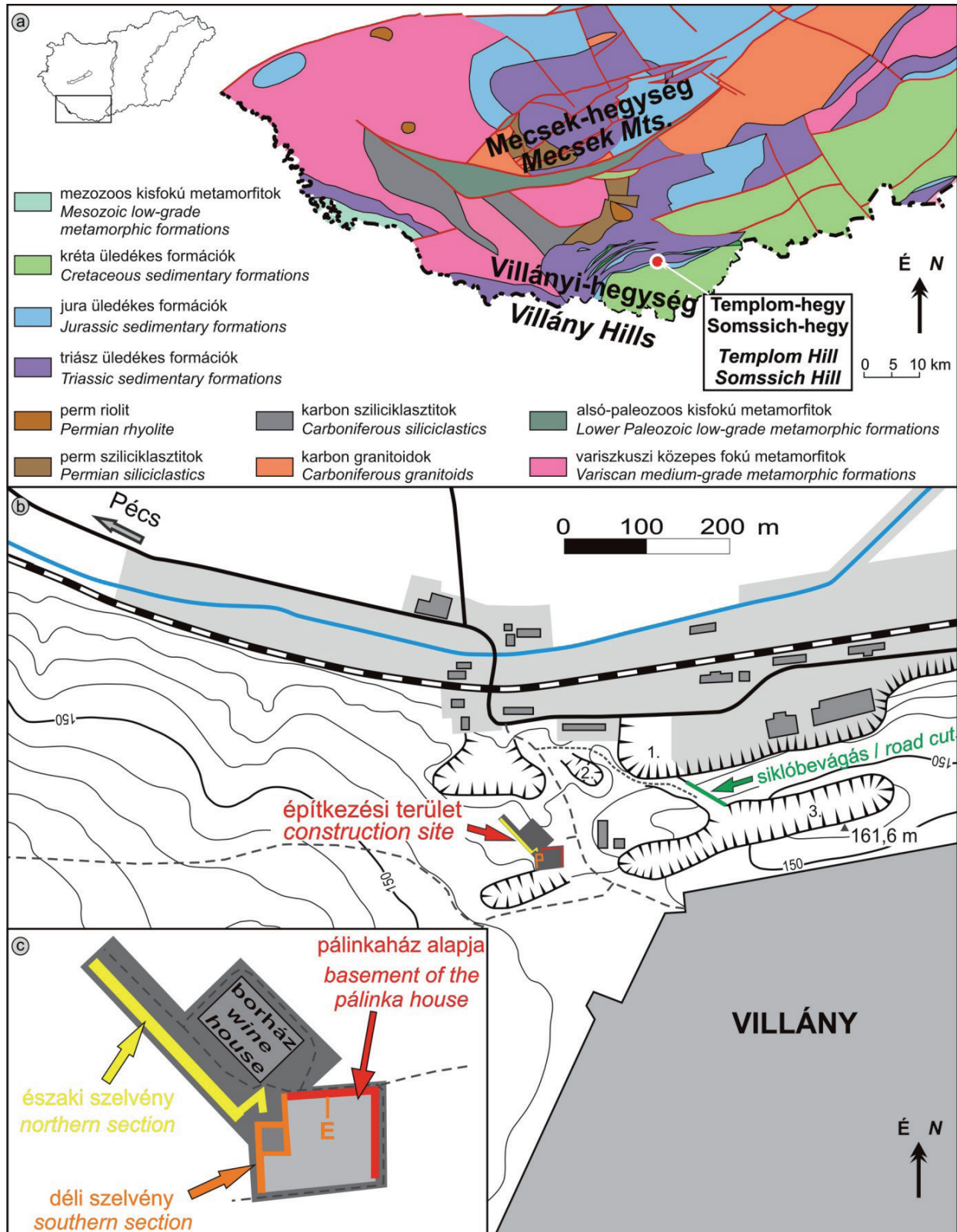
A középső-triász ladin Templomhegyi Dolomit Tagozat legfelső részének mintegy 30 méteres szakaszát tárta fel a 2011. évben a villányi Somssich-hegyen létesített építkezés. Ez a szelvény lehetőséget biztosított a klasszikus templom-hegyi rétegsorban dokumentálnál **jóval** gyakrabban előforduló, a dolomit-dolomitmárga uralta rétegsorba közbetelepülő törmelékes litofáciesek tanulmányozására. A sziliciklasztitok vizsgálata a karbonátos rétegsorban azért fontos, mert környezetjelző szereppel bírnak. Elkészítettem a Somssich-hegyi szelvény földtani leírását, és részletesen bemutatom a törmelékes betelepülések üledékes jellegeit. Az eredmények alapján pontosítottam a képződmény üledékképződési környezetét.

KUTATÁSTÖRTÉNET, FÖLDTANI FELÉPÍTÉS

A Villányi-hegység keleti részén elhelyezkedő klasszikus templom-hegyi feltárások (vasútállomási kőfejtő, alsó-kőfejtő, siklóbevágás) középső-triász rétegsoráról számos részletes leírás született (1a,b. ábra; NAGY&NAGY 1976; RÁLISCH-FELGENHAUER 1981, 1985, 1987; VÖRÖS 2010).

1. ábra: (a) A Villányi-hegység földtani környezete a Somssich-hegy és a Templom-hegy jelölésével (HAAS et al. (2010) alapján, módosítva). (b) A villányi Somssich-hegy és az építkezési terület, valamint a Templom-hegy és a siklóbevágás elhelyezkedése. 1. = vasútállomási kőfejtő; 2. = alsó kőfejtő; 3. = felső kőfejtő. (c) Az építkezési terület felépítése a fő objektumok jelölésével (ÓSI et al. (2013) alapján, módosítva). „E” a kavicsos homokkőbetelepülés helyét jelöli a csapásirányú szelvényben

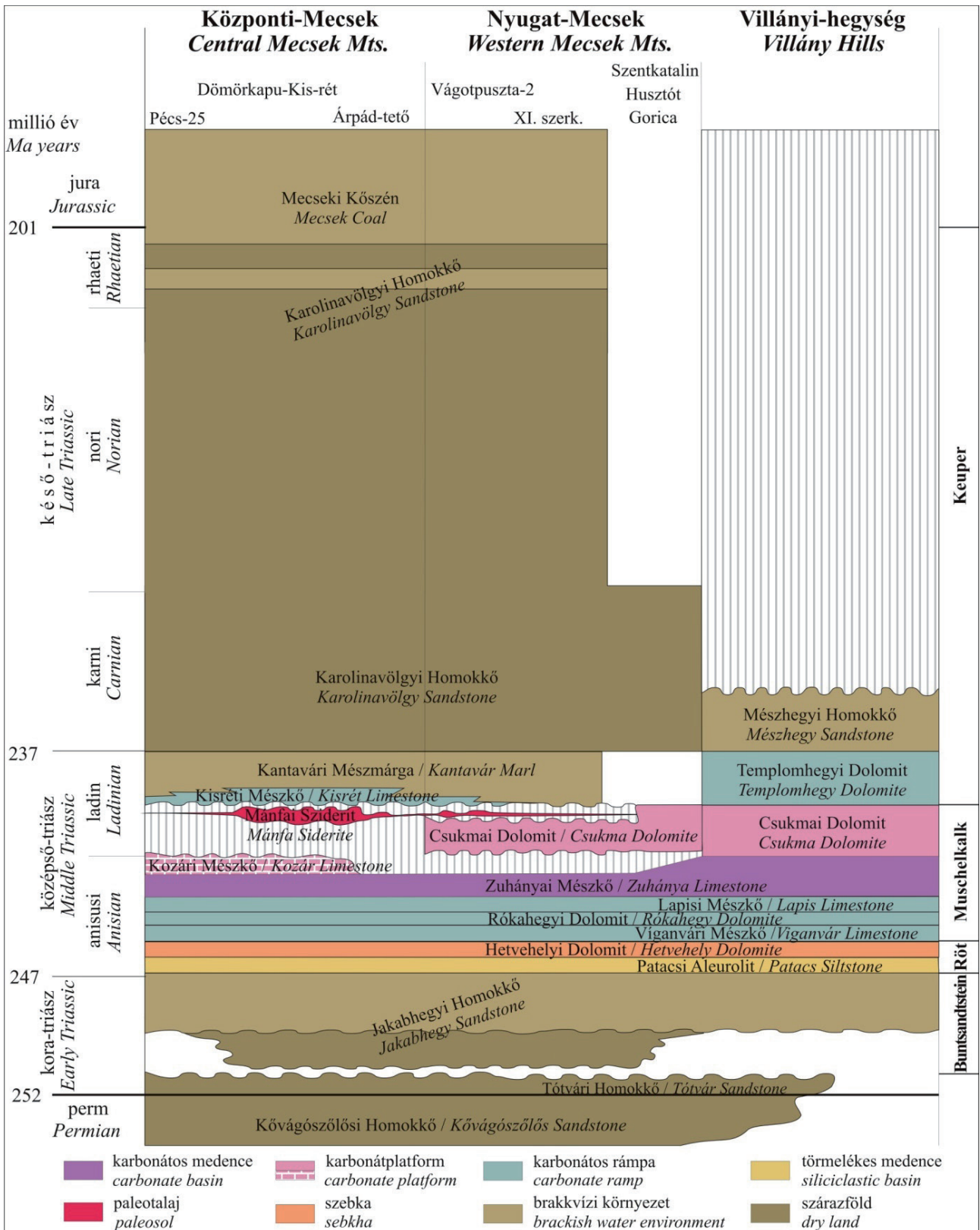
Figure 1: (a) Location of the Villány Hills, Somssich Hill and Templom Hill (simplified after HAAS et al. 2010). (b) Sketch map of the Somssich Hill (construction site) and the Templom Hill (road-cut, „siklóbevágás”). 1. = railway station quarry; 2. = lower quarry; 3. = upper quarry. (c) Details of the construction site (simplified after ÓSI et al. 2013). „E” marks the occurrence of a pebbly sandstone intercalation in the W-E oriented section

A Czukmai Dolomit Formáció Templomhegyi Dolomit Tagozatát elsőként NAGY&NAGY (1976) tartotta célszerűnek elkülöníteni, litológiai karaktere miatt. A tagozat vastagsága 110 m. Uralkodóan dolomit és dolomitmárga építi fel. A péllittartalom a rétegsorban felfelé növekszik, egyre gyakoribbá válnak a sárgás színű, lemezes dolomitmárga-betelepülések, valamint a vékony agyagkő- és aleuolitrétegek (NAGY&NAGY 1976; RÁLISCH-FELGENHAUER 1981, 1985). A tagozat alsó szakaszából *Lingula* és *Discina* brachiopodák, *Myophoria* kagylók, *Nothosauria* hüllők, Foraminiferák (*Glomospira*-félék) példányait, valamint szivacsstű, algabioklaszt és *Neocalamites incertae sedis* maradványokat említettek (LÖRENTHEY 1908; IFJ. LÓCZY 1912; NAGY&NAGY 1976, RÁLISCH-FELGENHAUER 1981, 1987). A tagozat felső szakaszából rendkívül gazdag tengeri hüllőfauna (*Nothosauria*, *Placodontia*) került feldolgozásra a közelmúltban, amely alapján a tagozat ladin kora valószínűsíthető (ŐSI et al. 2013). A képződési környezetről eltérő vélemények alakultak ki: sekélytengeri, szubtidális (NAGY&NAGY 1976), intertidális (TÖRÖK 1998) vagy szupratidális (BÉRCZI-MAKK et al. 2004), esetleg sekélytengeri-lagunáris (RÁLISCH-FELGENHAUER 1981, 1987) fácies valószínűsíthető. A Templomhegyi Dolomit a villányi-hegységi középső-triász karbonátos rámpa rétegsor legfiatalabb kifejlődése, melyre felső-triász sziliciklasztos képződmény (Mészhegyi Homokkő Formáció) következik (2. ábra; BÉRCZI-MAKK et al. 2004; ŐSI et al. 2013; VÖRÖS 2010).

2. ábra: A Mecsek és a Villányi-hegység triász sorozatának litosztratigráfiai tagolása
(BUDAI&KONRÁD (2011) alapján, módosítva)

Figure 2: Simplified lithostratigraphic columns of the Triassic formations of the Mecsek Mountains and the Villány Hills (modified after BUDAI&KONRÁD 2011)

VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

Terepi megfigyeléseket tettem az újonnan létesített Somssich-hegyi szelvényeken, és elkészítettem a földtani dokumentációt. A legjellegzetesebb üledékszerkezeteket mutató közettípusokból felületi és vékonycsiszolatokat készítettem. A csiszolatokat binokuláris és polarizációs mikroszkóp alatt elemeztem.

A TEMPLOMHEGYI TAGOZAT SOMSSICH-HEGYI RÉTEGSORA

A klasszikus templom-hegyi feltárásoktól mintegy 200 méterre nyugatra, a Somssich-hegy keleti oldalán két szelvény létesült (1b,c. ábra). Az északi szelvény a borház nyugati szomszédságában a Templomhegyi Tagozat dél felé meredeken dőlő rétegeit tárta fel, közel 30 méter vastagságban (1c. ábra). A déli szelvény (a tervezett pálinkaház alapja; 1c. ábra) a Templomhegyi Tagozat és a Mészhegyi Formáció átmeneti rétegsorát tárta fel mintegy 20 méter vastagságban.

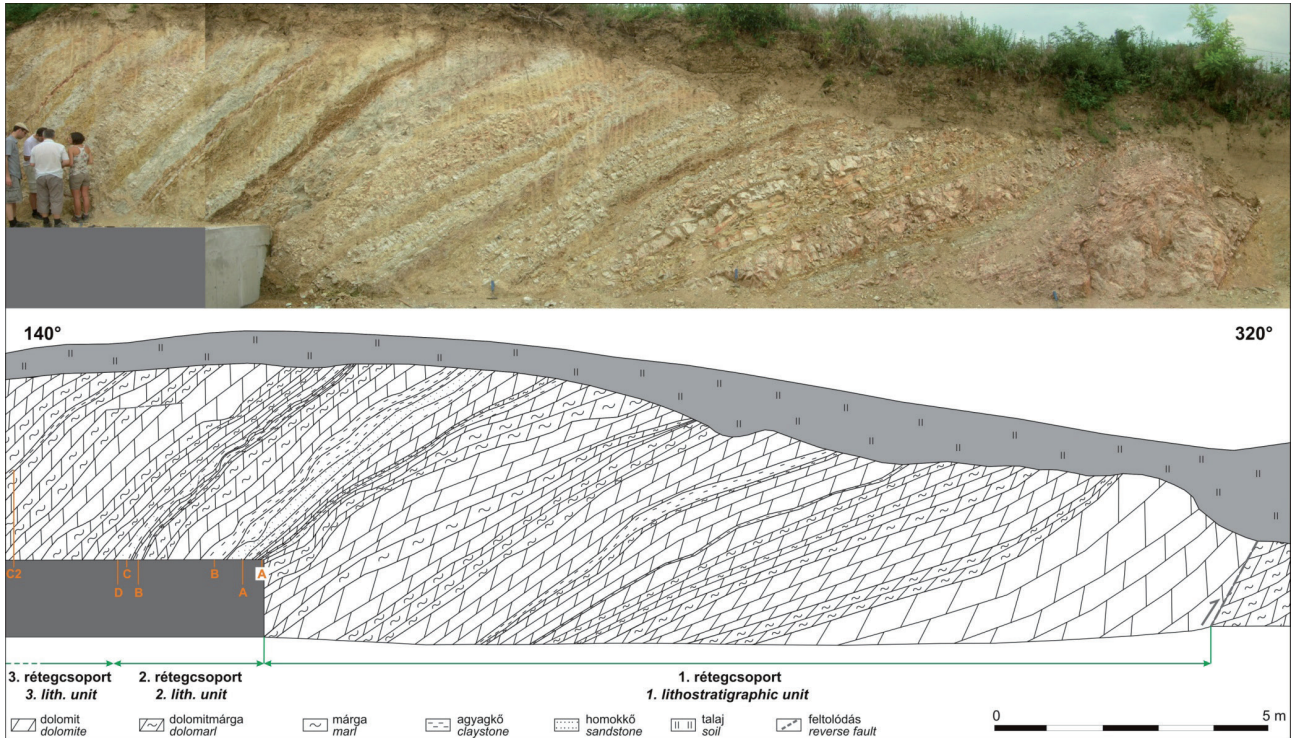
A Templomhegyi Tagozat feltárt részlete **öt** rétegcsoportra osztható a karbonátos-törmelékes közettípusok petrográfiai jellege és eloszlása alapján. Az első és a harmadik rétegcsoportot dolomit- és dolomitmárga-rétegek, a második és a negyedik rétegcsoportot sziliciklasztit-betelepülések, az ötödik rétegcsoportot dolomitrétegek uralják.

Első rétegcsoport

Az északi szelvény mentén a zavartalan rétegsor első rétegcsoportjára (3. ábra) jellemző fő közettípusok a rózsaszínes szürke, vastagpados dolomit, a szürke, vékonyréteges dolomit, a világossárga dolomitmárga, a sötétsárga márga és a tarka agyagkő-betelepülések. A rétegcsoport vastagsága mintegy 15 m. A fő közettípusok karbonátos-törmelékes, felfelé finomodó ciklusokat alkotnak a pados dolomittól a márgáig vagy az agyagkőig. A dolomit-márga(-agyagkő) felfelé finomodó ciklusokon belül az egyes közettípusok között fokozatos átmenet jellemző. A márgákra azonban többnyire éles, ritkábban fokozatos átmenettel települ az újabb cikluskezdő dolomit. Az agyagkövekre mindig éles határral települ az újabb cikluskezdő dolomit. A rétegcsoport felső részén a pados dolomitok kimaradnak, és gyakoribbá válnak a vékony, legtöbbször bevonatszerű agyagkövek, melyek nem csak a finomodó ciklusok záró tagjaként jelennek meg, hanem a márgás tagok kimaradásával a dolomitrétegek közé is betelepülnek.

3. ábra: A Templomhegyi Dolomit Tagozat rétegsora a villányi Somssich-hegyen feltárt északi szelvényben (Ősi et al. (2013) alapján, módosítva). A nagybetűk a sziliciklasztitos betelepüléseket jelölik. A C2 betelepülés az északi szelvényben azonos a C2'-vel a déli szelvényben

Figure 3: Stratigraphic section of the northern part of the construction site in the Somssich Hill (modified after Ósi et al. 2013). Siliciclastic intercalations are marked with capital letters. C2 intercalation in the northern section is equivalent to C2' in the southern section

Második rétegcsoport

A második rétegcsoportra (3. ábra) a világosszürke, vékonyréteges dolomit- és világossárga dolomitmárga-rétegek közé települő sziliciklasztitok jellemzők. Ez a rétegcsoport közel 2,5 m vastag. A törmelékes betelepülések vastagsága 10-30 cm között változó. A sziliciklasztit-betelepülések négyféle típusa (3. ábra) jellemző:

(A) zöld agyagkő és szürke, finomszemű homokkő

A faközöld-sötétzöld agyagkőrétegben lencsésen világosszürke homokkő települ, mely oldalirányban kivékonyodik (I. tábla/a). A zöld agyagkő laza, morzsolható. Fakósárga és fakóvörös foltos. A szürke homokkő finomszemű, a szemcsék anyaga kalcit. Porózus, kissé kötött, meszes kötőanyagú. Párhuzamosan rétegzett (fakólila-fakóvörös sávós vagy zöld sávós) (I. tábla/b). Két ilyen egység található a szelvényben (3. ábra).

(B) tarka agyagkő

Az agyagkő jellegzetes tarka színei jól elkülönülnek egymástól. Alsó részén laza, morzsolható, világosbarna-vörös-sötétsárga-fakózöld foltos (I. tábla/c). Fokozatos átmenettel fejlődik ki belőle a felső része, amely a szelvény más agyagkőtípusainál jóval keményebb, lemezes, szilánkosan széteső. A felső részén *sötétbarna színű, fakólila, fakóvörös vagy fakózöld foltos*. A foltok olykor kerekded, olykor hosszúkás alakúak, esetenként a rétegzésre merőlegesen megnyúlt formájúak (I. tábla/c). Legfelső

részén az agyagkő márgává fejlődik, színe okkersárga, majd faközöld színű lesz (I. tábla/d). Ritkán szögletes, világossárga dolomitmárgaklasztok fordulnak elő az agyagkőben. Ezt a betelepüléstípust két rétegtani szintben azonosítottam (3. ábra).

(C) komplex, mészkérges tarka agyagkő

A tarka (vörös-faközöld-fakólila-fakósárga) agyagkő kemény, meszes. Gyakran szeptáriás mészkonkréciókat és apró, szögletes dolomit- és dolomitmárga-töredékeket tartalmaz. Az agyagkőréteg alsó és felső részén szaggatottan előforduló, 1-2 cm vastag, karbonátos „kéreg” települ (I. tábla/e). A meszes „kéreg” fehér színű, kötött, nagyon kemény. Tömött, mikrokristályos szövetű. Főként a tarka agyagkő fölött számos egymáshoz közel elhelyezkedő, lapult, szeptáriás mészkonkréció települ a tömött, mikrokristályos alapanyagban, vagy a tarka agyagkő hullámos felszínén (I. tábla/f). Ez a betelepüléstípus több rétegtani szintben fordul elő (3-4. ábra).

(D) komplex, márgás-homokköves-agyagköves betelepülés

Litológiai karaktere alapján felettebb összetett betelepüléstípus. Alsó részét sötétsárgamárga alkotja (II. tábla/a), mely nagyon vékony, vörös agyagfilmekkel átszőtt. A márga tarka (fakólila-faközöld-fakóvörös) foltos. A felső részén jellegzetes, a rétegsorban máshol nem jelentkező, sötétlila színű homokos agyagkő települ. Nem alkot egybefüggő réteget, szaggatottan követhető nyomon ugyanabban a rétegtani szintben (II. tábla/a). Nyomokban kitöltésszerű megjelenésű, 5-10 cm vastagságú, a rétegekre merőlegesen ékelődik be a fekü márgába (II. tábla/a). Vagy vékony rétegszerű, 1-2 cm vastag, és oldalirányban kivékonyodik. Két fő üledékszerkezeti jelleg jellemzi. Vagy zavart szerkezetű, rétegmentes (II. tábla/c), vagy párhuzamosan rétegzett (II. tábla/b,d,e). A rétegzettség a jellegzetes lila szín árnyalatának változásában is kifejeződik (II. tábla/d,e). Faközöld pettyeket és hosszúkás (rétegzéssel párhuzamos) foltokat tartalmaz (II. tábla/b,d,e), melyek anyaga megegyezik a sötétlila alapanyaggal. A sötétlila réteg színe oldalirányban megváltozik, alsó részén fakóvilágra, felső részén sötétvörösre vált (II. tábla/b). Ugyanez a tulajdonság igaz oldalirányban a környezetére is, ami jellemzően fakólila, vörös foltos agyagkő (II. tábla/c). A tarka-lila réteg felső részében elszórtan mészkonkréciók is találhatóak. Ez a komplex betelepüléstípus a rétegsorban egyedi, a fekü „C” betelepüléstípustól mészkéreg határolja, rá faközöldes szürke, magas agyagtartalmú dolomit települ (3. ábra).

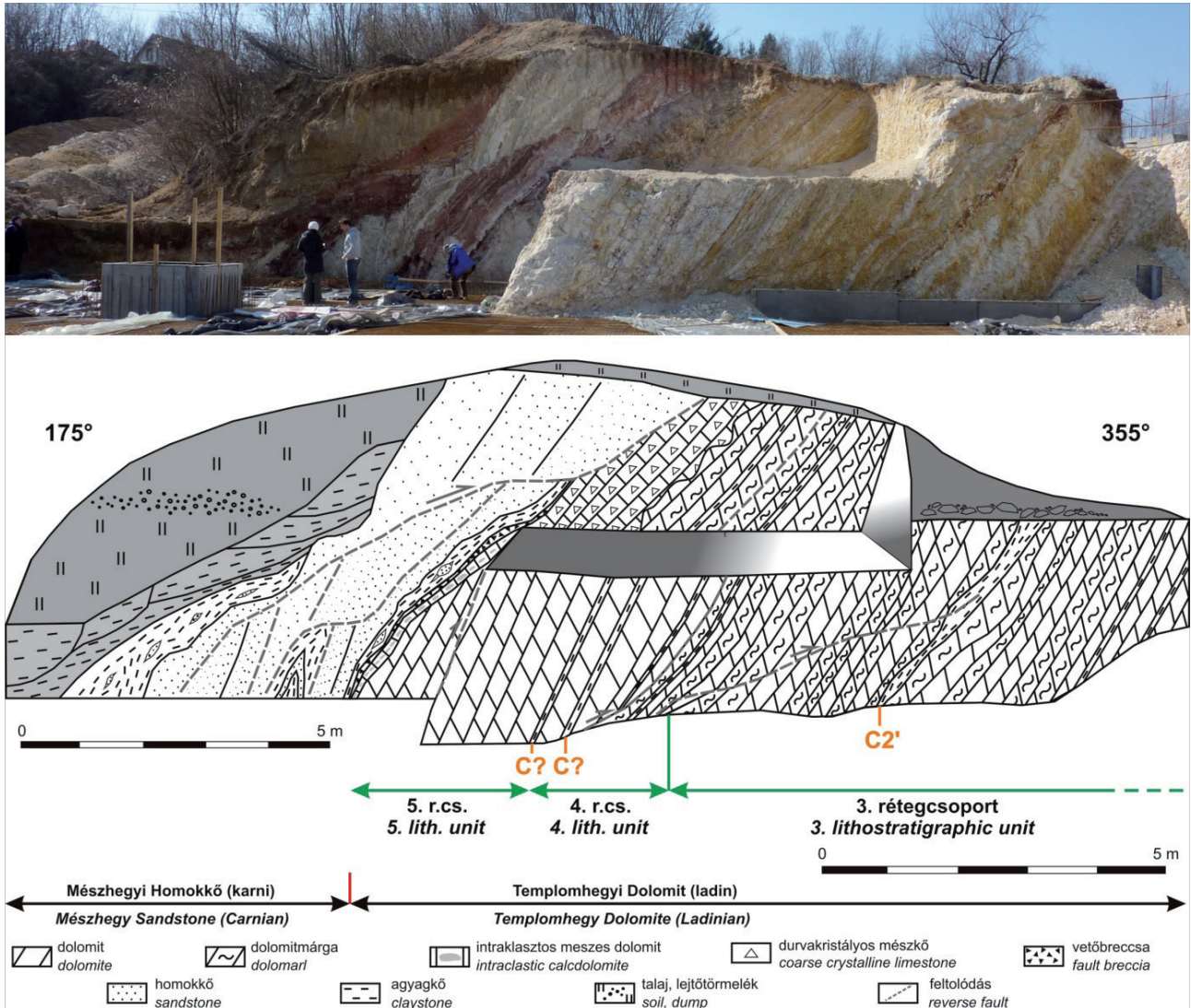
Harmadik rétegcsoport

A közel 5 m vastag harmadik rétegcsoport (3-4. ábra) – mely az északi és a déli szelvényt köti össze – fő közettípusai a világosszürke, meszes dolomit, világossárga dolomitmárga és tarka agyagkő. A rétegcsoportot a dolomitmárga-rétegek uralma jellemzi. A világosszürke dolomit- és a világossárga dolomitmárga-rétegek gyakran vékony, filmszerű, vörös, zöld vagy tarka agyagbevonatokkal tagoltak. Elszórtan lapult, szeptáriás karbonátkonkréciókat tartalmaznak. Fakólila, porló meszes agyagos kitöltések fordulnak elő, melyek elvéve kerekített karbonátklasztokat vagy gömbhéjas szerkezetű (hagymahéjszerű elválású) karbonátkonkréciókat tartalmazhatnak.

4. ábra: A Templomhegyi Dolomit Tagozat és a Mészhegyi Homokkő Formáció rétegsora a villányi Somssich-hegyen feltárt déli szelvényben (Ősi et al. (2013) alapján, módosítva). A nagybetűk a sziliciklasztitos betelepüléseket jelölik.

A C2' betelepülés a déli szelvényben azonos a C2-vel az északi szelvényben

Figure 4: Stratigraphic section of the southern part of the construction site in the Somssich Hill (modified after Ósi et al. 2013). Siliciclastic intercalations are marked with capital letters. C2' intercalation in the southern section is equivalent to C2 in the northern section

Csapásirányú szelvényben széles és lapos, lencse formájú, vörös agyagos kitöltések fordulnak elő a dolomitrétegek között. Előfordul, hogy ezek a lencses kitöltések egy rétegtani szintben jelennek meg (III. tábla/a). Az agyagos kitöltések szögletes dolomit- és dolomitmárga-klasztokat (1-2 cm) is tartalmazhatnak (III. tábla/b).

A dolomitmárga uralta harmadik rétegcsoportban egy esetben fordul elő vastag (közel 15 cm) tarka agyagkőréteg, mely a második rétegcsoport komplex, mészkérges tarka agyagkő („C”) betelepüléstípusához hasonló, ezért C2 kóddal szerepel az északi (3. ábra) és C2' kóddal a déli szelvényen (4. ábra). Három részre osztható. Az alsó részén meszes-agyagos, igen zavart szerkezetű réteg jelenik meg: a hófehér, meszes, porlós alapanyagot sűrűn sárga és vörös agyagos lemezek szövik át, és benne szeptáriás mészkonkréciók fordulnak elő. A tarka agyagkő élénkvörös-fakósárga-fakózöld-fakólila foltos. Sok apró, szögletes dolomit- és meszes dolomittörmelék, sárgás vagy barnás

agyagklasztokat tartalmaz. A tarka agyagkő felső részén fehér, porló, meszes kéreg települ, szeptáriás mészkonkréciókkal.

A rétegsorban egyedi, a csapásirányú szelvényben a dolomitmárga-rétegekben lencsésen települő kavicsos homokkő („E” típus; 1c. ábra) fordul elő (III. tábla/c). A lencse szélessége közel 1,5 m, vastagsága közel 30-40 cm. Ez a betelepülés három részre osztható. Az alsó, kavicsos homokkőréteg (10 cm) polimikt, rosszul osztályozott kavicsanyagot tartalmaz (III. tábla/d). A kavicsok anyagát kvarc, mészkő, dolomit, homokkő és agyagkő alkotja. Egy esetben mészkéregből áthalmozott klaszt fordult elő. A kavicsok átlagos mérete 2 cm-nél kisebb, de a kvarckavicsok között előfordulnak 2-5 cm, míg a homokkő-, az agyagkő- és dolomitkavicsok között akár 10 cm nagyságúak is. A kavicsos homokkőre 1-5 cm vastagságú, világossárga-világosszürke márga települ (III. tábla/d), mely vörös és zöld agyagfilmekkel tagolt. Rá fakórózsaszín, finomszemű homokkő (III. tábla/d) következik 10-20 cm vastagságban. Kemény, meszes kötőanyagú, helyenként kipreparálódik a nála puhább márgarétegek közül.

Negyedik rétegcsoport

A negyedik rétegcsoportra (4. ábra) a sziliciklasztos betelepülésekkel tagolt, vékonyréteges dolomitos-dolomitmárgás rétegsor jellemző. Ez a rétegcsoport közel 2,5 m vastag. Alsó részén a vékony dolomit-, dolomitmárga-, agyagmárga-, agyagkőrétegek finomodó ritmusokba rendeződve települnek egymásra. Felső részén a vastagpados dolomitrétegek uralkodnak, melyek hullámos felszínére nagyon vékony (néhány mm, esetleg cm), vörös, zöld vagy lila agyagkő-, vagy sárga márgabetelepülések következnek, kitöltve a hullámos dolomitfelszínnek repedéseit is. Ritka esetben komplex szerkezetű agyagkőbetelepülések fordulnak elő. Kis vastagságuk miatt bizonytalanul elkülöníthető egységekből állnak: foltos, tarka agyagkő települ a tömör dolomitra, a felső részén meszes kéreg fordul elő. A meszes kéreg cementáltságának foka laterálisan változó, helyenként nagyon kemény, helyenként morzsolható, esetleg porló. Ezek a betelepülések (4. ábra) nagyon hasonlítanak az „C” típusra.

Ötödik rétegcsoport

Az ötödik rétegcsoportot (4. ábra) a vastagpados, homogén, mikrokristályos dolomitrétegek dominanciája jellemzi mintegy 3 m vastagságban. Kimaradnak a dolomitmárga- és sziliciklasztos betelepülések. A rétegcsoport legfelső részén települő meszes dolomitpad intraklasztos üledékszerkezetű (III. tábla/e). Ez a záró meszes dolomitpad a legfelső 15-20 cm részén kerekített, fehér színű meszes dolomitklasztokat tartalmaz, melyek jellemző mérete 0,5-3 cm között változik. Ezek a fehér klasztok szürke-sötétszürke színű, mikrokristályos, meszes-dolomitos alapanyagba ágyazva helyezkednek el (III. tábla/f-g).

A BETELEPÜLÉSEK ÓSFÖLDRAJZI ÉRTÉKELÉSE

A Templomhegyi Tagozat gyakori törmelékeny közbetelepülései változatos kifejlődésűek. Képződésük többféle folyamathoz köthető.

A rétegsorban elszórtan előforduló, lencse formájú, oldalirányban kivékonyodó agyagos (III. tábla/a-b), homokos („A” típus; I. tábla/a-b) és kavicsos betelepülések („E” típus; III. tábla/c-d) árapályövi

csatornakitöltések. Többnyire helyi (dolomit-, dolomitmárga-töredékek), kevesebb exotikus anyagot (kvarctípusok, homokkő- és pélittöredékek) tartalmaznak.

A tarkaagyagkőrétegek, amelyek rendszerint vörösek, barnák, sárgák, zöldek, sávok vagy foltok mentén kifakultak („B” és „C” típus; I. tábla/c-e), paleotalajként értelmezhetők (KRAUS 1999; RETALLACK 1988; WRIGHT 1994). Gyengén fejlettek, regolit jellegűek. Cementált rizolitok nem őrződtek meg a laza üledékben, alacsonyrendű növények azonban megtelepedhettek a felszínen: erre a rétegzésre merőleges vagy szabálytalan alakú, az egykori gyökerek holdudvarát őrző kifakult foltok (redukciós foltok) utalnak (I. tábla/d; KRAUS&HASIOTIS 2006; RETALLACK 1988). A paleotalajok megjelenése a tengerszint csökkenését, az üledékképződési környezet szárazra kerülését jelzi. A tarka agyagkövek foltossága hidromorf hatást tükröz (I. tábla/d; KRAUS 1999). Néhány kivételes esetben megőrződött az agyagkő színek szerinti vertikális többosztatúsága, mely az oxidatív (vöröses-barnás-lilás) és a redukzív (zöldes-sárgás) színek elkülönültségében nyilvánul meg.

Szintén paleotalajként értelmezhető a rétegsorban egyedi, sötétlila színű, finomhomokos kőzet-típus („D” típus; II. tábla/a-e). Ezek az egyedüli paleotalaj-maradványok a rétegsorban, melyeknek megőrződött a rétegzettsége. A rétegzéssel megegyező fakózöld foltosság (II. tábla/d-e) hidromorf hatás eredménye. Hasonó képződményeket a germán kifejlődési terület perm–alsó-triász alluviális rétegsoraiból „Violette Horizonte” néven ismerünk (ORTLAM 1967).

A Templomhegyi Tagozat törmelékes betelepülései gyakran tartalmaznak mészkonkréciókat, melyek lehetnek tömörek, de általában szeptáriás belső szerkezetűek. E konkréciók a csomós kalkkrétok („nodular calcrete”) jellemzői (KRAUS 1999; WRIGHT&TUCKER (2009) NETTERBERG (1967, 1980) és GOUDIE (1983) osztályozása alapján). A Templomhegyi Tagozat esetében a kalciumsók talajoldatból történt kicsapódása (CHEN et al. 2002; KRAUS 1999) eredményezhette a karbonátkonkréciók képződését. A konkréciók szeptáriás jellege a kicsapódást követő kiszáradás eredménye (TUCKER 2003). Ez alapján képződésük szemiárid klímán zajlott, ahol az evaporáció mértéke jelentős volt.

Az agyagkő-betelepülésekhez kapcsolódó, rétegszerűen vagy szaggatottan megjelenő, meszes kérgek („C” típus; I. tábla/e), melyek sok esetben szeptáriás mészkonkréciókat foglalnak magukba (I. tábla/f), kalkrétként értelmezhetők. Az angol szakirodalomban „hardpan calcrete”-ként említik azon kalkréttípusokat, melyek kemények, rétegszerűek, komplex belső szerkezetűek, felső határuk éles, alsó határuk fokozatos; „laminar calcrete”-nek nevezik a szintén kemény, rétegszerű, hullámos laminákból felépülő, olykor a keményfelszín fölé települő mészkérgeket (WRIGHT&TUCKER (2009) NETTERBERG (1967, 1980) és GOUDIE (1983) osztályozása alapján). A Templomhegyi Tagozat esetében a mészkérgek többnyire masszív megjelenésűek, vagy a nagyon vékony, közbetelepülő agyagfilmek szerint rétegzettek. Ez alapján a két morfológiai típus együttes megjelenéséről beszélhetünk. Ezek a kalkréttípusok paleotalajok részét képezik, szárazra kerülést és bepárolódást jeleznek.

A Templomhegyi Tagozat egyes agyagkő-betelepüléseire porló, meszes, agyagfilmekkel tagolt mészkérgek („C2” típus) települnek. Ez a típus porló kalkrétként definiálható („powder calcrete”); WRIGHT&TUCKER (2009) NETTERBERG (1967, 1980) és GOUDIE (1983) osztályozása alapján). A porló kalkkrétok képződését úgy értelmezik, hogy a részleges cementáció okozhatja a porló és a kötött horizontok közötti anyagi különbséget (CHEN et al. 2002).

A fent ismertetett, sziliciklasztit-betelepülésekben megfigyelt morfológiai típusoktól eltérő jelenség a Templomhegyi Tagozat legfelső részén előforduló intraklasztos üledékszerkezet (III. tábla/e-g). Ez a szerkezet tömör dolomitban jelentkezik, paleokarsztos jelenségként értelmezhető. A karsztosodó rétegsorokban a vékony talajtakaró alatt az anyakőzet breccsásodhat. A fedő talajtakaró az idős rétegsorokban gyakran lepusztulást szenved, nem őrződik meg (TUCKER 2003). Mindezek alapján a breccsás (intraklasztos) üledékszerkezet olyan eseményt jelez, amikor a karsztosodó közettest legfelső részén a világosszürke klasztok közötti felszakadt teret a sötétszürke, mikrites fázis (mállástermék?) cementálta. A felfelé sekélyülő karbonátos rétegsorok ciklusainak legfelső tagja gyakran paleokarsztos felszín, amely szárazra kerülési eseményt jelez (TUCKER 2003). A paleokarsztos esemény meleg és humid körülményeket feltételez.

KONKLÚZIÓ

- A Templomhegyi Tagozat olyan ciklusos karbonátos sorozatból épül fel, mely szubtidális és szupratidális szélső tagokat foglal magába. A karbonátos litofáciesek (dolomit, dolomitmárga) a szubtidális övben keletkeztek. A törmelékes betelepülések tengerszintcsökkenést jeleznek.
- A durvatörmelékes, kavicsos homokkő- és homokkőbetelepülések árapályövcSATORNAKITÖLTÉSEK, amelyek a szupratidális övben képződtek.
- Az egyszerű vagy komplex, tarka paleotalajok időszakos szárazra kerülést jeleznek, és a szupratidális övhöz kötődnek. A talajok fejletlensége arra utal, hogy az egyes tengerelőöntések között rövid ideig tartott a talajosodás.
- A paleotalajok gyakran kalkrétrétegeket foglalnak magukba, képződésük szemiarid klímán történt bepárlódáshoz köthető.
- A karsztos üledékszerkezettel záruló rétegsor egyértelműen a terület szárazra kerülését jelzi, humid klímát igazol.
- A Templomhegyi Tagozat szubtidális és peritidális rétegsorának képződése során az üledékképződési környezete egyre sekélyebbé vált. A tagozat emerziós periódusokkal tagolt.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az építő konzultációkért és a hasznos tanácsokért köszönetemet fejezem ki BOTFALVAI Gábornak, BUDAI Tamásnak, HAAS Jánosnak, HIPS Kingának, KONRÁD Gyulának, ŐSI Attilának, RÁLISCH-FELGENHAUER Erzsébetnek, SEBE Krisztinának, SZTANÓ Orsolyának, Joachim SZULC-nak, VÖRÖS Attilának.

Pozsgai Emília, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola (emily.pozsgai@gmail.com)

FELHASZNÁLT IRODALOM

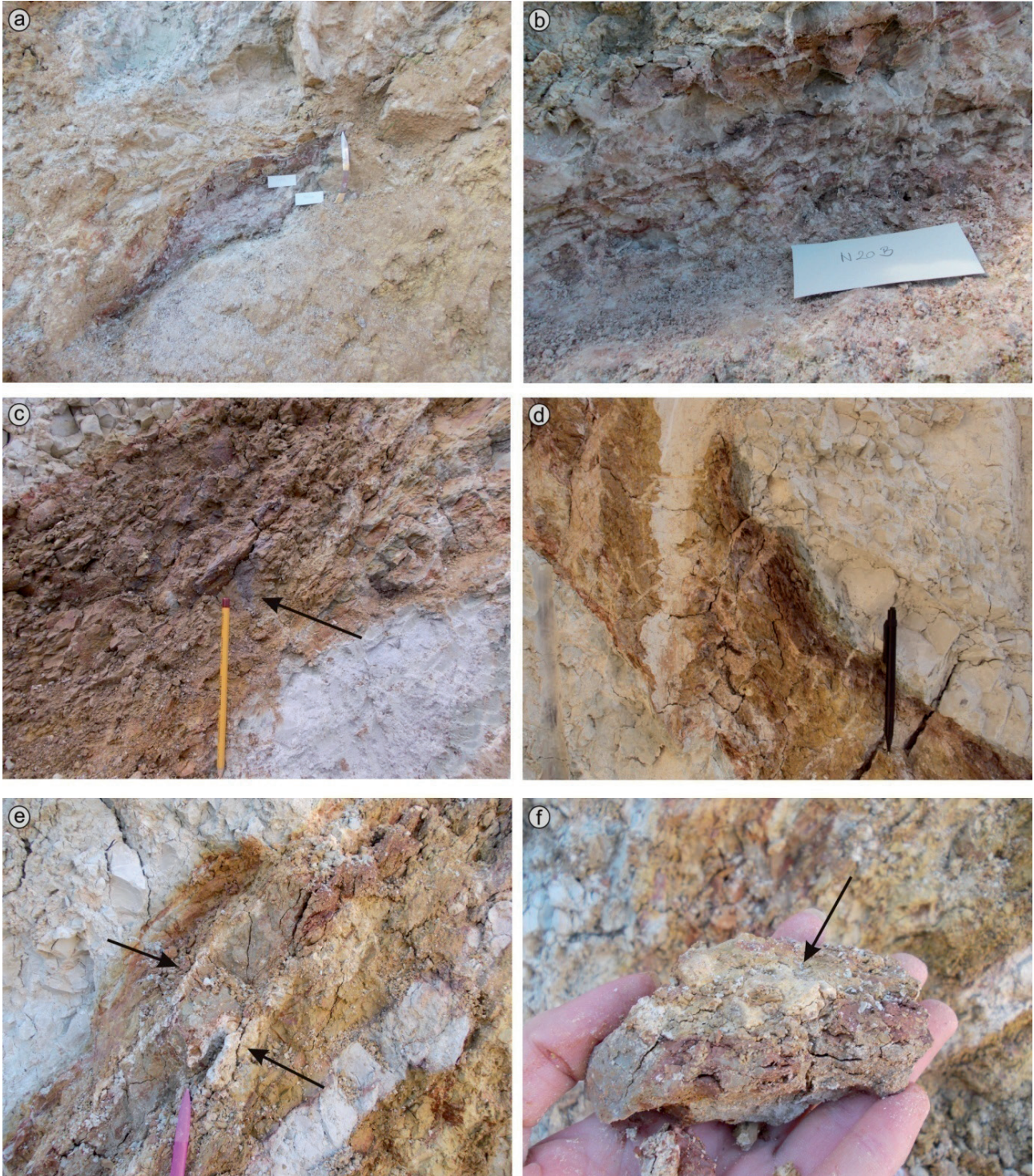
- BÉRCZI-MAKK A., KONRÁD Gy., RÁLISCH-FELGENHAUER E., TÖRÖK Á. 2004: *Tiszai Egység*. In: HAAS J. (szerk.): Magyarország geológiája. Triász. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 303-360.
- CHEN, X. Y., LINTERN, M. J., ROACH, I. C. 2002: *Calcrete: characteristics, distribution and use in mineral exploration*. Cooperative Research Centre for Landscape Environments and Mineral Exploration, Instant Colour Press, Belconnen ACT, 160 p.
- GOUDIE, A. S. 1983: *Calcrete*. In: Goudie, A. S., Pye, K. (eds.): *Chemical sediment and geomorphology: Precipitates and residua in the near-surface environment*. London, Academic Press, 93-131.
- HAAS, J., PÉRÓ, Cs. 2004: *Mesozoic evolution of the Tisza Mega-unit*. International Journal of Earth Sciences, 93, 297-313.
- KRAUS, M. 1999: *Paleosols in clastic sedimentary rocks: their geologic applications*. Earth-Science Reviews, 47, 41-70.
- KRAUS, M., HASIOTIS, S. T. 2006: *Significance of different modes of rhizolith preservation to interpreting paleoenvironmental and paleohydrologic settings: examples from Paleogene paleosols, Bighorn Basin, Wyoming, U.S.A.* Journal of Sedimentary Research, 76, 633-646.
- LÓCZY L. IFJ. 1912: *A Villányi és Báni hegység geológiai viszonyai*. Földtani Közlöny, 42, 672-695, 781-807.
- LŐRENTHEY I. 1907: *Vannak-e juraidőszaki rétegek Budapesten?* Földtani Közlöny, 37, 359-368.
- NAGY E., NAGY I. 1976: *A Villányi-hegység triász képződményei*. Geologica Hungarica, 17, 111-168.
- NETTERBERG, F. 1967: *Some road making properties of South African calcretes*. Proc. 4th Reg. Conf. African Soil Mech. Fndn. Engng., Cape Town, 1, 77-81.
- NETTERBERG, F. 1980: *Geology of southern African calcretes, I. Terminology, description, macrofeatures and classification*. Trans. Geol. Soc. S. Africa, 83, 255-283.
- ORTLAM, D. 1967: *Fossile Böden als Leithorizonte für die Gliederung des Höheren Buntsandsteins im nördlichen Schwarzwald und südlichen Odenwald*. Geologisches Jahrbuch, 84, 485-590.
- ŐSI, A., POZSGAI, E., BOTFALVAI, G., GÖTZ, A. E., PRONDVAI, E., MAKÁDI, L., HAJDU, Zs., CSENGÖDI, D., CZIRJÁK, G., SEBE, K., SZENTESI, Z. 2013: *First report of Triassic vertebrate assemblages from the Villány Hills (Southern Hungary)*. Central European Geology, 56, 297-335.
- RÁLISCH-FELGENHAUER E. 1981: *Templomhegyi Dolomit Formáció*. Kézirat, MÁFI Jelentés villányi-hegységi alapszelvények vizsgálatáról, Budapest, 40 p.
- RÁLISCH-FELGENHAUER E. 1985: *Villányi-hegység, Villány, Templomhegyi siklóbevágás*. Magyarország geológiai alapszelvényei, MÁFI, Budapest, 5 p.
- RÁLISCH-FELGENHAUER E. 1987: *Villányi-hegység, Villány, Templom-hegyi alsó kőfejtő*. Magyarország geológiai alapszelvényei, MÁFI, Budapest, 5 p.
- RETALLACK, G. J. 1988: *Field recognition of paleosols*. In: REINHARDT, J., SIGLEO, W. R. (eds.): *Paleosols and weathering through geologic time: principles and applications*. Special Paper of the Geological Society of America, 216, 1-20.

- TÖRÖK Á. 1998: *A Mecsek-Villányi Egység triász képződményeinek rétegtana*. In: BÉRCZI I., JÁMBOR Á. (szerk.): Magyarország geológiai képződményeinek rétegtana. MOL Rt. és MÁFI kiadványa, Budapest, 253-279.
- TUCKER, M. E. 2003: *Sedimentary rocks in the field*. John Wiley & Sons Ltd., 3rd Edition, 234 p.
- VÖRÖS A. 2010: *A villányi mezozoos rétegsor: visszatekintés új nézőpontból*. Földtani Közlöny, 140, 3-30.
- WRIGHT, V. P. 1994: *Paleosols in shallow marine carbonate sequences*. Earth-Science Reviews, 35, 367-395.
- WRIGHT, V. P., TUCKER, M. E. 2009: *Calcretes. An introduction*. In: WRIGHT, V. P., TUCKER, M. E. (eds.): Calcretes. Blackwell Scientific Publications, Reprint Series Volume 2 of IAS, 1-22.

FÉNYKÉPTÁBLÁK

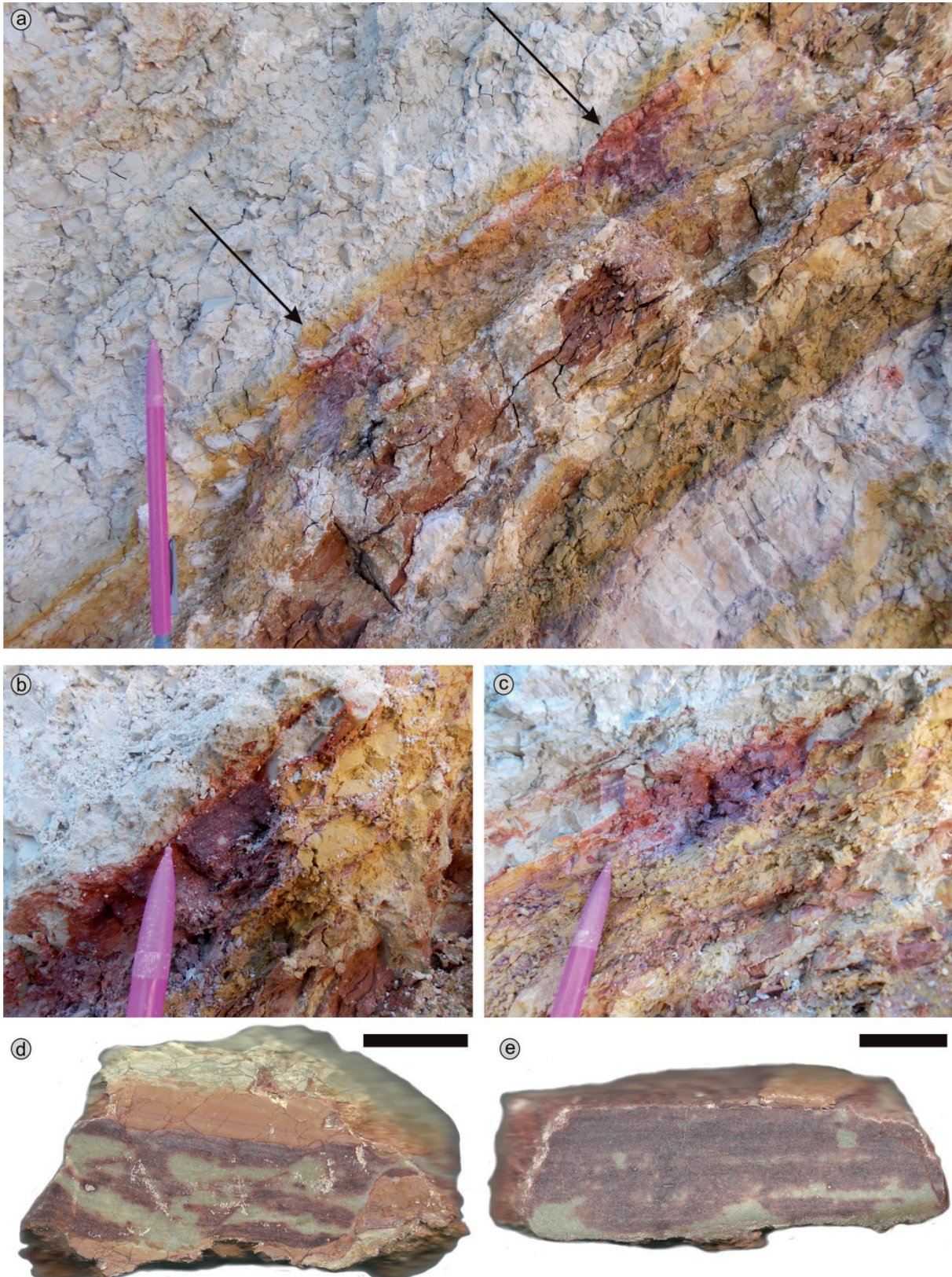
I. tábla: Jellemző sziliciklasztos betelepüléstípusok a Templomhegyi Dolomitban. (a-b) Lencses zöld agyagkő és párhuzamosan rétegzett, szürke homokkő („A” típus; csatornakitöltés). D=15 cm. (c-d) Tarka agyagkő („B” típus; paleotalaj). Jellegzetesek a rétegzésre merőleges, hosszúkas, fakólila foltok (c; gyökérnyomok) és a színek alapján való horizontális tagoltság (d; hidromorf jelenség). (e-f) Mészkérges tarka agyagkő („C” típus; paleotalaj kalkréttal). A meszes kéregben szeptáriás mészkonkréciók (f) fordulnak elő

Table I: Types of siliciclastic intercalations in the Templomhegy Dolomite. (a-b) Lenticular green claystone and laminated gray sandstone (Type „A”; channel fill). D=15 cm. (c-d) Variegated claystone (Type „B”; paleosol) with typical elongated purplish halos around root traces (c) and horizontal colour distribution (d; hydromorphic feature). D=15 cm. (e-f) Variegated claystone with massive calcrete (e) and calcrete nodules (f) (Type „C”; paleosol)

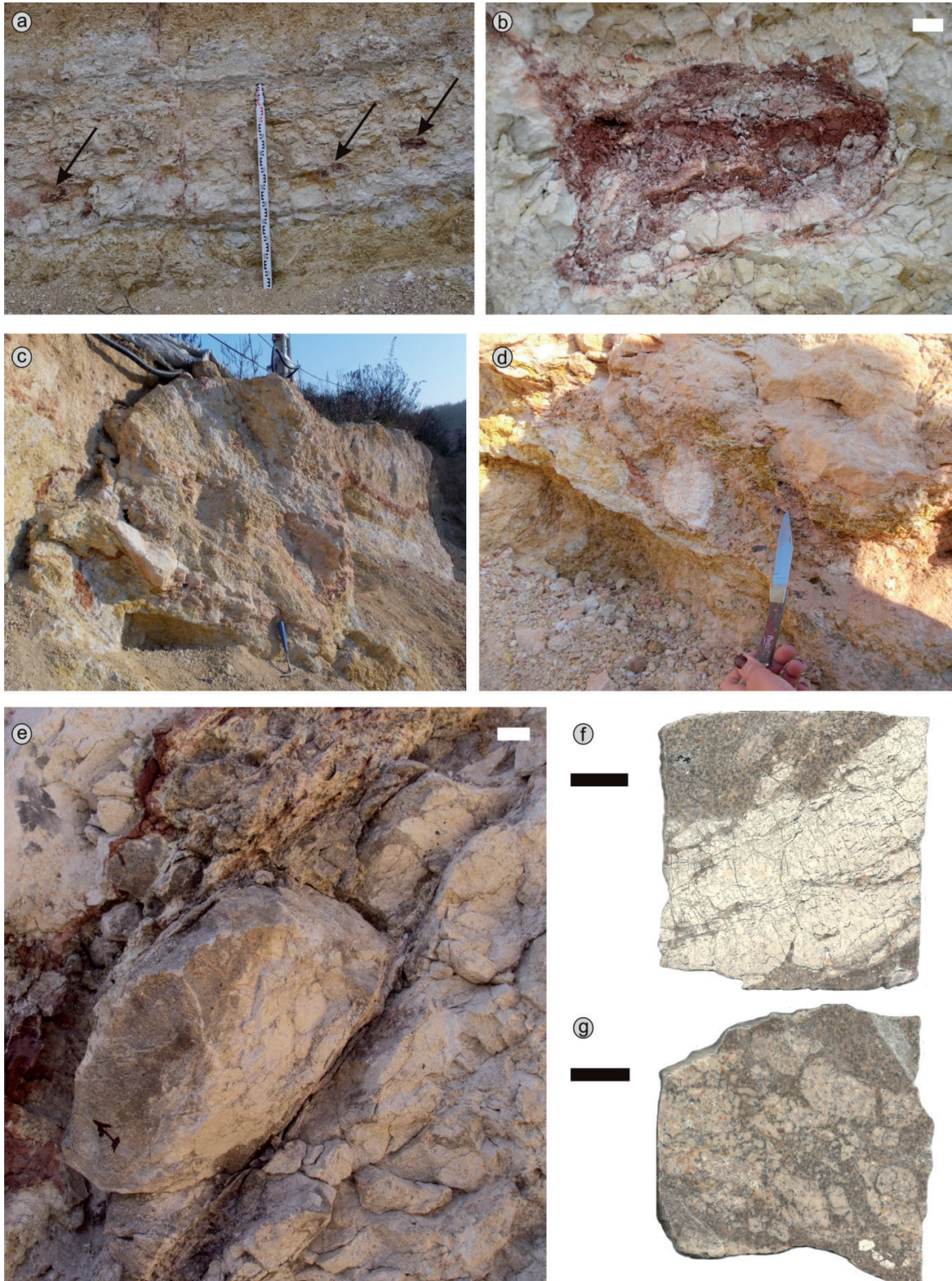
II. tábla: Sötétlila homokos agyagkő-betelepülés (a) tarka márgában („D” típus; paleotalaj). Párhuzamosan rétegzett, faközöld foltos, sötétlila homokos agyagkő (b) és környezetében a fakólila, vörös foltos agyag (c) színe alapján elkülönül egymástól. (d,e) A sötétlila homokos agyagkőre jellemző faközöld foltok felületi csiszolatokon (D=1 cm)

Table II: Purple sandy claystone (a) in variegated marl (Type „D”; paleosol). Stratified purple sandy claystone with greenish spots (b) and pale purple claystone with reddish spots (c). (d,e) Purple sandy claystone with greenish reduction spots in polished sections (D=1 cm)

III. tábla: Jellemző betelepüléstípusok és intraklasztos üledékszerkezet. (a) Egy rétegtani szintben megjelenő lencses vörös agyagkő-betelepülések (csatornakitöltések) (b) szögletes dolomit- és dolomitmárgaklaszokkal (D=1 cm). Fotó (a-b): KONRÁD Gyula. (c-d) Kavicsos homokkő- és homokkő-betelepülés („E” típus; csatornakitöltés). (e-g) Intraklasztos meszes dolomités szöveti jellegei felületi csiszolatokon (karsztos jelenség) (D=1 cm)

Table III: Types of intercalations (a-d) and intraclastic structure (e-g). (a) Lenticular reddish claystones in the same stratigraphic horizon (b) with angular dolomite and dolomarl clasts (D=1 cm). Photo (a-b): Gyula KONRÁD. (c-d) Pebbly sandstone and sandstone intercalations (Type „E”; channel fill). (e-g) Intraclastic calcidolomite and its sedimentary texture in polished sections (karst feature) (D=1 cm)

Farkas György

A politikai és etnikai földrajz határmezsgyéin Választási földrajzi elemzések Dél-Szlovákia járásaiban

ABSZTRAKT

Az elemzés az etnikai és a politikai földrajz közelítéseit kapcsolja össze. Vázolja a szlovákiai magyar kisebbség körében tapasztalható népességfogyást és fölerősödő asszimilációs jelenségeket. Áttekintve a szlovákiai parlamenti választások járási szintű eredményeit, kísérletet tesz a szlovákiai magyar kisebbség politikai pártjainak választási eredményei és az asszimilációs folyamatok közti összefüggések térbeli alakulását magyarázó hipotézis megalapozására.

ABSTRACT

This analysis combines the approximations of ethnic and political geographies. Outlines the experienced population decline of the Hungarian minority in Slovakia and intensifying assimilation phenomenas among them. Reviewing the results of the parliamentary elections in Slovakia on its districts level, will attempt to base a hypothesis that explaining the possible relationships between the territorial background of assimilation processes and the spatial structure of the votes for political parties representing the Hungarian minority in Slovakia.

Kulcsszavak: etnikai földrajz, választási földrajz, asszimiláció, parlamenti választások, Szlovákia
Keywords: ethnic geography; electoral geography; assimilation; parliamentary elections, Slovakia

BEVEZETÉS

Ismert tény, hogy a 2011. évi népszámlás nyilvánosságra hozott eredményeinek nemzetiségi és anyanyelvi adatsorai szerint nem változtak a szlovákiai magyar kisebbség fogyatkozásának már tíz évvel korábban is jól kirajzolódó tendenciái. A húszévnnyi időtávon belüli, százezer főt meghaladó nagyságú népességfogyás tényével való szembenézés kényszere máig ható vitákat váltott ki a szlovákiai magyar közéletben. Az általános szlovákiai demográfiai tendenciáktól markánsan elütő változások a szlovákiai magyarság közéletének minden részletében éreztetik hatásukat.

Ezek közül az egyik legfontosabb a közösség politikai képviseletének kérdésköre. A szavazóbázis fogvatkozása értelemszerűen stratégiai és taktikai lépésváltásokra kényszeríti a közösséget megszervezni és képviselni óhajtó szerveződéseket; pártokat, érdekköröket és civil szervezeteket. A fogvatkozás okainak megítélése kapcsán általánosan osztott vélemények szerint – nyilván a tapasztalatokra alapozva –, azok közt a korszerkezetbeli torzulás, az elöregedés és az alacsony termékenységéből eredő természetes fogyás mellett meghatározó szerepet visznek az *asszimilációs* folyamatok. Ez a közvélekedés az említett stratégia- és taktika-váltási diskurzusokat is befolyásolja: mélyén az egyre világosabb körvonalakat öltő félelem rejlik, miszerint az adott demográfiai viszonyok várható további érvényesülése esetén, hosszú távon nem lesz fenntartható egy alapvetése szerint *etnoregionális* jelleggel szerveződő pártalakulat Szlovákiában. Vagy legalábbis sikertelenségre lesz ítélve, már ami a törvényhozásba jutás lehetőségét és különösen az érdekérvényesítő képességét illeti. Az asszimiláció megítélése és okainak feltárása körül zajló diskurzusnak emiatt óhatatlanul van egy erős *politikai* mellékszála is; a „politikacsinálók” és „véleményformálók” utóbbi évekbeli megnyilvánulásainak egész sora támaszthatja alá ezt az állítást.

Ebben a tanulmányban először a probléma elméleti háttérét próbálom meg röviden felvázolni; tudatosan nem törekedve sem a teljességre, sem a legtágabb összefüggések felvázolására: csupán a politikai érdekképviselet érvényesítésének kényszerét és az asszimilációs folyamatok lehetséges megragadását leginkább meghatározó elemekre összpontosítva. A szlovákiai választási rendszer tömör összefoglalója nélkül az alapkérdések sem érthetők: a tanulmány erre, valamint a magyar „kötődésű” pártok általános jellemzésére is röviden kitér. Végül áttekintem a népességfogyás tényének felismerésével leginkább jellemezhető évek parlamenti választási eredményeit: járási szinten és elsősorban a magyar kötődésű pártok szavazatszerzéseihez vonatkozásában, az egyes választások következményeinek *politológiai* jellegű értelmezéseit csak nagyon felszínesen érintve. Szándékom szerint elsősorban egy *általános választási földrajzi* képet szeretnék alkotni az eredmények alakulásának *térszerkezetéről*.

Mindez nyilván kevés lehet általánosságban érvényes tanulságok megfogalmazásához, arra azonban reményeim szerint megfelel, hogy a hipotézis-alkotás lépéseit megalapozzuk.¹

ELMÉLETI HÁTTÉRVÁZLAT

A bevezetőben már bemutatott statisztikai kiindulópontok szerint az elmúlt 20 év alatt „elkönyvelt” százezres nagyságrendű csökkenés feltételezhető okai között az elsők között szerepelnek a szlovákiai magyarságot jellemző kedvezőtlen demográfiai mutatók és a felgyorsuló *asszimilációs* folyamatok (GYURGYÍK L. 2011, 2012).

Az asszimilációs veszteség mértékének, súlyának és szerepének a megítélése azonban a – témával foglalkozó hazai, külföldi és szlovákiai magyar, valamint a szlovák szakirodalom tanúsága szerint is – rendkívül problematikus. Ennek ellenére, már csak a kisebbségi közösség jövőjének alakulását

¹ A tanulmány jellegéből is adódik, hogy a szakirodalom feldolgozása vállaltan nem teljes körű: a felhasznált források részletes bemutatására, összevetésére, esetleges kritikai értékelésére ezúttal nem térek ki.

érintő jelentősége okán, az asszimiláció kérdése természetesen központi helyre került a szlovákiai magyar kisebbség belső diskurzusaiban², hangsúlyosan a politikai képviselést illető vitákban is.

Különösen körültekintő eljárást igényel az asszimilációs folyamatok *területi* vonatkozásainak megragadása. Ennek – az eredmények tanúsága szerint – kétségtelenül zajló társadalmi folyamatnak eleve meglehetősen nehéz valamilyen statisztikai adatokkal is alátámasztható számszerűségét, mennyiségi jellemzőit közvetlenül megragadni. Ilyenkor nyilván megnő azon közelítések súlya, amelyek legalább *közvetve* követhetővé teszik a folyamat megfigyelését, jellegének, ütemének, vagy éppen területiségének feltárását. A sokféle lehetséges közvetett közelítés közül ezúttal egy olyant mutatnék be, amely az etnikai földrajz hagyományosnak tekinthető kutatási tárgyának a *politikai* földrajz eszköztárába tartozó fogalmakkal, illetve vizsgálatai alapjául szolgáló adatsorokkal való megragadására tesz kísérletet.

A nemzeti, nemzetiségi kisebbségi léhelyzetek egy – a kárpát-medencebeli, jelenlegi határokon túli magyar közösségek körében – majdhogynem általánosan elterjedtnek tűnő sajátos vonása a többségi politikai közösségeket alakító rendszereken belül a „saját” – etnikai elvek, alapok és célkitűzések mentén működő – politikai pártok támogatásához való elkötelezett ragaszkodás. Természetesen ennek számos előfeltétele van, mint például a többpárti, demokratikus politikai rendszerek kereteinek tartós fennállása, a megkülönböztetés-mentes egyenlőség kivívása az általános emberi és a politikai jogok terén, vagy az adott politikai közösséget meghatározó választási rendszer sajátosságai. Természetesnek tekinthető az is, hogy országonként, sőt szűkebb régióként, valamint akár választási ciklusonként is eltérő, akár nagyon is *változékony* lehet a pártok kisebbségen „belüli” beágyazottsága, elfogadottsága, a mellettük, pontosabban a képviselőik melletti elköteleződés szintje, nem is beszélve ezen elköteleződés céljairól és sokféle lehetséges értelmezéséről (FIALA, P. – STRMISKA, M. 2002; DUFEK, P. 2002; STRMISKA, M. 2002; PETŐCZ K. 2007).

Ha azonban a kisebbségi léhelyzet jelzett sajátos vonását elfogadjuk kiindulási alapként, akkor a területi bontású választási adatsorok elemzésétől olyan eredményeket is remélhetünk, amelyekkel számos, akár a pusztán politikai jelenségköről nagyon távolinak tűnő kérdés megválaszolásához szükséges alapvetés megfogalmazására is kísérletet tehetünk.

E gondolatmenetre támaszkodva vágtam bele már korábban a választási földrajzi elemzések eszköztárából merített elemzési módszerekkel egy olyan sajátos kérdéskör tisztázásába, amelyet a szlovákiai magyar kisebbség „valós száma” körüli viták fémjeleznek; például a „rejtőzködő”, szórvány-helyzetben élő, az asszimiláció folyamatának különböző szakaszaiban járó, de személyes azonosságtudatunknak legalább valamiféle eredetét jelző módon tartósan és tudatosan a „magyar pártra” szavazó, nyelvhatárok fölötti területeken élők számának megítélése kapcsán. A kiinduló feltevés szerint a „magyar pártra” leadott, nyelvhatáron túl fekvő településekről származó szavazatok mögött akár olyan választók is állhatnak, akik – ha a „hivatalos” nemzetiségi adatfelvételeknél esetleg már nem is –, a szavazófülkék hírhedett „magányában” (LAMPL ZS. 2010) mégiscsak vállalják magyar kötődésüket. Hozzáteve persze ehhez azt is, hogy ez a fajta névtelenséget őrző magány igazán csak a nagyvárosi szavazóközetekben óvhatná az illetőt a beazonosíthatóságtól, s így szükségszerűen csak egy meghatározott településkate-

² Id. „Ki a magyar?” – vita a Szlovákiai Magyarok Kerekasztala szervezésében. <http://www.kerekasztal.org/category/ki-a-magyar/>

góriára szorítkozna. Ehhez képest azonban megfigyelhető, hogy a meglehetősen kicsiny közösségekkel jellemezhető településeken is feltűnnek – több választási eredményesorban is – „magyar” szavazatok egyébként akár egyetlen magyar nemzetiségű lakos híján is.³

SZLOVÁKIA VÁLASZTÁSI RENDSZERE ÉS A MAGYAR PÁRTOK

Szlovákia rendszerváltozás utáni választási rendszere lényegében a két világháború közti első Csehszlovák köztársaság politikai örökségében gyökerezik. A demokratikus politikai berendezkedés visszaállítása 1990 után a totalitárius diktatúra 1948-as bevezetése előtti hagyományokat követte. Ennek megfelelően ez egy viszonylag egyszerűen megragadható jellegű, tisztán *arányos* választási rendszer, amely egymással vetélkedő pártlisták „mégmértetésén” alapul.

A szlovákiai parlamenti⁴ választások rendszerét a többször módosított 1990. évi 80. törvény szabályozza. Apró, de fontos részleteket leszámítva (bejutási küszöb módosítása, koalíciós indulás szabályozása, preferenciaszavazatok lehetősége, külhoniak szavazásának rendezése, indulási kauciók kérdése stb.) az eredeti koncepció lényegében változatlan: ez egy pártlistákra alapozott, egyfordulós, tisztán arányos jellegű választási rendszer, 5%-os bejutási küszöbvel, amely az ország egész területét *egyetlen*, többmandátumos választási körzetként kezeli (ENYEDI ZS. – KÖRÖSÉNYI A. 2004, 246 – 253. O. & 259 – 265. O.; KOPA, O. 2008).

A magyar kisebbség „saját” pártjainak mélyebb politológiai jellemzését mellőzve, megállapíthatjuk, hogy a vonatkozó szakirodalomban konszenzus alakult ki a tekintetben, hogy azok alapvetően megfelelnek az *etnoregionális* pártok „klasszikus” fogalmának, mind választói bázisuk jellegét és területiségét, mind pedig felvállalt célkitűzéseik sajátosságait tekintve. A közép-európai, kisebbségi háttérű pártok körében általános XX. század végi jellegzetességeknek megfelelően ezek a pártok inkább mérsékelt, némileg konzervatív célkitűzéseket felvállaló, középre húzó, kiegyenlítő jellegű szerepköröket betöltő elemei a közéletnek. A többségi nemzet egyéb választott képviselőivel együtt alkotott törvényhozásban a parlamenti alkufolyamatok szabályainak megfelelően – „csúcsteljesítményeiket” tekintve –, akár a „mérleg nyelvét” is „eljátszhatják” erősen megosztott többpárti képviselet kialakulása esetén, időnként még kormánypozícióban is (STRMISKA, M. 2002; ENYEDI ZS. – KÖRÖSÉNYI A. 2004).

A SZLOVÁKIAI PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEI ÉS A MAGYAR PÁRTOK

Kiindulópontként egy olyan táblázatban foglaltam össze a tanulmány témájához leginkább fűződő adatokat, amely egyrészt a 2001. évi népszámlálás hivatalos adatait mutatja be a magyar nemzetiségű

³ Ésszerűen itt is adódik legalább két értelmezési lehetőség.

1. Egyrészt tartósan odaköltözőkről lehet szó, akik a népszámlálási adatfelvétel *után* kerültek az adott községbe, vagy éppen kimondottan csak az adott választási eljárás idejére regisztráltak ideiglenesen egy üdülőkörzet, vagy gyógyfürdőtelep valamelyik szavazókörébe, amit a szlovák választási törvény lehetővé tesz.

2. Másrészt feltételezhető az is, amit számos politikai elemző is megállapít; vagyis hogy a nyelvhatár fölötti, nem magyar többségű településeken tudatosan magyar pártra szavazók, minden etnikai vagy kulturális háttér nélkül, pusztán a pártprogramokra alapozva, pontosabban, s ez esetben: a magyar párt következetes, elvi politikálását „jutalmazva”, esetleg egyfajta „proteszt-szavazatként” adták le voksukat. Utóbbi természetesen újra csak a nagyvárosi szavazókörök jellemzője lehetne inkább.

⁴ Szlovák Nemzeti Tanács

népesség számáról, másrészt pedig az akkor még egységes magyar politikai képviselő, a Magyar Koalíció Pártjának a 2002-es és a 2006-os parlamenti választásokon elért eredményeit jeleníti meg. Mindkét esetben egy sajátosan „szlovákiai magyar” vagy kisebbségi logika alapján tagolva az adat-sorokat a *szórvány*- és a tömbterületek halmazaira (1. táblázat).

1. táblázat: Magyar nemzetiségűek száma Szlovákiában [2001] és az MKP-ra leadott érvényes szavazatok száma a parlamenti választásokon, 2002, 2006.

Table 1: The number of Hungarians in Slovakia [2001] and votes for party MKP on parliamentary elections, 2002, 2006.

Területegység	Népszámlálás		Az MKP választási eredményei					
	2001		2002		2006		2002 – 2006	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Szlovákia	520 528	-	321 069	-	269 111	-	-51 958	-16,19
„szórvány” járások	5 849	1,13	7 538	2,35	5 634	2,09	-1 904	-25,26
„magyarlakta járások”	514 679	98,87	313 471	97,65	263 477	97,91	-49 994	-15,95

Slovenský Štatistický Úrad, (www.statistics.sk) adatai alapján saját szerkesztés

A táblázat adatsorainak értelmezéséhez fontos tisztázni a megadott „területegységek” fogalmait. *Magyarlakta* járásoknak azokat a dél-szlovákiai, öt kivételével a magyar-szlovák államhatárral *közvetlenül* is érintkező közigazgatási egységeket tekintjük, amelyek területén térszerkezetiileg *összefüggő*, helyi magyar többségű, vagy számbelileg, illetve arányában jelentősnek tekinthető helyi magyar kisebbségi közösségek lakta városok és falvak alkotta *településhálózat* létezik. Szlovákia jelenlegi közigazgatási rendszere szerint 19 ilyen járás van.⁵ Ehhez a csoporthoz soroltam Pozsonyt és Kassát is, merthogy szerves, szerkezetiileg kiemelkedő jelentőségű része mindkettő az említett településhálózatnak⁶.

A táblázat adatsoraiból látszik, hogy a 2002. évi, az MKP szemszögéből rendkívül sikeres választásokon a 2001-es népszámlálás összesített adatsoraiban a szórvány-jársókban kimutatott, közel 6000 főnyi magyar nemzetiségű népességhez képest a párt erről a területről mintegy 1500-al több, összesen 7538 darab voksot gyűjtött, összes megszerzett szavazatának 2,35 %-át. Még abból a feltevéstől kiindulva is, miszerint a nyelvhatár fölötti „szórvány-magyarság” korszerkezete vélhetően elüt a tömbben élő közösségektől, mivelhogy a közép- és időskorosztályok erős túlsúlya körükben sokkal feltételezhető, ez a bevallott nemzetiségi kötődéshez képest jelentkező többlet legalább két dologra engedett következtetni.

Egyrészt a nemzetiségi adatsor hitelességének megkérdőjelezése merülhetett fel, amit az anyanyelvi adatokkal való összevetés természetesen esetleg még árnyalhat.

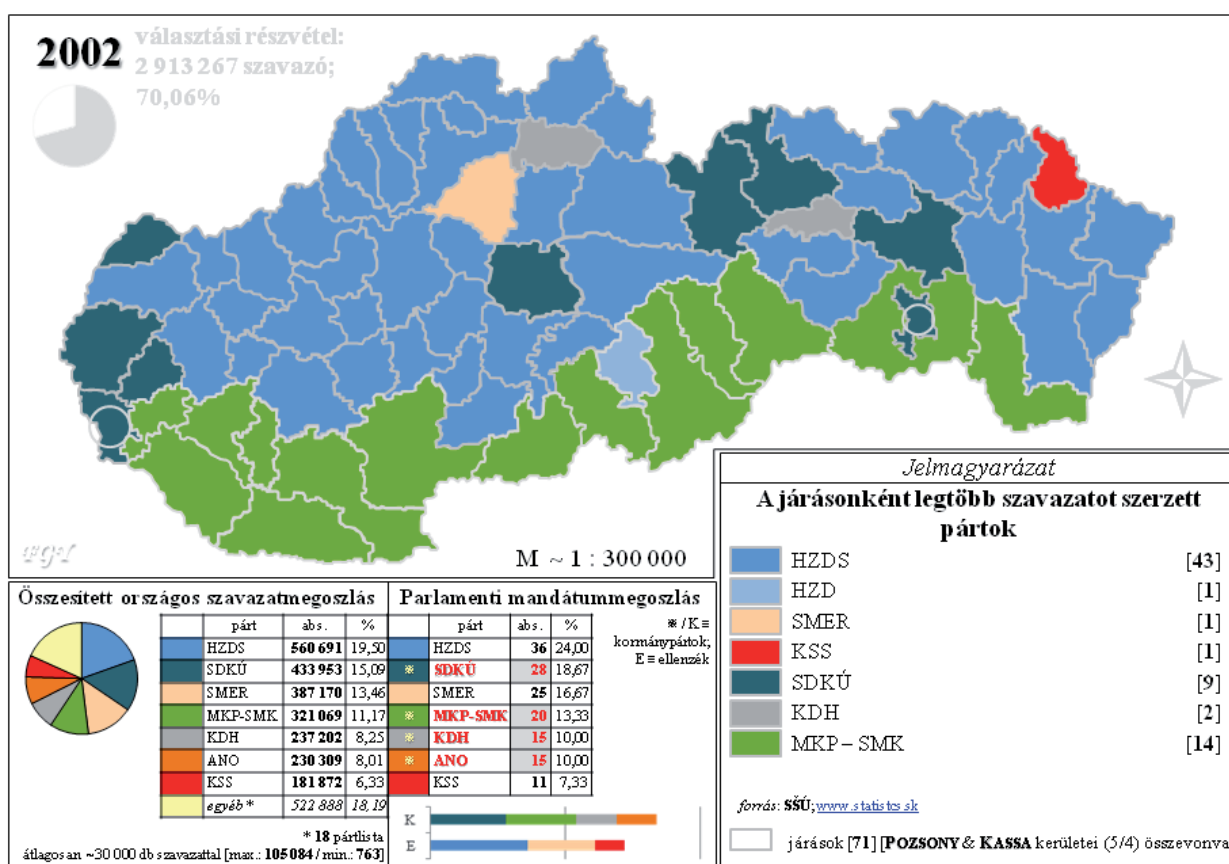
Másrészt az MKP szavazótáborának egy olyan részéről „lebbentette fel” a fátylat, amely gyakorlatilag közvetlen megszólítás, üzenet nélkül is kész voksaival támogatni az „etnoregionális” szerepet óhatatlanul felvállaló pártalakulatot. Ennek a választói magatartásnak az egyik lehetséges indítókoka, a feltételezett „rejtett” magyar kötődés, visszavezet az első következtetéshez.

⁵ Nyugatról kelet felé haladva ezek a következők: Pozsony-környéki; Dunaszerdahelyi; Komáromi; Érsekújvári; Lévai; Nagykürtösi; Losonci; Rimaszombati; Nagyrőcei; Rozsnyói; Kassa-vidéki; Töketeremesi. A kivételek, vagyis az országhatárral nem érintkezők a Szenci, Galántai, Vágsellyei, Nyitrai és Nagymihályi járások.

⁶ Megfontolandó azonban, hogy a hagyományos közelítést feladva, a két nagyvárosbeli magyar közösségeket, valós helyzetük figyelembevételével inkább a „szórvány” helyzetű – a magyarlakta járások településszerkezeti hálójától elkülönülő, klasszikus értelemben a „szlovák-magyar nyelvhatár fölötti” járások körébe lehetne már inkább sorolni.

A tanulmány időbeli kiindulópontjaként rögzített 2002. évi parlamenti választás az 1998-ban létrejött kormánykoalícióban kormányzati felelősséget vállaló MKP történetének legnagyobb mozgósítási sikere: a pártpolitikai „pályafutásának” csúcsa, a megérdemelt „jutalommal”, vagyis az átalakult jobb-közép kormánykoalíció ismételt győzelmével koronázva. A kiélezett hangulatban zajló megmérettetés vesztese egyértelműen a Mečiar-féle pártformáció és korábbi koalíciós partnerei voltak, amelyek nem szereztek a kormányalakításhoz elegendő mandátumot. A másodszori legyőzetés felgyorsította és „földrengésszerűvé” mélyítette a politikai baloldalon a SMER megjelenésével már korábban beindult átrendeződést (BALÍK, S. – KOPEČEK, L. 2002; MARIOT, P. 2003; SZABÓ B. – TÁTRAI P. 2011).

1. ábra: A 2002. évi parlamenti választások Szlovákiában. A legtöbb szavazatot szerző pártok, járásonként.
Figure 1: The results of parliamentary elections in Slovakia, 2002. Parties with majority of votes, by districts.

Területileg ezen a választáson domborodott ki a leginkább a párt „etnoregionális” jellege. A szlovák-magyar államhatár menti sáv valamennyi közigazgatási egységében a legtöbb szavazatot az MKP pártlistájára adták le, és a Mátyusföld nyugati felét lefedő három járást (Szenci, Galántai és Vágsellyei) is az MKP „nyerte”. Az összes „magyarlakta” járás egyöntetű eredményei közül tehát csak Pozsony és Kassa-város, továbbá a Zoboralja szintén szórványosodó magyar nyelvterületének falvait tömörítő Nyitrai járás, valamint keleten a Nagymihályi számított kivételnek.

Ehhez azonban annyit röviden hozzá kell tenni, hogy az MKP fölénye ebben a szűkebb régióban elsősorban nyugaton, a csallóközi és a Vág-Garam-Ipoly torkolat menti, kisalföldi részeken volt meggyőző, általában kelet felé az előnye csökkent és inkább a többségi szlovák szavazók erős

megosztottságának köszönhető helyi sikereit. A siker maga nem kis részben a mozgósításnak, az érintett járásokbeli országos átlag feletti, vagy ahhoz közel eső részvételi arányoknak köszönhető. E mögött persze a helyi magyarság fegyelmezett szavazói viselkedését kereshetjük okként, az MKP kormányzati pozícióban elért kezdeti sikerei folytatásának igényét, illetve a Mečiar-féle politikai garnitúra és konfrontatív irányvonal lehetséges visszatérésének elutasítását pedig magyarázatként.

A 2006. évi választások már az alapvetően átalakult és megerősödött baloldal előretörésének jegyében zajlottak. A 2002. évi választások eredményeinek következtében tisztultabb profilú „jobbközép” kormánykoalíció pártjai a két egymást követő kormányzati ciklus során érezhetően elkoptak. A bonyolult koalíciós egyezkedési kényszerek miatt is visszafogottabb kormányzati munkát óhatatlanul kísérő korrupciós vádak térnyerése, a koalíció belső megosztottsága egyaránt rontotta a megítélésüket, szavazók bizalma megingott (ONDROUŠEK, J. – HAVLÍK, V. 2010; PČOLINSKÝ, V. – ŠTENSOVÁ, A. 2007; SZABÓ B. – TÁTRAI P. 2011).

A baloldal pártjait a SMER élén Robert Fico kovácsolta össze; új alakulata sikeresen szólította meg a Vladimír Mečiar fémjelezte pártok szavazóbázisát és sikeresen használta ki a koalíció belső vitáiból érezhető ingatagság miatt kiábrándult szavazókat is. A baloldal győzelmét ugyanakkor kétségkívül elősegítette az általánossá váló apátia, a közvélemény elfordulása a politikától: korábban soha nem látott mértékűen alacsony részvétel mellett a hagyományosan Mečiar mellett szavazó területeket sikerült ekkor a leginkább mozgósítani.

Az MKP szereplése alapján nem tért el a kormánypártokétól. A szűk szavazóbázis miatt azonban az eredmények a jövőre nézve meglehetősen fenyegetőnek tűnhettek. Közel 52 000 szavazó elvesztése (-16,19%) és a mozgósítás érezhető kudarca mellett a belső vitákat fölerősítették a kormánypozícióból való kiesés miatt előtérbe kerülő személyi problémák is. A gyorsan kialakuló többféle törésvonal áthidalására „kézenfekvő” megoldásnak tűnhetett a párt irányvonalának radikalizálása, az 1998-as kormányra lépés óta politikai alkuk nyomán kényszerből jegelt kérdések, különösen az autonómia-igény vagy a Beneš-dekrétumok ügyének megnyitása. Ez azonban ütközött a párt szlovákiai politikai életbe „kormánypozícióból” jól beágyazódott részeinek elképzeléseivel, akik semmiképp sem óhajtották volna akár a potenciális koalíciós partnerek felé is felvenni a konfrontatívabb fellépés attitűdjét. Fokozta a nehézségeket a nyolc kormányban töltött év eredmény-listájának, mérlegének megítélése is. Kétségtelen tény, hogy az egyértelmű sikerek, például a kisebbségi intézmény-fejlesztés, -bővítés⁷ mellett a Dél-Szlovákiát leginkább érintő égető problémákat legfeljebb csak „differenciáltan” sikerült megoldani: az ország nekilendülő általános gazdasági növekedéséből csupán a nyugati fejlődési centrumokhoz közeli régiók részesedhettek igazán, a középső és keleti határmenti térség gazdasági-társadalmi leszakadása legjobb esetben is csak stagnált, de leginkább növekedett. A választási kudarc egyik legátfogóbb magyarázatának tehát a kormány teljesítményében csalódott dél-szlovákiai választóknak az MKP-tól, pontosabban a párt hagyományos, elsősorban a kisebbségi jogokat és érdekvédelmet hangsúlyozó „programkínálatától” való elfordulását tekinthetjük (LAMPL ZS. 2006; MÉSZÁROS M. 2009).

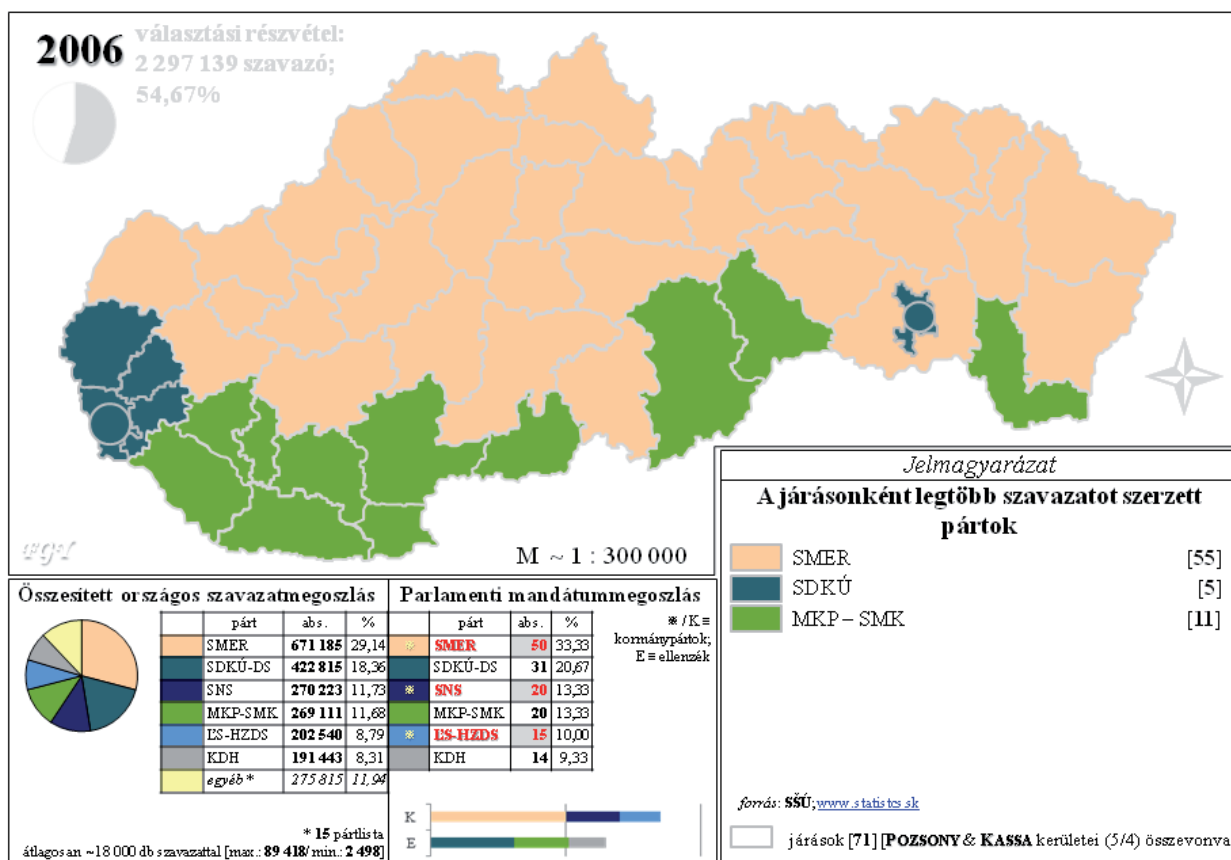
Az MKP pozíciói ráadásul *területi* vetületükben is meginogtak: az általa korábban egyöntetűen „birtokolt” déli határmenti sávban szintén előretörő SMER, a korábbi megosztottságon túllépve, a

⁷ Ilyen volt például a kormányzati ciklus végére „kiharcolt” komáromi egyetem-alapítás.

szlovák szavazók körében egyértelmű erőfölényre téve szert, az egyébként is gyengébben teljesítő MKP-t a Losonci és a Kassa-vidéki járásban is megelőzte; mindkettő tipikus leszakadó válságrégióknak számít. A nyugaton „elvesztett” Szenci járással más a helyzet: ott a helyben a pozsonyi szuburbanizációs folyamatok révén is megerősödő jobboldal, nevezetesen a korábbi vezető kormánypart (SKÚ-DS) vette át az első helyet.

Figyelemreméltó, hogy a korábbi szórványterületi szavazók is elfordultak a magyar párttól: a begyűjtött szavazatok száma 2000 alá esett, a visszaesés aránya (-25,26%) pedig még a tömbterületi fogyás mértékét (-19,95%) is felülmúlta. Nem véletlen, hogy a feltűnő visszaesés lehetséges okairól kibontakozó vita a párt belső átalakulását célzó diskurzusnak is a részévé vált: főleg az etnoregionális párt szűknek érzett szerepköréből kitörni igyekvő körök részéről fogalmazódott meg az árnyaltabb gazdasági- és szociálpolitikai program iránti igény (2. ábra).

2. ábra: A 2006. évi parlamenti választások Szlovákiában. A legtöbb szavazatot szerző pártok, járásonként.
Figure 2: The results of parliamentary elections in Slovakia, 2006. Parties with majority of votes, by districts.

Köztudomású, hogy a belső viták aztán 2007-re a pártszakadásig erősödtek, s az első Fico-kormány mandátumának lejártá után beinduló 2010. évi választási kampányban immáron két „magyar” párt is egymásnak feszült a dél-szlovákiai, magyar kötődésű választók részéről begyűjthető szavazatok megszerzéséért.

A következő két választás eredményeinek tömör foglalataát adja a 2. táblázat.

2. táblázat: A két párt országos eredményei a 2010. & 2012. évi választásokon
Table 2: Results of parties Most-Híd & MKP on parliamentary elections, 2010, 2012.

	Most-Híd			MKP		
	abs.	%	mandátum	abs.	%	mandátum.
2010	205 538	8,13	14	109 638	4,33	-
2012	176 088	6,90	13	109 483	4,29	-

Slovenský Štatistický Úrad (www.statistics.sk) adatai alapján saját szerkesztés.

Általánosságban elmondható, hogy az újonnan alakult, Bugár Béla személyes politikai „profiljához szabott” Most-Híd párt rendkívül ügyesen vette az első, nagyon komoly akadályt, vagyis a korábban kisebbségi körökben szinte tabuizált, megbélyegző egységbontó-szerepben való megrekedés veszélyének elhárítását; sikerével rögtön kormánypozícióhoz juttatva az új politikai alakulatot, hogy aztán a rendkívül nehézkesen működő szűk kormánytöbbség 2012-ben bekövetkező bukása utáni előrehozott választásokon, minden nehézség ellenére szinte megismételje azt.

Ezzel szemben az MKP 2010-es szereplését teljes kudarcként értékelhetjük: a parlamenti küszöb alatti eredmény általános megrökönyödést váltott ki a kisebbségi magyarság közéletében, ami komoly következményekkel járt a párt belső erőviszonyainak alakulásában is. A sikertelenség okai sokrétűek, az elemzők általában a rosszul vezetett kampányt és a párt gyenge kommunikációját éppúgy okolják, mint a magyarországi háttér-támogatás révén balul elsült lélektani hatásokat. Az kétségtelen, hogy a párt a szakítás után, helyi szervezeteinek sorait rendezve, tudatosan meg sem próbált kilépni az etnoregionális státusz „sáncai” mögül; lényegében a régi mozgósítási képességeire támaszkodva próbált úrrá lenni a kisebbségi magyar politikai közélet kétpólusúvá alakulásának fogadtatásaként kialakult „érzelmi-intellektuális” hullámverésen (GYÁRFÁŠOVÁ, O. 2011; KESZEGH B. (SZERK.) 2011; PLEŠIVČÁK, M. 2011; SZABÓ B. – TÁTRAI P. 2011).

A SMER teljesnek tűnő 2010. évi győzelme korábbi koalíciós partnerei parlamentből való kihullása, vagy meggyengülése miatt nem volt elégséges, már csak azért sem, mert azok fogyatkozó szavazótáborra egy részének megszerezése ellenére, a tovább tartó választói apátia közepette jelentős számú szavazót is veszített. Ugyanakkor győzelmének területisége valóban kiteljesedett: korábban erősen „jobbra húzó” területeken is első számú szavazatgyűjtővé lépett elő, pl. az SDKÚ korábbi keleti fellegetvárában, Kassán. A kisebbségi magyar érdekképviselet szemszögéből ennél sokkal nagyobb jelentősége volt annak, hogy a korábban egységes dél-szlovákiai magyar szavazótábor megosztottsága és szétszavazása miatt 2006-ig „stabilan magyar-preferenciájú” járásokban is a SMER lépett az első helyre (3. táblázat és 3. ábra).

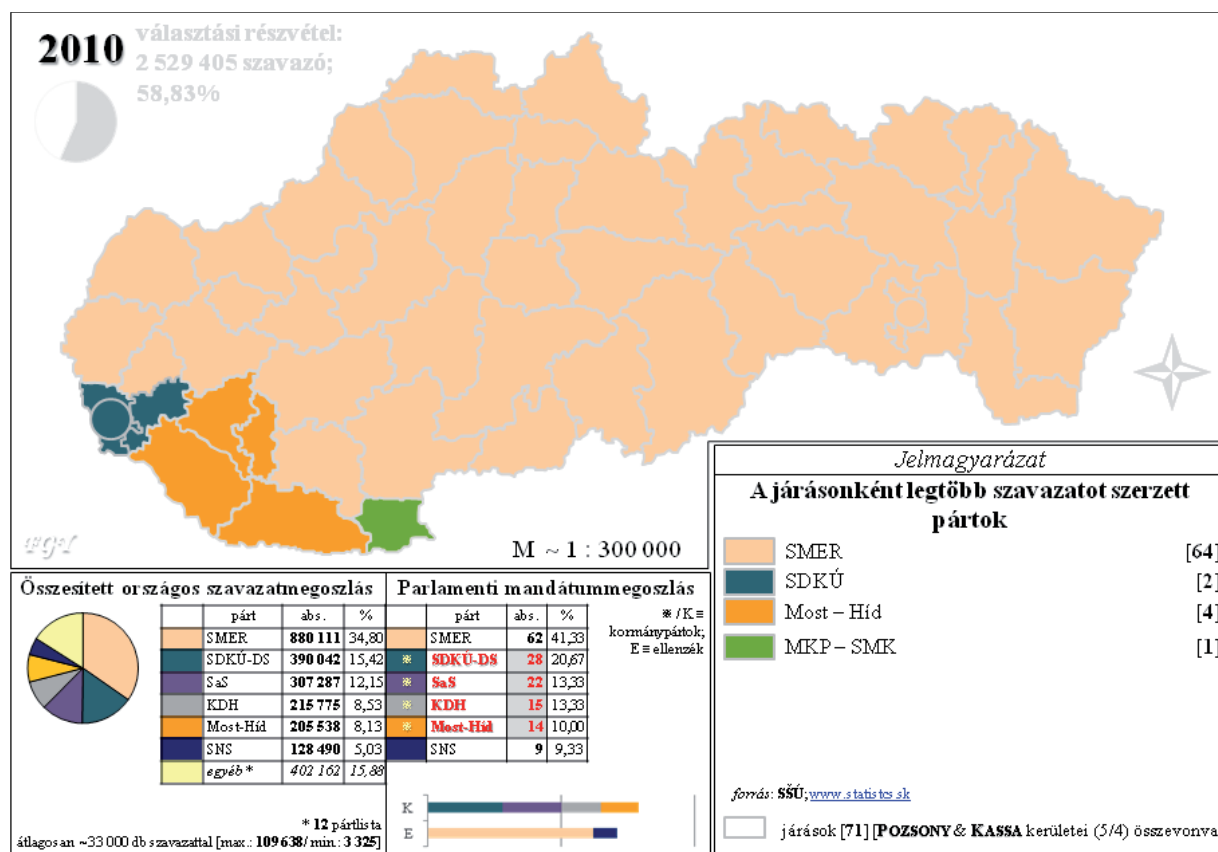
3. táblázat: Magyar nemzetiségűek száma Szlovákiában [2011]; az MKP-ra és a Most-Hídra leadott érvényes szavazatok száma a parlamenti választásokon, 2010, 2012.

Table 3: The number of Hungarians in Slovakia [2011] and votes for parties Most-Híd & MKP on parliamentary elections, 2010, 2012.

T	Népszámlálás		A pártlistára leadott voksok száma											
	2011		2010				2012				2010 – 2012			
			MKP		M-H		MKP		M-H		MKP		M-H	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
szj	5 227	1,14	636	0,58	24 855	12,09	501	0,49	23 898	13,57	-135	-26,95	-957	-3,85
mlj	453 240	98,86	109 002	99,42	180 683	87,91	108 982	99,51	152 190	86,43	-20	-0,45	-28 448	-15,77

T=területegység; szj=„szórvány járások”; mlj=„magyarlakta járások”
Slovenský Štatistický Úrad (www.statistics.sk) adatai alapján saját szerkesztés

3. ábra: A 2010. évi parlamenti választások Szlovákiában. A legtöbb szavazatot szerző pártok, járásonként.
Figure 3: The results of parliamentary elections in Slovakia, 2010. Parties with majority of votes, by districts.

A 2012-es, előrehozott választás eredményeinek és mérlegének megítéléséhez már feltétlenül óvatosabban kell közelítenünk.

Ami a választás abszolút győztesét illeti, a SMER eredményeinek területi vonatkozásáról mindent elárul a 4. ábrán látható térkép-vázlat: a párt gyakorlatilag „tarolt”, az újkori szlovák állam története alatt addig még sosem tapasztalt diadalt aratott: első ízben a fővárost is „bevéve”, két déli járás (és egy körzet⁸) kivételével minden közigazgatási egységben a legtöbb szavazatot kapta. Ennél is fontosabb,

⁸ Az Érsekújvári járáshoz tartozó Párkányi körzet a szlovákiai választási statisztikákban váltakozó minőségben szerepel: általában a járás eredményeihez sorolják a körzetbeli települések voksait, de időnként önálló területegységként tűnik fel; leginkább a választási eredményeket bemutató térképeken.

hogy megszerzett parlamenti voksainak száma gyakorlatilag felmentette a koalíciókötés kényszerére alól. Tisztán arányos választási rendszerek esetén figyelemfelkeltő eredmény ez, és szokatlanul erős felhatalmazás (GYÁRFÁŠOVÁ, O. – BÚTOROVÁ, Z. 2013; BÚTORA, M. 2013; MIKUŠ, R. 2014).

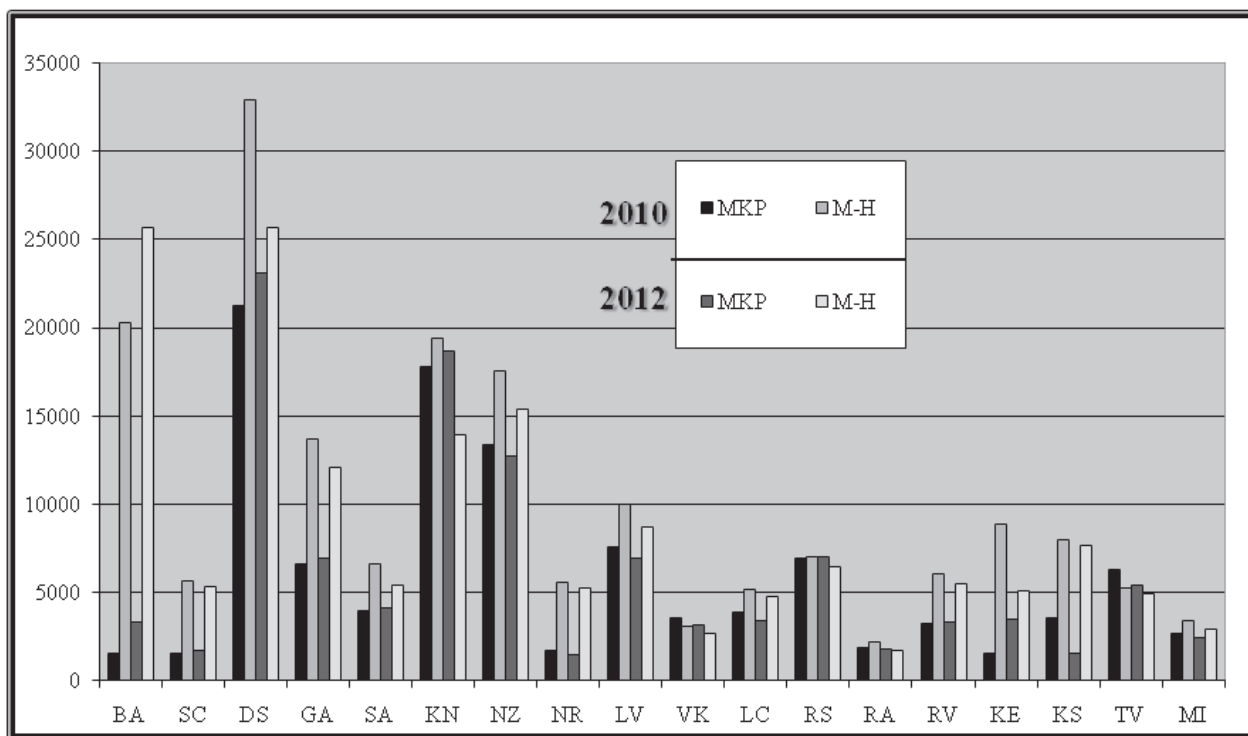
A szlovákiai magyar „belharc” szinte szusszanásnyi szünet nélkül folytatódott. A 2010-es koalíció gyors bukása megteremtette a lehetőséget az MKP számára a „revánsra”, ugyanakkor a választás az erős belső átalakításokkal és arculatváltással beindított, éppen zajló „pártátépítés” próbájaként is kiemelt jelentőséggel bírt.

A Most-Híd két évvel korábbi gyors és látványos sikerét nem követte feltűnően jó kormányzati teljesítmény. A „vegyespárti” imázs építése csorbát szenvedett a Bugár-féle stratégiaváltási kísérlet mögé támogatóként csatlakozott polgári konzervatív szlovák értelmiségi körökkel való szakítás miatt, s az erős ellenzék nyomásának hatására „feszült légkörű” kormányzás következtében sorozatban kipattanó botrányok és hibák sem tettek jót a pártnak. Ezért aztán hatalmas teljesítményként értékelhető, hogy a felsorolt problémák miatti nagyarányú szavazatvesztés ellenére is újra képes volt a párt a parlamentbe jutni.

A másik oldalon az újabb elszenvedett kudarc természetesen tovább mélyítette a válságot a látszatra a megsemmisülés szélére sodródott pártban. Hogy a vereség az MKP számára mégsem volt megsemmisítő, annak részben területi okai is vannak. Fontos tény, hogy a párt lényegében megismételte két évvel korábbi teljesítményét, vagyis jelentős mennyiségű szavazót már nem veszített. Különösen fontos az MKP szemszögéből, hogy a tömbterületeken belül nemcsak hogy lényegében mindenütt megőrizte pozícióit, vagy legalábbis látványosan nem rontott sokat rajtuk, hanem bizonyos, nagyon fontos területeken sikerült „visszaelőznie” a kormányzati pozícióból látszatra magabiztosabban kampányoló Most-Hídat.

A 4. ábrán látható grafikonból is kiviláglik azonban, hogy ez a siker meglehetősen viszonylagos. Az MKP-nak igazából csak ott sikerült feltűnő fordításokat elérnie (pl. Komáromi járás), ahol a Most-Híd eleve nagyot veszített és még itt is akad kivétel: a Most-Híd Dunaszerdahelyi járásbeli csaknem tízezres nagyságú szavazatvesztése ellenére az MKP csekély, mindössze néhány száz fős szavazatszám-bővüléssel lényegében csak megközelíteni tudta a Most-Híd teljesítményét ebben a járásban, de megelőzni nem.

4. ábra: Az MKP és a Most-Híd választási eredményei a dél-szlovákiai „magyarlakta” járásokban⁹, 2010 & 2012
 Figure 4: The results of parties MKP & Most-Híd in districts of Southern Slovakia inhabited with large Hungarian populations, on elections in years 2010 & 2012.

Slovenský Štatistický Úrad (www.statistics.sk) adatai alapján

Levonható a tanulság, hogy a Most-Híd olyan területeken körözi le az MKP-t, ahol az utóbbi hagyományosan *esélytelen*: a szórványterületeken és a fővárosban. Azokon a területeken tehát, ahol a legtöbb vegyes, szlovák-magyar kötődésű asszimilánst feltételezhetjük.

A szórványterületeken a Most-Híd lényegében nem vesztett jelentős számú szavazót, mindösszesen 4%-nyival esett vissza ott a rá voksolók száma. Ráadásul Pozsonyban a Most-Híd több ezer fővel növelve a szavazótáborát, begyűjtött voksaival 2012-ben meghaladta a 25 000-es szintet. Ez némileg ellensúlyozta, egyben pedig egészen más megvilágításba helyezte a közel hasonló nagyságrendű dunaszerdahelyi és komáromi veszteségeit. Mégpedig olyképpen, hogy egyértelművé tette: a Most-Híd valós, érdemi „előnye” az MKP-val szemben az, hogy *valóban* sikerült kitörnie a dél-szlovákiai magyar etnoregionális párt szerepköréből. Nemcsak az asszimilánsok, *vegyes* kötődésűek egy részét volt képes ismételtlen megszólítani országos jelentőségű problémakörök előtérbe helyezésével tevékenységének minden szintjén, valamint a szűk értelemben vett „magyar ügyek” látványos mellőzésével és óvatos kezelésével, hanem a párt egyedi kínálatára – Bugár Béla kompromisszum-kötő „karizmájára” és érdekérvényesítő képességére – különböző okokból fogékony, teljesen szlovák azonosságtudatú rétegeket is, amelyeket olykor még lecserélni is merészel és képes.

⁹ BA=Pozsonyi; SC=Szenci; DS=Dunaszerdahelyi; GA=Galántai; SA=Vágsellyei; KN=Komáromi; NZ=Érsekújvári; NR=Nyitrai; LV=Lévai; VK=Nagykürtösi; LC=Losonci; RS=Rimaszombati; RA=Nagyrócei; RV=Rozsnyói; KE=Kassa-városi; KS=Kassa-vidéki; TV=Töketeremesi; MI=Nagymihályi

Az is látszik persze, hogy ennek az idáig többszörösen visszaigazoltan sikeres imázs-váltásnak *ára* is van: a tömbterületek magyar szavazói a jelek szerint hosszabb távon mégsem tűnnek teljesen elkötelezettnek egy olyan alakulófélben lévő arculatú formáció felé, mint a Most-Híd.

A szociálisan érzékenyebb és pragmatikusabb, gazdaságilag sikeresebbnek mutató, a reménytelenül leszakadó területek felzárkóztatását akár megnövelt állami beavatkozások révén is megvalósítani képesnek minősülő programok iránti igény Dél-Szlovákiában az elmúlt években bizonyosan még tovább erősödött is. Csakhogy ezt a kínálatot jelenleg egyik magyar párt sem képes nyújtani: ez jelenleg a SMER „felségterülete” (4. táblázat).

4. táblázat: Az MKP-ra és a Most-Hídra leadott érvényes szavazatok száma a parlamenti választásokon, településtípusok szerint, 2010, 2012.

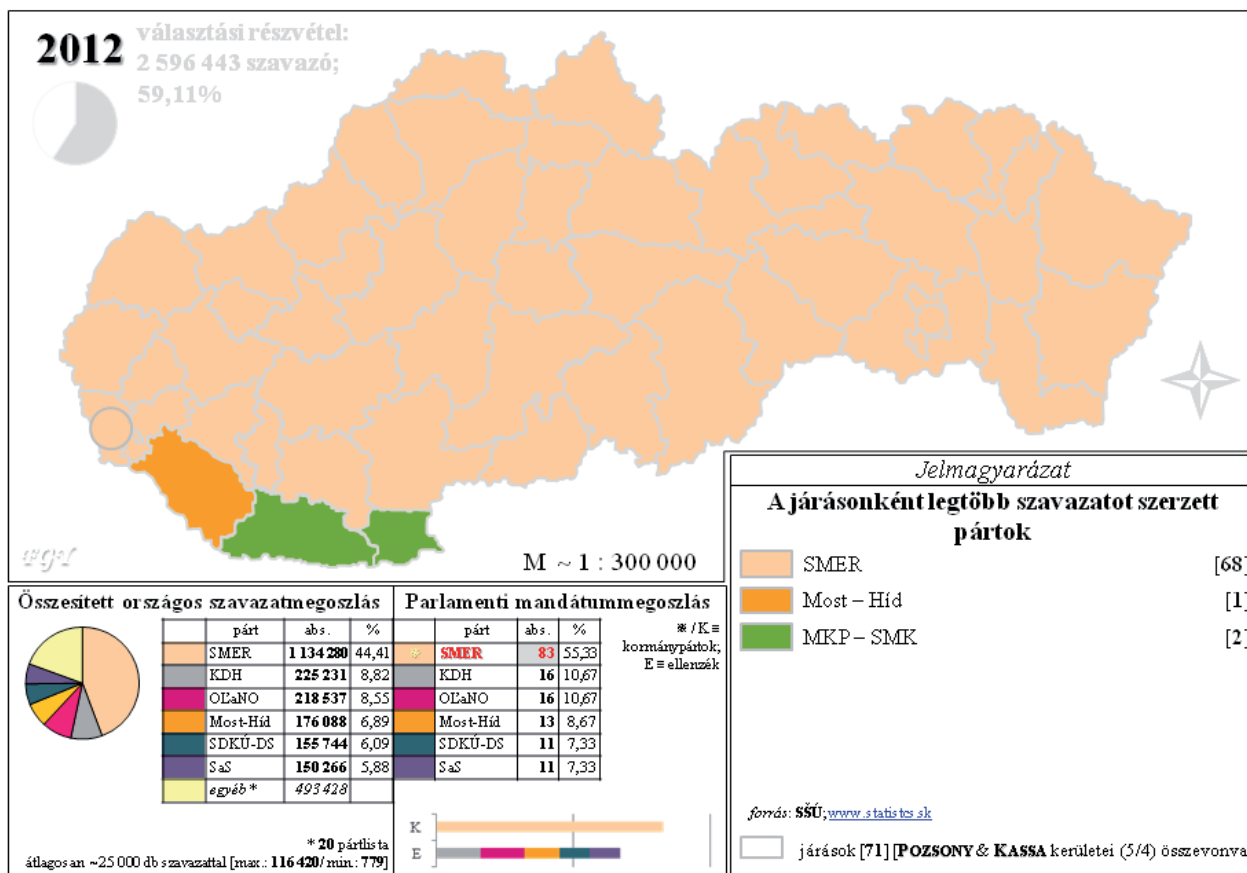
Table 4: The number of votes for parties Most-Híd & MKP on parliamentary elections, 2010, 2012, according to different types of settlements.

	A pártlistákra leadott szavazatok							
	2010				2012			
	MKP		Most-Híd		MKP		Most-Híd	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
városok és városrészek	33 935	30,95	100 216	48,76	34 512	31,52	87 414	49,64
községek	75 703	69,05	105 322	51,24	74 971	68,48	88 674	50,36

Slovenský Štatistický Úrad (www.statistics.sk) adatai alapján saját szerkesztés

A két párt formálódó szavazótáborára persze nemcsak a szórvány- és a tömbterületek közti megoszlási arányában különbözik: a 4. táblázat tanúsága szerint a Most-Híd szavazói az MKP-nál jóval nagyobb arányban kerülnek ki a városiak közül. Egyebek mellett ez is egy közvetett „bizonyíték” a Most-Hídnak az inkább rurális jellegű településszerkezettel jellemezhető „dél-szlovákiaság”-ból való sikeres „kitörésére”; mindamellett, hogy ugyanígy, közvetetten, nyilván a két szavazótábor eltérő érdekérvényesítő és problémafelvető képességeire is utal (5. ábra).

5. ábra: A 2012. évi parlamenti választások Szlovákiában. A legtöbb szavazatot szerző pártok, járásonként.
Figure 5: The results of parliamentary elections in Slovakia, 2012. Parties with majority of votes, by districts.

A legutóbbi négy szlovákiai parlamenti választáson¹⁰ (2002, 2006, 2010, 2012) tehát a magyar kisebbség képviselete alapvető átalakuláson ment át. A változás fő oka a kisebbségi közösség korábban hosszú ideig egységes politikai képviseletének szétesése. A kétpólusúvá – illetve az etnikai indíttatású pártválasztásból kiábrándult, „kifelé” szavazó kisebbségi magyarok növekvő aránya miatt már inkább *többpólusúvá* – alakult kisebbségi politikai erőter megosztottsága miatt kiéleződő verseny révén a legutóbbi két választási kampányban az *asszimiláció* kérdésének megítélése rendkívül fontos tényezővé vált. A magyar kisebbségek általában zsugorodó helyi közösségeiben az asszimiláció közfelfogást formáló megítélésének jelentősége mögött lényegében az *asszimilánsokhoz* való viszonyulás eldöntésének – jövőképet, életút-választásokat befolyásoló – stratégiai súlya áll, ami természetesen megmutatkozik a politikai kommunikációban is. Mindkét párt esetében identitásformáló jelentőségűnek tekinthető az asszimilációhoz, és így lényegében a feltételezett asszimilánsokhoz való – elutasítóbb, vagy engedékenyebb – viszonyulás, és ezt megcélzott szavazóbázisuk is elfogadja. Ezért is rendkívül fontos és időszerű a kisebbségi magyarok szavazataiért versengő két politikai párt választási eredményeinek politikai földrajzi elemzése és ebből a szempontból kiinduló összevetése.

A választási eredmények térszerkezeti elemzése révén nemcsak a magyar pártokra leadott szavazatok területi különbségeinek háttérben álló etnikai földrajzi folyamatok feltárásának megalapozásához szükséges kutatási hipotézisek felvázolására lehet kísérletet tenni, hanem – a megfelelő területi

¹⁰ A 2016-os parlamenti választásra már a kézirat lezárása után került sor.

elemzési módszerek megválasztásával – feltételezhetően az asszimilációs folyamatok területisége is, legalább részben, megragadhatóvá válik majd.

ÖSSZEGZÉS: VÁLASZTÁSI FÖLDRAJZ EREDMÉNYEK ÉS AZ ETNIKAI TÉRSZERKEZET

A megkettőződött „szlovákiai magyar” politikai paletta két felének (részben ön-) értelmezési küzdelmeiből kikerült, egymással vetélkedő felfogások és pártprogramok ellentétes elemei közt bőven találunk olyanokat is, amelyeknek térszerkezeti, térbeli vonatkozásai *gyakorlati* hatással bírnak az arculatformálástól kezdve a választási kampányok felépítésén és kivitelezésén át, a folyamat végén mutatózó, szavazatszámokban mérhető eredményekig. Ilyen például az üzeneteikkel megcélzott választói közeg feltételezett térbeli „elhelyezkedésének” eltéréseiből fakadó eltérő „becserkészési” stratégia. Az asszimilánsok felé nyitottabb, vagy egyenesen azokra építő közelítéssel olyan településeken folytatandó kampánytevékenység is óhatatlanul felvállaltatik, amelynek szükségszerűen számolnia kell a többségitől eltérő nyelv, vagy kulturális sémák, jelképek használatának esetleg konfliktusokat okozó következményeivel.

A fenti eredményekből is kiviláglik, hogy kétségtelenül *siker*esnek tekinthető az a politikai stratégia, amely a kisebbség(ek) irányában elfogulatlanabb, elsősorban nagyvárosi, feltételezhetően jobbra liberális hangoltságú és értelmiségi státuszú „többségiek” szimpátia- vagy proteszt-szavazatainak begyűjtésén túl, a magyar párt(ok) által korábban lényegében és gyakorlatilag mellőzött szórványterületek szokásosnál is inkább rejtőzködésre hajlamos, magyar kötődéseiket azonban valamiféleképpen mégiscsak őrző választópolgárainak megszólítására épít.

A levonható következtetések használhatók mind az etnikai-, mind a választási földrajzi elemzések értelmezéséhez, hiszen a bemutatott közelítés szerkezeti elemeit alkotó térbeli egységek valójában regionális sajtóságokat felmutató, fenntartó, „kitermelő” és „újratermelő” – végső soron kulturális/ politikai – entitásokként is felfoghatók.

*Farkas György PhD, adjunktus, ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
(fagyongy.fgy@gmail.com).*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALÍK, S. – KOPEČEK, L. 2002: *Slovenské volby 2002 – překročení Rubikonu? Středoevropské politické studie* – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník IV, číslo 4., 7 s.
- BÚTORA, Martin (2013): New Prospects for Alternative Politics? In: MESEŽNIKOV, G. – GYARFÁŠOVÁ, O. – BÚTOROVÁ, Z. (eds.): *Alternatíve politickej? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Institute for Public Affairs, Editton Studies & Opinions, Bratislava, pp. 11 – 52.
- DUFEK, Pavel (2002): Maďarská menšina na Slovensku. Pokus o aplikaci vybraných teorií nacionalismu. *Středoevropské politické studie* – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník IV, číslo 2 – 3., 10 s.
- ENYEDI ZS. – KÖRÖSÉNYI András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Osiris, Budapest.
- FIALA, Petr – STRMIŠKA, Maximilián (2002): Etnické strany, zájmové skupiny a etnické minority. Příspěvek k politologické reflexi problému reprezentace a prosazování zájmů etnických menšin v pluralitních demokraciích. *Středoevropské politické studie* – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník IV, číslo 4., 4 s.
- GYARFÁŠOVÁ, Olga (2011): Slovenské parlamentné voľby 2010: nacionálna agenda na ústupe? *Středoevropské politické studie* – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník XIII, číslo 1., s. 65 – 84.
- GYARFÁŠOVÁ, Olga – BÚTOROVÁ, Zora (2013): Fatal Attraction of Alternative Politics. In: MESEŽNIKOV, G. – GYARFÁŠOVÁ, O. – BÚTOROVÁ, Z. (eds.): *Alternatíve politickej? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Institute for Public Affairs, Editton Studies & Opinions, Bratislava, pp. 53 – 82.
- GYURGYÍK László (2011): A szlovákiai magyar kisebbségi közösség 20. századi. demográfiai fejlődése. A népeségfogyás okai és következményei. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 13. 1. pp. 63-80.
- GYURGYÍK László (2012): Nem a legpesszimistább előrejelzések jöttek be. *Új Szó*, 2012. augusztus 20. <http://ujsozso.com/online/kozelet/2012/08/20/nem-a-legpesszimistabb-elorejelzesek-jottek-be>
- KESZEGH Béla (szerk.) (2011): *A 2010-es parlamenti választások a szlovákiai magyarok tükrében*. Kempelen Intézet, Komárom.
- KOPA, Ondřej (2008): Postavení politických stran maďarské národnostní menšiny ve slovenském stranickém systému. *Středoevropské politické studie* – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník X, číslo 2 – 3., s. 233 – 254.
- LAMPL Zsuzsanna (2006): A szlovákiai magyarok politikai identitása. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8. 4. pp. 55-68.
- LAMPL Zsuzsanna (2010): A rejtőzködés misztériuma, avagy adalékok az MKP és a Most-Híd választási eredményéhez. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 9. 2. pp. 47-61.
- MARIOT, Peter (2003): Electoral behaviour of the Hungarians living on the territory of the Slovak Republic. *Földrajzi Értesítő* 52., 1-2., pp. 63-74.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2013): Rise and Fall of New Political Parties in Slovakia. In: MESEŽNIKOV, G. – GYARFÁŠOVÁ, O. – BÚTOROVÁ, Z. (eds.): *Alternatíve politickej? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Institute for Public Affairs, Editton Studies & Opinions, Bratislava, pp. 53 – 82.

- MÉSZÁROS Magdolna (2009): A szlovákiai magyarok politikai orientációja. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8. 4. pp. 33-47.
- MIKUŠ, Roman (2014): Politická diferenciácia územia Slovenska z pohľadu volebných preferencií In: Regionálne dimenzie Slovenska, Univerzita Komenského, Bratislava, pp. 67 – 125.
- ONDROUŠEK, Jan – HAVLÍK, Vlastimil (2010): O krok zpět? Evropeizace volební programatiky slovenských politických stran (1994 – 2010) Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník XII, číslo 4., s. 301 – 331.
- PETŐCZ, Kálmán (2007): A dél-szlovákiai szlovákok választási viselkedése. Fórum Társadalomtudományi Szemle 9. 1. pp. 3-25.
- PČOLINSKÝ, Vladimír – ŠTENSOVÁ, Antónia (2007): Slovak Parliamentary Elections, 2006. Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník IX, číslo 2 – 3., s. 102 – 113.
- PLEŠIVČÁK, Martin (2011): Regionálny obraz korelačnej závislosti medzi volebnými preferenciami a vybranými sociálnymi charakteristikami populácie Slovenska. Regionální studia – Czech Regional Studies, 2011/1, s. 2 – 16.
- STRMISKA, Maximilián (2002): A study on conceptualization of (ethno)regional parties. Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review, Masarykova Univerzita, Brno, Ročník IV, číslo 2 – 3., 7 s.
- SZABÓ Balázs – TÁTRAI Patrik (2011): Területi különbségek a pártpreferenciákban Szlovákiában, 1992 – 2010. Tér és Társadalom, 25. évf., 4. sz. 61 – 80.

Farkas Marcell

Bevándorlás az Egyesült Királyságba: a török migránsok helyzete

ABSZTRAKT

A migráció manapság az egyik legaktuálisabb témaként van jelen az Európai Unióban. A törökök pedig ebben a folyamatban korábban a legaktívabban résztvevő nemzet voltak, és mára több millióan élnek szerte az uniós tagállamokban. Az ő egyesült királyságbeli helyzetük feltárására vállalkozik a tanulmány elsősorban társadalomföldrajzi szempontból. Ennek során a területi koncentrációjuk, munkaerőpiaci- és iskolázottsági helyzetük, vándorlási preferenciáik, nyelvhasználatuk, illetve vallási meggyőződésük kerül a vizsgálat fókuszába. Ezáltal képet kaphatunk egy viszonylag régebb óta az unióban élő bevándorló közösség jellemzőin keresztül a mostanában zajló migrációs és integrációs folyamatok egy szegmenséről a szigetországban.

ABSTRACT

The migration is one of the most current topic in the European Union and in this tendency the Turks were once the most active nation with millions of migrants nowadays over the member states. This article's aim is to reveal their status in the United Kingdom (especially in London) from the viewpoint of social geography. In the course of this, their concentration within the country and the capital city, their labour market and educational status, their migrational preferences, their use of language and their religious views are in the focus of the research. In this way we will be given a picture of this segment of the migration and integration processes happening recently in the United Kingdom through the aspect of a relatively long existing immigrant community.

Kulcsszavak: török, migráció, Törökország, Ciprus, Egyesült Királyság

Keywords: Turkish, migration, Turkey, Cyprus, United Kingdom

BEVEZETÉS

A migráció jelensége, bár nem volt korábban sem ismeretlen az Európai Unió történetében, mégis az utóbbi években vált egyre intenzívebb folyamattá és ezzel párhuzamosan egyre vitatottabb témává a jelentősen megnövekedett számú menedékkérő okozta migrációs nyomás miatt. Az EU-ban élő, de az azon kívüli országokban született migránsok számát 33,5 millióra teszik,¹ akik többségében Ázsiából és Afrikából érkeztek. Hozzájuk adódnak a másod- és harmadgenerációs bevándorlók, illetve a menekültek, menedékkérők. Velük együtt a mára már a több, mint 500 milliós Unió lakosságának 9-10%-át kellene valamilyen formában integrálnia a tagállamoknak. Az ennek megoldására alkotott elméleti modellek² közül több rendszerint párhuzamosan van jelen a gyakorlatban, így azok hatékonysága megkérdőjelezhető. Az ezek jelentette kihívás vizsgálata alatt érthető a területi koncentrációdon túl a társadalmi különbségek, pl. az iskolázottsági, munkaerőpiaci hátrányok következményeképpen erősödő szegregációs tendenciák érzékeltetése. Mindez már számos nyugat-európai városban megoldandó problémaként jelentkezik. Ennek egyik szűk szegmensével foglalkozik a tanulmány, mivel főként a Londonban élő törökök kerülnek a vizsgálat középpontjába. Ezzel kívánok olyan megállapításokra jutni, amelyek más uniós országok nagyvárosaiban élő más háttérű bevándorló közösségekre éppúgy jellemzőek (lehetnek).

A törökök legalább 4,6 millióan (de akár 7,8 milliónyian is) élhetnek az EU-ban, ami Írország (vagy akár Bulgária) teljes lakossága, így ezzel a legnépesebb migráns csoportot alkotják az EU társult országain belül (KÜÇÜKCAN, T. 2007). A köztudatban leginkább jelen lévő több milliós németországi török kisebbség mellett nagy számban (500 ezer és 1 millió között) élnek még Bulgária,³ Franciaország, Hollandia és az Egyesült Királyság területén is, de jelentős számban (százvezres nagyságrendben) megtalálhatjuk őket még számos más uniós országban is. A fenti országokhoz képest az Egyesült Királyságban élő diaszpórájuk más uniós országhoz képest összetettebb, ugyanis Ciprus brit koronagyarmati múltjából kifolyólag itt él a világ legnépesebb ciprusi török diaszpórája, akik az anyaországiakkal és Európa számos más pontjáról érkezett honfitársaikkal London azonos kerületeiben koncentrálnak. Ezzel mára létrehozták a brit főváros egyes becslések szerint a pakisztáni és bangladesi kommunához hasonló méretű muszlim közösségét.

A tanulmány célja, hogy a legnépesebb uniós muzulmán csoport ezen diaszpórájának társadalomföldrajzi aspektusú vizsgálatával hozzájáruljon a szigetországi bevándorlással szorosan összefüggő (elsősorban Londonban tapasztalható) társadalmi változások érzékeltetéséhez. A törökök Európába való „visszatérésének” hatásaival tehát elsősorban azért érdemes részletesebben foglalkozni, mert egy viszonylag régebb óta a szigetországban élő csoportról van szó, amely ismeretében könnyebben tehetünk megállapításokat az integráció lehetőségeiről és veszélyeiről. Ezt a folyamatot pedig ezen kívül azért is fontos az Egyesült Királyság vonatkozásában vizsgálni, mert az - gyarmatbirodalmi múltjából kifolyólag – régebbre visszanyúlóan hagyományos befogadó országnak számít.

¹ Migration and migrant population statistics - Eurostat. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics

² vö. TARRÓSY I. 2014: *Elméleti megfontolások a nemzetközi migrációs tendenciák megértéséhez*. In: TARRÓSY I. – GLIED V. – VÖRÖS Z. szerk. (2014): *Migrációs tendenciák napjainkban*. Publikon Kiadó, Pécs, pp 9-25.

³ A Bulgáriában élő törökök az Oszmán Birodalom hódításait követően költöztek az ország területére, így őshonos kisebbségnek számítanak.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

A tanulmány elsősorban beavatkozás nélküli adatgyűjtésen alapszik. A primer adatgyűjtést egy strukturált kérdőívvel kíséreltem meg, emellett a másodlagos elemzés dominál. Ezt indokolja, hogy a rendelkezésre álló források (statisztikai és részben a szakirodalmi egyaránt) az említett adatokat a téma szempontjából egyáltalán nem vagy csak alig dolgozták fel, eltért ugyanis a célkitűzésük az eredményeknél tárgyalt szempontrendszerrel.

A másodlagos adatelemzésnél, ezen belül pedig a térbeli dimenziók feltárásakor a brit Nemzeti Statisztikai Hivatal (*Office of National Statistics* – ONS) által közölt 2001-es és 2011-es, az egyes londoni kerületekben, illetve további vidéki megyék és járások területén élő, a születési hely (ország) szerint csoportosított lakosok közül a Törökországban és Cipruson születettek kerültek kiválogatásra. Ezek alapján a migrációs tendenciák alakulására vonatkozóan is megállapításokat tudtam tenni. A már brit állampolgársággal rendelkező törökök számának nagyságrendi megállapításához pedig a brit Belügyminisztérium (*Home Office*) által nyilvántartott bevándorlási és állampolgársági adatok szolgáltattak alapot. A történelmi távlatú trendek megismerése végett, a publikusan elérhető legrégebbi évig visszamenően, tehát 1990-ig minden évre vonatkozóan kiválogattam mind Törökország, mind pedig Észak-Ciprus esetében a releváns állampolgárságra vonatkozó információkat. A további országokból származó törökök becsléséhez szintén a legfrissebb 2011-es állampolgárságra vonatkozó népszámlálások jelentették számomra a kiindulási alapot. Amelyik ország esetében ilyen jellegű információ nem volt hozzáférhető, úgy azoknál kénytelen voltam a szakirodalmakban fellelhető becslésekre támaszkodni. Az így kapott adatok elemzésénél a térbeli dimenzió (elsősorban a migráns népesség koncentrációja) hangsúlyosabban jelenik meg az eddig elvégzett vizsgálatokhoz képest.

A Public Policy Research (2007) által közölt, a legnagyobb britanniai bevándorló közösségekhez kapcsolódó legfontosabb statisztikai adatok alapján végeztem el a másodlagos elemzést, ami alapján a Törökországból származó kisebbség társadalmi helyzete (munkaerőpiaci helyzet, iskolázottság, lakhatási körülmények) részletes bemutatásra került.

A Londonban élő törökajkú népesség társadalmi körülményeinek vizsgálata elektronikus kérdőívvezetés módszerével készült. A kérdőív adatközlői döntően a különböző közösségi portálokat használó értelmiségiek közül kerültek ki. A kérdőív félig zárt, egy- és többválaszos direkt kérdéseket és skálákat tartalmazott. Ennek az alkalmazott módszernek hátránya, hogy a közvetlen megszólítással szemben nehezebb a potenciális válaszadókat elérni, ami az érdeklődés teljes hiányát is magában hordozza. Jelen esetben is a kisszámú minta nem teszi lehetővé a mélyebb elemzést, a megállapítások éppen ezért csak a leírtakat árnyalandoó kerülnek bemutatásra.

EREDMÉNYEK

Történelmi áttekintés

Alapvetően hat migrációs időszakot és ezen belül négy nagyobb bevándorlási hullámot lehet elkülöníteni az Egyesült Királyságba történő török bevándorlást vizsgálva. Az oszmán időszak elenyésző migrációját nem számítva az első periódus, egyben vándorlási hullám a ciprusi törökökhöz fűződik. 1878-tól Ciprus szigete is brit fennhatóság alá került, majd 1925-től brit koronagyarmattá vált. Így

a szigetországba a 19. század végétől kezdődő ír és a 20. század elejétől meginduló észak-itáliai és kelet-európai zsidóság után a török bevándorlók érkeztek elsők között nagyobb számban (KING, R. et al. 2008a). Ebből a szempontból tehát a törökök jelenléte a szigetországban kuriózum Európa más országaival összehasonlítva. A brit korona alá való tartozás egyben a birodalmon belüli szabad mozgást is biztosította. A fellelhető szakirodalmi forrásokban azonban nagy eltérések mutatkoznak az érkezésüket illetően. A legkorábbra, az 1920-as évekre ATAY, T. (2010) datálja az első ciprusiak megjelenését, míg KING R. et al. (2008a) csak az 1930-as évekre teszi ezt, a jelenség tömegesség válását pedig az 1950-es évekre datálja. Megint más évszámot olvashatunk DÜVELL, F. (2010) publikációjában, aki már 1940-es évek közepéről ír ebben a tekintetben, tehát szerinte a második világháborút követően indulhatott meg a ciprusiak migrációja. Az eltérések valószínűsíthetően az értelmezésben keresendők, ugyanis amíg az első migránsok 1920-1930 között érkezhettek, addig a ténylegesen tömegessé váló, statisztikailag is kimutatható migrációjuk csak a világháború utánra tehető. A bevándorlásuk fő korszaka egészen 1970-ig tartott. Őket az 1980-as évektől már a törökországi katonai puccsal összefüggésben anyaországi törökök követték, akik elsősorban baloldali politikai menekültek voltak. Az 1990-es évekre tehető a törökországi kurd nemzetiségűeknek a szigetországba való bevándorlásának kezdete. Ők a török hadsereg és a kurd PKK közti összecsapások miatt kényszerültek elhagyni délkelet-anatóliai otthonukat. A legújabb hullám (2000-es évektől) pedig már főként a török diákokhoz, üzletemberekhez és gyermekgondozókhoz köthető, azonban csökkenő számban ugyan, de még mindig jelentős a politikai indíttatású, kurd kisebbséghez kötődő vándorlás.

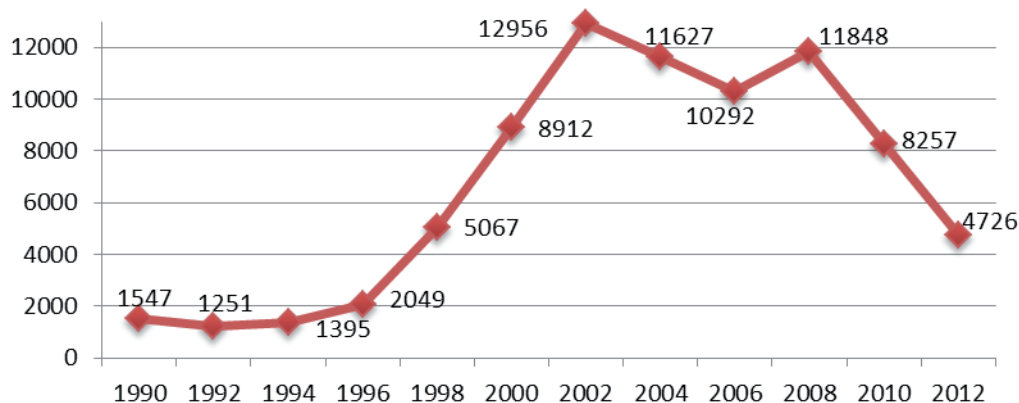
Török migránsok koncentrációja napjainkban

Három származási kategóriát lehet elkülöníteni török vagy törökországi háttérű bevándorlókkal összefüggésben, ám ezek egymás nélküli vizsgálata félrevezető eredményekkel szolgálna, ugyanis nyelvi, vallási és kulturális háttérük miatt az országon belül azonos helyeken koncentrálnak. Kategorizálásuk csupán a statisztikai becslések könnyebb megérthetőségét szolgálják jelen esetben. Ez a három kategória a törökországi török, a ciprusi török és az egyéb országokból érkezett török népesség. Utóbbinak számát bár nehéz megbecsülni, de a törököknek az Egyesült Királyságban betöltött szerepének pontosabb értékelése és a migrációs folyamatok differenciáltsága miatt célszerű kitérni rá.

A törökök (és kurdok) a teljes brit népességen belüli számát illetően arányát csupán becsülni lehet, ennek pedig számos oka van. A legkézenfekvőbb, hogy a népszámláláskor válaszként megadható nemzetiségi kategóriák elnagyoltak, ahol is a kisebb (akár több százézes) közösségek csupán meglehetősen sokszínű csoportok közül választhatnak (például karibi, fekete-afrikai, egyéb ázsiai). Állampolgárságukat tekintve is egy részük már a britekhez sorolandó, esetleg más török kisebbséggel által is lakott országéval rendelkeznek. A brit *Office of National Statistics* (továbbiakban: ONS) adataiból a történelmi távlatú trendek csak nehezen következtethetők ki a nemzetiségre vonatkozó statisztikák hiánya miatt. Többek között ennek is köszönhető, hogy együtt foglalkozom a törökországi migránsokkal és csupán a szakirodalmilag alátámasztható különbségeket kívánom feltárni. Mivel a törökök és kurdok a közös nyelv és ország miatt történelmi távlatokban nézve is azonos városokban, illetve városrészekben telepedhettek le, ezért a statisztikában a Törökországból érkezettek területi eloszlása nagyjából lefedheti az azóta brit állampolgárságot szerzett, de török nemzetiségűek preferált településeit, kerületeit.

A brit *Home Office* (továbbiakban: HO) statisztikái alapján 1990-től 2012-ig 82 219 török kapta meg a brit állampolgárságot. Ezen törökök brit polgárrá válásának tendenciáját két éves felbontásban az 1. ábra szemléltetni.

1. ábra: A brit állampolgárságot elnyerő törökországi migránsok száma (1990-2012)
Figure 1: Number of Turkish migrants granted with British citizenship (1990-2012)

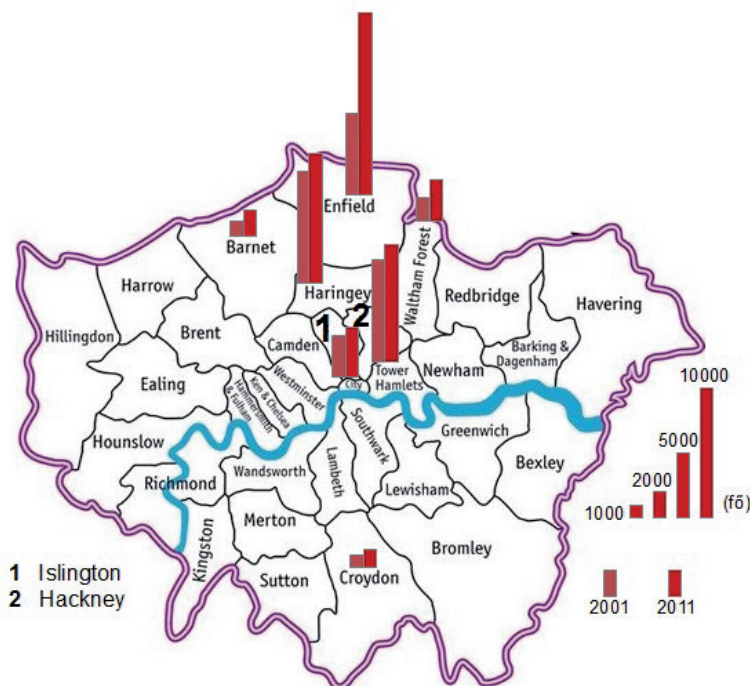
Forrás: Home Office (2012) alapján saját szerkesztés
Source: own on the basis of Home Office (2012)

A Change Institute (2009) által közölt adatok szerint 1980 előtt gyakorlatilag nem történt törökországi háttérű illetővel kapcsolatos honosítás, de 1980 és 1990 között is csak mindösszesen 3 ezerre tehető a brit papírokat elnyertek száma. Ezzel szemben a HO adatsorán az 1990-es ugrást 1998-tól még drasztikusabb növekedés követte, és 1985-1990-re tehető a török bevándorlás tömegesedése, amely a brit bevándorlási és állampolgársági törvényben⁴ foglalt ötéves tartózkodási idő után nem sokkal már meredeken kezdett emelkedni az állampolgárságért folyamodó törökök száma is. Ugyan visszaesés tapasztalható 2010-től, de a 2012-nél jelzett adat a 2013-as hiánya miatt jóval alacsonyabb, így a csökkenés mértéke ennél jóval kisebb lehet ténylegesen.

Az ONS legfrissebb 2012-es lakossági felmérése 65%-ban adja meg a Törökországból érkezettek közül a Londonban élők arányát. A Ciprus nem Európai uniós részéről érkezettek tekintetében ez a szám még magasabb, 82%-ot meghaladó. A 2011-es népszámlálást is figyelembe vettem, ami hasonló képet fest, ugyanis eszerint a 91 ezer török állampolgár közül mintegy 60 ezren éltek a főváros egyes kerületeiben összesen. Ennek szemléltetésére szolgál a 2. ábra.

⁴ *Become a British Citizen*. <https://www.gov.uk/becoming-a-british-citizen>

2. ábra: A törökországi migránsok koncentrációja Londonon belül (2001-2011)
 Figure 2: The concentration of migrants from Turkey within London (2001-2011)

Forrás: ONS (2011) és www.londoncouncils.gov.uk alapján saját szerkesztés
 Source: own on the basis of ONS (2011) and www.londoncouncils.gov.uk

Belső-London viszonylatában a törökországi migránsok sűrűsödése a Belvárostól (*City*) északabbra fekvő Haringey, Hackney és Islington kerületekben (*borough*) figyelhető meg, de jelentős számban megtaláljuk még őket Lewisham, Southwark, Tower Hamlets és Westminster városrészekben is. Nagy-London egészét figyelembe véve további nagy koncentráció állapítható meg Enfield, Waltham Forest, Barnet körzetekben. Szembetűnik, hogy valamennyi általuk eddig is preferált városrészben tovább növelték arányukat 2001-2011 között. Kiemelendő az eddig harmadik, most már a legvonzóbb kerületnek számító Enfield, ahol a törökök és kurdok száma több, mint duplájára nőtt. Ennek oka feltehetőleg a belsőbb területekkel szembeni alacsonyabb ingatlan árak és a nagyszámú nemrég ideköltözött multiplikátor hatása, tehát a baráti és rokoni kapcsolatok idevonzása.

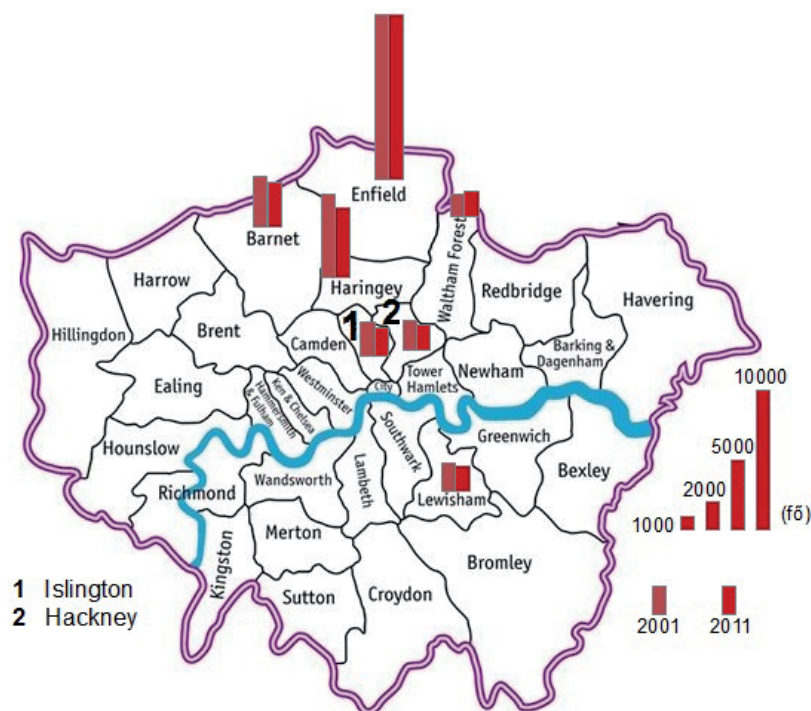
Mindent egybevetve, tehát a már brit, de törökországi háttérű, illetve a kizárólag török állampolgárságúakat is számolva körülbelül 173 ezer fős kisebbségről beszélhetünk. Ezt a számot az 1990 előtt brit polgárrá váló törökök tovább növelik, de az ő arányuk nagy valószínűséggel nem számottevő, ugyanis a törökök tömeges bevándorlása - a történelmi előzményekre visszautalva - csak az 1980-as évek közepére tehető, akik leghamarabb 1990-től válhattak brit állampolgárrá. Ebből a kurd és egyéb nemzetiségűek számának hozzávetőleges becslése már egy újabb kutatás tárgyát képezheti.

A fővároson kívül a Change Institute (2009) még további kislétszámú török lakossággal rendelkező nagyvárosokat említ, mint Birmingham, Manchester, Sheffield, Luton városokat. Herdfordshire megyét is említi a kutatás, melynek a legvalószínűbb oka, hogy ez a megye határolja északról Nagy-London, annak is az enfieldi kerületét. Itt a megye Londonhoz legközelebb eső települése emelhető ki, Waltham Cross. A 2011-es statisztikák szerint megközelítőleg 800 török állampolgár él Broxbourne-ben (Herfordshire megye), ahol az említett Waltham Cross városa is található. A megyei

tanács jelentése alapján a külföldi háttérű 18 év alatti iskolások 10,2%-a török (291 tanuló) volt a járásban, míg a város összes (tehát a britekkel együtt számolt) általános iskolásai között is elérik a 10%-ot a törökök aránya.

A törökországihoz képest lényegesen csekélyebb az észak-ciprusi honosítások mértéke. Azonban mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy ez pusztán az 1983-ban egyoldalúan kikiáltására került Észak-ciprusi Török Köztársaságra vonatkozik, míg az ezt megelőző időkben érkezettek egy statisztikai kategóriát képeztek, tehát görög és török nemzetiségűek egyaránt lehetnek a regisztráltak között. Amennyiben az Egyesült Királyságban az állampolgárság elnyeréséhez szükséges legalább ötéves tartózkodási időt is számítjuk, úgy az 1990-es évek második feléig nem vagy csak ideiglenesen beszélhetünk Észak-Ciprus területéről érkezőkről, utána pedig napjainkig is csupán 1 500-an kaptak állampolgárságot. Ennek oka lehet egyrészt, hogy a letelepedni vágyók zöme a függetlenség kikiáltását megelőzően érkezett az országba, de akár egy részük (vagy többségük) ciprusiként való regisztrálása is bonyolítja a kisebbség számarányának megismerését és ezáltal a területi lehatárolásukat. A ciprusi törökök londoni koncentrációját a 3. ábra mutatja.

3. ábra: A ciprusi migránsok koncentrációja Londonon belül (2001-2011)
Figure 3: The concentration of migrants from Cyprus within London (2001-2011)

Forrás: ONS (2011) és www.londoncouncils.gov.uk alapján saját szerkesztés
Source: own on the basis of ONS (2011) and www.londoncouncils.gov.uk

A szakirodalmi forrásokból kiindulva, miszerint a törökök döntően a Törökországból érkezettek városnegyedeiben telepednek le, ezeket összevetve a 2001-es adatokkal már viszonylagos közelséggel elkülöníthető a ciprusi görög és török lakosság. A változásokat vizsgálva szembeűnő, hogy a törökországi bevándorlási tendenciákkal ellentétes, kismértékű csökkenés tapasztalható a ciprusiak körében a legtöbb általuk lakott kerületben, egy stagnáló (Enfield) és egy kis emelkedést mutató kerület (Waltham Forest) figyelhető meg mindösszesen. A törökországiak által kedvelt városrészek egy

kivételtől (Lewisham) eltekintve itt is megjelennek. Az egyik ciprusi görög honlap⁵, amely térképen is ábrázolja a közösség szempontjából legfontosabb londoni iskolákat, szervezeteket, templomokat stb. kivétel nélkül Barnet, Camden és Westminster városrészekben lévő helyeket említi, amik közül csak az előbbi szerepel a fenti listán mégpedig a törökországiakkal összevetésben „előnyösebb” helyen. Ebből következően Barnet és Lewisham negyedekben letelepedők jelentős része ciprusi görög lehet, míg a törökök a már említett észak-londoni részekben élhetnek.

A rendelkezésre álló adatokból tehát igen nehéz akár csak közelítőleges becsléssel is szolgálni a ciprusi törökök számát illetően. A statisztikailag minimum 3 200 fős közösség valójában a török állampolgárok szállásterületeivel való egyezésből kiindulva akár a 23 ezret is elérheti. Ezt a számot az 1990 előtt brit papírokat szerzők az anyaországiakkal ellentétben nagymértékben növelhetik.

A terjedelmi keretből adódóan csak érintőlegesen, a téma összetettségét érzékelendő becslöm meg a többi jelentős török kisebbséggel rendelkező országból érkezett migránsokat. A lényegi információk előtérbe helyezésének érdekében csak a legalább 100 ezer fős (és) vagy az ország népességének 10%-át meghaladó török kisebbséggel rendelkező, illetve az ONS által közölt 2012-es becslése alapján az Egyesült Királyságban legalább 50 ezer fős migráns közösséggel rendelkező országai kerülnek rövid bemutatásra. Más országnak a listára való helyezése irracionális lenne, ugyanis elenyésző számú potenciális török migráns miatt torzítaná a becslést (pl. Belgium, Svédország, Egyiptom). Reálisan tehát mindösszesen 11-13 ezer németországi, 700-1 000 franciaországi, 1 000-1 500 hollandiai és 4 500-5 000 bulgáriai török élhet az országban a hivatalos becsléseket és népszámlálásokat alapul véve. Azonban meg kell jegyezni, hogy a valós szám akár többszöröse is lehet a becsült értéknek. Ezt befolyásolja, hogy az adott országból elvándorlók között milyen magas a törökök aránya, ám erre vonatkozó információ az esetek döntő többségében nem áll rendelkezésre. A fenti becsült számokat emelik a már brit állampolgársággal rendelkezők, illetve a nem regisztrált bevándorlók, de akár az olyan vegyes házasságokból származó gyerekek is, akik török bevándorlók által frekventált iskolában folytatják tanulmányaikat vagy török befolyású mecsetben élnek vallási életüket és így török identitástudattal rendelkeznek. Összesen tehát minimum 17 200-an, míg a magasabb becslések alapján 20 500-an lehetnek a török diaszpórából származóak az Egyesült Királyságban. A valós szám viszont legkevesebb 22 ezer, de akár 30-35 ezer is lehet. A pontosabb becslést befolyásoló tényezők részletesebb vizsgálatához további kutatás szükséges.

Török migránsok demográfiája és társadalmi helyzete

A Public Policy Research (2007) felmérése alapján a törökországiak 51%-a férfi, míg 49%-a nő, így a nemek aránya kiegyenlítettnek tekinthető. Más muzulmán országból jövők esetében is hasonló az arány, eltérést csak Szomália nőtöbblete (62%) és Irán férfítöbblete (60%) mutat.

A kutatás szerint erősen felülreprezentáltak a törökök a 25-44-es korosztályban, míg a legfiatalabb és legidősebb korosztályba szűk réteg tartozik. Ezzel szemben meg kell jegyezni, hogy a 0-15 éves korosztály egy része már az Egyesült Királyságban született, tehát a Public Policy Research (2007) által közölt 33 éves kormedián minden valószínűség szerint alacsonyabb a valóságban, figyelembe

⁵ *Greek Cypriots in London. Locating the Community in Time and Space.* <http://www.greekcypriotsinlondon.webs.com/locatingthecommunity.htm>

véve a Törökországból érkezettek magasabb fertilitási rátáját. A fenti adatok egyébként a többi muzulmán többségű államokéhoz hasonlóak, nagyobb eltérést csak Irán mutat, ahol a 45-64-es nagyobb (33%), míg a 25-44-es korosztály kisebb arányt (38%) képvisel.

A Public Policy Research (2007) adatai szerint csak a törökországiak 41%-a volt foglalkoztatott, 7%-a volt munkanélküli és 52%-uk inaktívnak minősül. A brit foglalkoztatottsági ráta 78%, így igen jelentős eltérés figyelhető meg. Ennek magyarázata a fiatalos korstruktúra, amely általánosan jellemző a muzulmán országokra, így ezzel indokolható, hogy a török mutatók leginkább a pakisztáni és bangladesi értékekhez állnak közel. A legnagyobb migráns csoportokat felsoroló lista legalján lévő Szomália után rögtön Törökország következik, amit önmagában a fiatalos korstruktúra sem feltétlenül indokolhat, így kézenfekvő az iskolázottság terén mutatkozó tények mögött keresni további okokat. Körülbelül a legmagasabb a vállalkozók aránya (35%), ami a brit átlag majdnem háromszorosa (13%). Ennek hátterében a Greater London Authority (2009) publikációja alapján az áll, hogy az 1970-es, 1980-as években betelepülő zömében textilipari török munkások, miután az ágazat az 1990-es évek közepén válságba került majd összeomlott az olcsó import áruk miatt, a vállalkozói szférában találtak egyedüli biztos megélhetésre. ATAY, T. (2010) szerint 1987-re olyannyira jellemzővé vált ez az egyoldalú megélhetés, hogy becslések szerint London kb. 2000 kisebb-nagyobb textilipari üzemből 1 500 török vezetésű volt, és ezzel az 1990-es évekre a britanniai törökök 95%-a közvetlenül vagy közvetetten, de kötődött a textiliparhoz. Ez azonban egyértelműen felveti, hogy a körökben tapasztalható alacsony foglalkoztatottság elsődleges magyarázata a munkaerőpiaci igényekhez nem igazodó képzettség. Amíg például nem indul el egy átképzési program, vagy a második generációs bevándorlók nem helyezkednek el keresett szakmákban, addig a statisztikailag kimutatható javulás el fog maradni. Egyébiránt a listán soron következő három állam is muszlim többségű, de például a többnyire fele-fele arányban keresztények és muzulmánok lakta Nigéria mutatói (9%) az átlagosnál jobbak. Az országos átlaghoz képest (21 250 font) az éves fizetésük alacsonyabb, mindössze 14 570 font, ami a legtöbb muszlim országból érkezettekhez hasonlatosan a legalacsonyabbak közé tartozik. Ebből következően többen dolgozhatnak közülük a kisebb iskolázottsági elvárásokat támogató cégek-nél (Public Policy Research 2007). Ilyenek lehetnek a különböző építési munkák, sofőr, virágárus, fodrász stb. Az étteremtulajdonos törökök száma az 1975-ös 200-ról 15 ezerre emelkedett 2001-re, ami mutatja a struktúraváltás mellett természetesen a bevándorlás mértékének növekedését is (ATAY, T. 2010). A foglalkoztatottsági mutatókból is következően a különböző munkanélküli juttatásokért folyomódók aránya (4%) az összlakosságénak (1%) négyszerese. A szociális támogatást igénylők is kb. ötször többen (21%) vannak, mint az országos átlag (4%). Minden bizonnyal ez visszavezethető az alacsony jövedelmekre és az ebből következő megélhetési nehézségekre. A lista végén ebben a tekintetben Törökország után már csak Szomália található, ami ismét jelzi a probléma súlyosságát. A családi pótlék jellegű juttatásokat vizsgálva is majdnem kétszeres az eltérés (14%-os országos, 26%-os török mutatók). A lista legalján a magas termékenységi rátájú afrikai és muzulmán országok állnak, azonban meg kell említeni, hogy ebben a kategóriában Ciprus a legutolsó európai ország, amely utalhat a nagyszámú ciprusi török jelenlétre. A legszembetűnőbb azonban a közszférában dolgozó törökök aránya, amely a vizsgált 26 ország közül a legalacsonyabb, mindösszesen 11%, míg a brit középérték ebben az esetben 34% (Public Policy Research 2007). Összességében egy többnyire

képzettségi okokra visszavezethető többszörösen is hátrányosan érintett kisebbségről beszélhetünk, amelynek adatai hasonlóak a többi nagyszámú britanniai diaszpórával rendelkező iszlám államokból érkezettekéhez. Azonban ennek a hátránynak a valós, részletesebb megismeréséhez, például a történelmi (generációk közti különbségek) és földrajzi (kerületek közötti) eltérések megállapításához további vizsgálatok szükségesek.

Iskolázottságukat tekintve a legutóbbi népszámlálási adatokból kitűnt, hogy a Törökországból származóak között a 25-44-es korcsoporton belül a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 20,9%-ot mutat, ami az országos átlagnál (26,3%) némileg alacsonyabb. Ez az eltérés a munkaerőpiaci verseny és így a jobb életkörülmények megteremtése szempontjából kifejezetten hátrányos.

A lakhatási körülményeiket tanulmányozva is azonnal megjegyezhető, hogy csupán 35%-uk rendelkezik saját ingatlannal, de ennek töredéke (5%) hitelmentes, miközben a teljes lakosság háromnegyede tulajdonol lakást vagy házat, aminek 27%-át nem terhelik hitelköltségek sem. Ezzel a török bevándorlók ismét a szomáliaiak után a legrosszabb helyzetben vannak. A szociális lakásokban (bér-lakásokban) élők tekintetében is ugyanez a sorrend, viszont a különbség már markánsabb (17%-os brit és 49%-os török arány). A jövedelmi lemaradás így statisztikailag igazolhatóan hátrányosan hat a lakókörülményeikre (Public Policy Research 2007).

A vallási élet színtereitől szolgáló londoni török mecsetek közül a leglényegesebb a Suleymaniye Hackney déli részén, amiben egyben egy Török Iszlám Kulturális Központ is működik. Az 1990-es évek elejére tehető építése után mára London egyik meghatározó iszlám központjává nőtte ki magát, amit 2002-ben maga Károly herceg is meglátogatott.⁶ Ők tartják fenn a fővárosi Fatih (Haringey) és Valide Sultan (Islington), valamint a manchesteri Selimiye, a leicesteri Hamidiye és a stoke-on-trenti Osmaniye mecseteket is. Jelentősebb még az Aziziya (Hackney), illetve a török ciprióták mecsete a Shakelwell Lane-en (Hackney) (Change Institute 2009). Ugyan a hivatkozott felmérés nem említi meg, de hangsúlyozandó, hogy az Ealing városnegyedben fellelhető Mevlana Rumi mecset is a török közösséghez köthető. Honlapjuk szerint az *Anatolian Muslim Society* nevű humanitárius szervezet a hely fenntartója, amely többek között a mecsetben török nyelvórákat is szervez, valamint közösségi konyhát is üzemeltetnek.⁷ Területileg tehát elsősorban Hackney és a környező kerületekben összpontosulnak a kisebbség vallási életében nagy szerepet betöltő mecsetek.

A londoni törökök

Célszerűnek ígérkezett a londoni törökajkú lakosság vizsgálata egy esettanulmány keretében. Mindez egy 2014-es⁸ interneten történő kérdőíves felmérés kísérelte meg, azonban a kisszámú (19) válaszadó miatt az eredmények nem tekinthetőek reprezentatívnak, azok csupán a téma árnyalását segítik.

A kérdőív kérdéseit a következő témakörökre lehet osztani: személyes adatok (nem, kor, családi állapot stb.), területi adatok és migrációs preferenciák, iskolázottság és nyelvhasználat, munkaerőpiaci helyzet, lakhatási körülmények, vallási meggyőződés és attitűd-értékelések, politikai- és civil szervezeti szerepvállalás, médiahasználati szokások.

⁶ *British Muslim Heritage. London's mosques.* http://www.masud.co.uk/ISLAM/bmh/BMH-IRO-london_mosques.htm

⁷ *Mevlana Rumi Mosque. About us.* <http://www.rumicentre.org.uk/?tmlmstf=cat&id=1>

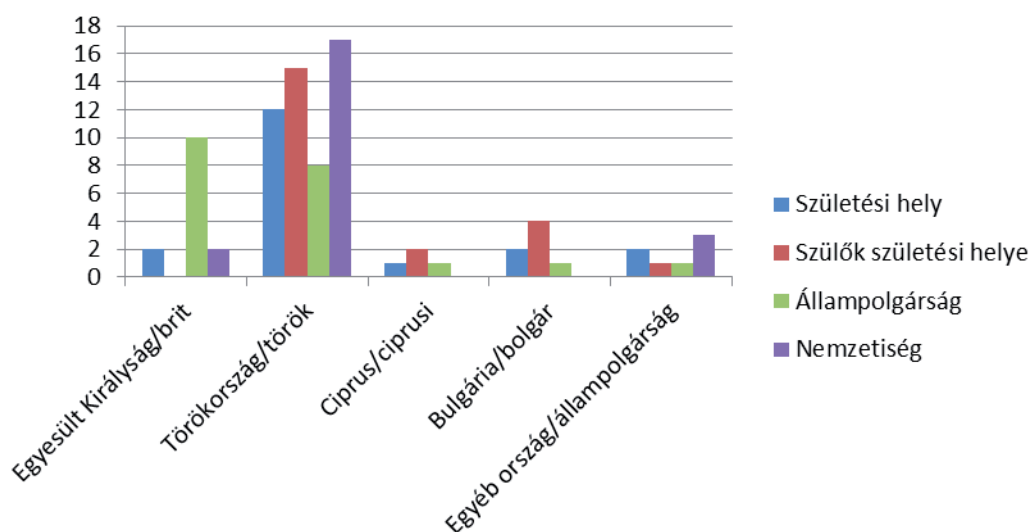
⁸ Az adatfelvétel időszaka 2014. október 18-tól kezdődött és 2015. március 1-ig tartott.

A személyes alapadatokat tekintve a kitöltők 53%-a férfi, míg 47%-a nő, tehát a nemek aránya kiegyenlítettnek mondható. A válaszadók 63%-a a 25-44-es korosztály tagja, 32%-a a 16-24-es korcsoportból került ki, míg 5% a 44-64 év közötti. Ez önmagában még természetesen nem igazolja, de minden bizonnyal utalhat a munkaképes korú népesség érezhető felülreprezentáltságára a török közösségen belül, ami összefüggésben áll a munkavállalással, mint a nemzetközi migrációnak egyik lehetséges kiváltó okával. A felmérésben résztvevők 53%-a él házasságban, míg 37%-uk egyedülálló. A válaszadók zöme gyermektelen (63%), 21%-uknak egy, további 11%-ának két gyermeke van.

A Londonon belüli állandó lakóhelyükre adott válaszokban azon felül, hogy a bevándorlási statisztikákban is kirajzolódó főbb kerületek (Haringey, Enfield, Hackney, Weltham Forest) itt is megjelennek, az arányszámok is hasonlóképpen viszonyulnak egymáshoz, de ezen kívül messzemenő következtetés levonása nem lehetséges.

A kitöltők állampolgárságára, nemzetiségére saját és szüleik születési helyére vonatkozó válaszok összegzése a 4. ábrán történt meg. Valamennyi kérdésre több válasz is adható volt, így a válaszadók száma és a megjelenített visszajelzések száma nem azonos.

4. ábra: Állampolgárság, nemzetiség, illetve a válaszadók és szüleik születési helye
Figure 4: Nationality, ethnicity and the respondents' and their parents' place of birth

Forrás: saját szerkesztés
Source: own

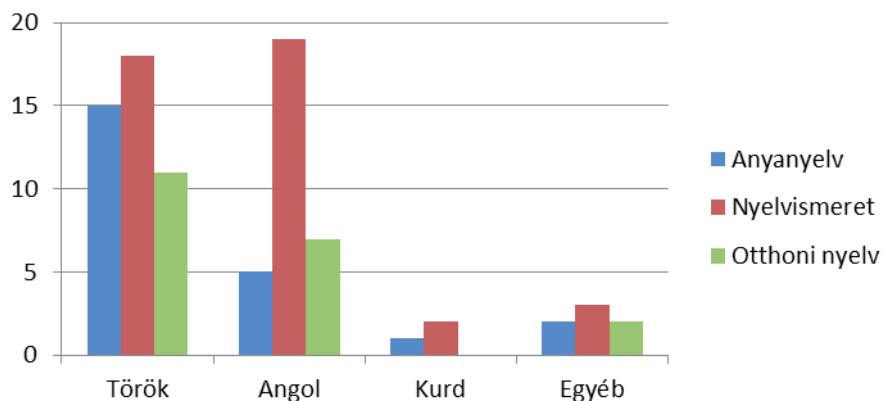
Az ábra alapján elmondható, hogy a legtöbb kitöltő törökországi születésű, azonban a szülők születési helyeit nézve már a jelentékeny számú bulgáriai felmenő is említésre méltó. Az állampolgárság tekintetében az eddig beérkezett válaszok alapján valamivel magasabb a brit papírokkal rendelkezők aránya a török állampolgárokénál. Az ehhez kapcsolódó kérdésre adott válaszok is ezt látszanak igazolni, ugyanis 32%-uk 20 évnél is régebb óta él az Egyesült Királyságban, 21%-uk pedig 10-20 éve. A nemzetiség vonatkozásában természetesen néhány kivételtől eltekintve töröknek vallották magukat a résztvevők. Érdekességként megjegyezhető, hogy egyikük már inkább britként tekint magára, míg ketten a török mellett a kurd nemzethez való tartozásuk megjelölését is fontosnak tartották. Viszonylag magas a bizonytalan kivándorlást tervezők aránya (32%), akik közül néhányan potenciális célországokat is megneveztek, mint Törökország, Németország és az Egyesült Államok.

A vándorlás „push” faktorait vizsgálva egyelőre nem állapítható meg egyértelmű döntő tényező, inkább a motivációk sokféleségéről árulkodnak a válaszok. A politikai és etnikai konfliktusra hivatkozó két válaszadó kurd nemzetiségű, ami utal a két nép közt régóta fennálló ellentétre, egyébként pedig zömében munkavállalási és tanulási céllal jöttek.

A már érintőlegesen említett iskolázottsági adatokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy azokkal ellentétben valójában magasabb a középiskolai végzettségűek aránya a közösségen belül. A felmérésben résztvevő, zömében tehát diplomás személyek mintegy fele (47%) folytatott az Egyesült Királyságban tanulmányokat, ami többek között az angol nyelvű felsőoktatás és az egyetemekre fokozottan jellemző multietnikus közeg miatt egyértelműen az integráció mellett hat. A válaszadók tehát így többnyire a véleményformáló értelmiség attitűdjét tükrözik.

A nyelvhasználati szokásokra érkezett válaszokat a 5. ábra szemlélteti. A válaszok száma eltér a felmérésben résztvevőktől, ugyanis több válasz megjelölésére is mód volt.

5. ábra: A válaszadók nyelvhasználati szokásai
Figure 5: The respondents' habits in language usage

Forrás: saját szerkesztés
Source: own

A diagramon látható, hogy valamennyi kitöltő rendelkezik angol nyelvi ismeretekkel, ami természetesen korrelál az iskolázottságra vonatkozó válaszokkal, tehát egy magasan képzett mintacsoport esetében ez reálisnak tekinthető. Ezt erősíti, hogy elég magas (37%) azok aránya, akik már angolul kommunikálnak otthon. Ebben természetesen a vegyes házasságok is közrejátszanak, hiszen többen erre a kérdésre is több választ adtak, ami erre enged következtetni. Ráadásul már többen az angolt is megemlítették, mint anyanyelvüket a török mellett.

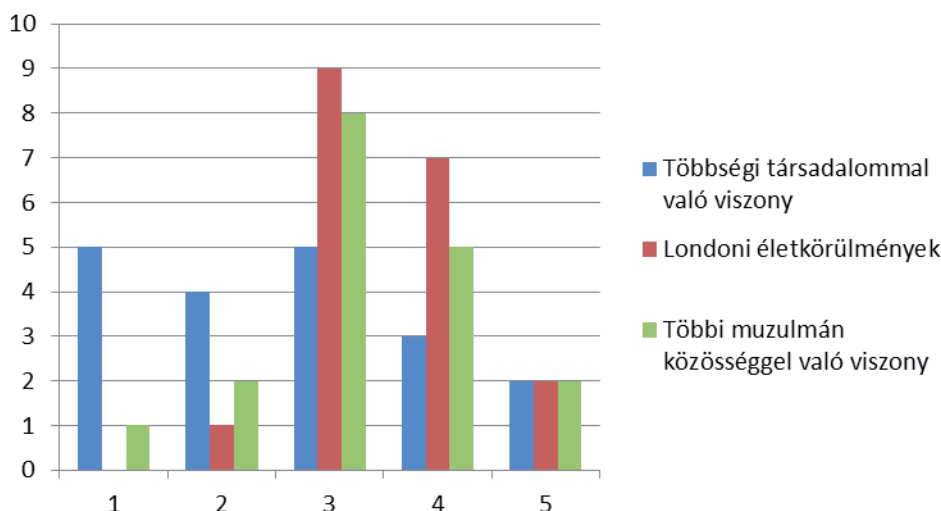
A munkaerőpiaci helyzetüket tekintve 63%-nak van állandó munkahelye, 21% inaktív, míg 16% képezi a munkanélküliek táborát. A Public Policy Research (2007) hasonló adataival összevetésben magasabb az állást betöltők aránya, míg jóval alacsonyabb az inaktívaké, ami szintén a minta sajátosságára vezethető vissza. A munkakörhöz kötődő válaszok közül mindössze hárman írtak diplomát igénylő pozíciót.

A vallással kapcsolatos kérdéseknél körülbelül felük (53%) vallotta magát az iszlám követőjének, 26%-uk nem vallásos, míg 21% nem kívánt válaszolni. A vallásosak közül az iszlám által előírt napi ötszöri imát egyik válaszadó sem tartja, csupán egyikük imádkozik napi, míg ketten heti szinten. Az

arra válaszolók kétharmadát (pontosabban 63%) sohasem érte vallási meggyőződésük miatt negatív megjegyzés vagy inzultus. Két válaszadót élete során egyszer érte hasonló, egy főt néha, további két főt gyakran zaklatnak bevallása szerint. Következésképpen a hívők nagy része valószínűsíthetően nincs kitéve gyakori inzultálásoknak.

A többségi társadalom előítéletességéről alkotott véleményt, a londoni életkörülmények, továbbá a többi muzulmán közösséggel való viszony értékelését a 6. ábra mutatja be.

6. ábra: A társadalommal való viszony és a válaszadók életkörülményei
Figure 6: The attitude to the society and the respondents' living conditions

Forrás: saját szerkesztés
Source: own

Az 1-5-ig terjedő skálán a magasabb érték jelenti a pozitívabb véleményt. A válaszok egy ábrán történő szerepeltetését csupán a hozzájuk rendelt azonos mérőszámok indokolják. A grafikonról kitűnik, hogy a többségi, tehát a brit társadalom a törökök szempontjából előítéletelesebbnek hat, valamint ezzel párhuzamosan a muzulmán társadalom attitűdje valamelyest pozitívabb az adatközlők számára. A saját életkörülményeiket összességében inkább pozitívrá értékelik.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Egyesült Királyságba már az 1930-as évektől települtek be ciprusi törökök, ám az első nagyobb bevándorlási hullám csak a második világháború utánra tehető. Az anyaországi törökök csak az 1980-as évektől követték őket, majd 1990-től már politikai menekülteként számon tartott kurdok is jelentékeny számban érkeztek az országba. A Törökország irányából az Egyesült Királyság felé történő migráció az utóbbi két évtizedben felerősödött, míg a ciprusiak számára egyre kevésbé kedvelt célországgá válik.

Koncentrációjukat vizsgálva egyértelműen London centrikusság figyelhető meg, azon belül is specifikusan néhány észak-londoni kerület (Enfield, Hackney, Haringey, Islington) említhető meg hangsúlyosan. Szórványban, legfeljebb ezres nagyságrendben néhány főváros környéki kis- és középváros (Waltham Cross, Slough, Luton) mellett a legnagyobb vidéki városokban találjuk még meg őket. A tendencia alapján valószínűsíthető, hogy a fenti városrészekben fognak letelepedni az

elkövetkezendőkben is, tovább növelve ezzel a londoni muszlim kisebbségeken belüli szerepüket. A ciprusiak előreláthatólag kisebb arányt fognak képviselni a törökajkú népességen belül, míg a többi európai országból érkezett törökök becsült száma sem számottevő a törökországi bevándorlók nagyságrendjéhez képest.

Bár a nemek aránya kiegyenlített és igen fiatal társadalmi csoportról van szó, az ország piaci körülményeihez nem illeszkedő képzettség vagy egyenesen az iskolázatlanság miatt rosszak a kisebbség munkaerőpiaci mutatói és ebből kifolyólag a lakáskörülményeik is kifogásolhatóak. Ennek a hátránynak a leküzdése nagyrészt a második generációs bevándorlóakra hárul, ugyanis az idősebb korosztályra jellemző, hogy általánosan kevésbé hajlandó átképezni magát, amellyel jelen esetben a versenyképtelen textilipari szakmák utáni új szakterület elsajátítását jelentené.

A kérdőívre válaszoló, zömében magasan iskolázott válaszadók munkakörülményei, ezáltal lakhatási körülményei is jobbnak tűnnek a korábban már közölt, heterogénebb mintavétel során nyert adatoknál szereplőkkel összevetésben. Messzemenő következtetések azonban a minta alacsony számából adódóan nem vonhatóak le.

Mindent egybevetve tehát a szándék ugyan megvan a közösség oldaláról a történelmi okokra visszavezethető kedvezőtlen társadalmi helyzetből való kitörésre, azonban ez nem mindig párosul versenyképes tudással, így jobb híján a nonasszimilációs modell megvalósulását láthatjuk Londonban, ahol egy migráns csoport a saját közössége igényeire reagálva kezd vállalkozásba, létrehozva egy újabb párhuzamos társadalmat a már meglévők mellett.

A szerző a PTE TTK Földrajzi Intézetének geográfus mesterszakos hallgatója.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ATAY, T. 2010: *Ethnicity within 'Ethnicity' among the Turkish-Speaking Immigrants in London. Turkish Studies, 12/1. pp. 123-138.*
Become a British Citizen.
<https://www.gov.uk/becoming-a-british-citizen>
- BERTRAND, G. 2007: *Cypriots in Britain: Diaspora(s) committed to peace? Turkish Studies, 5/2. pp. 93-110.*
British Muslim Heritage. London's mosques.
http://www.masud.co.uk/ISLAM/bmh/BMH- IRO-london_mosques.htm
Change Institute 2009: The Turkish and Turkish Cypriot Muslim Community in England. Communities and Local Government, London. 68 p.
- DÜVELL, F. 2010: *Turkish Migration to the UK. Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS), Oxford. 13 p.*
- ENELLI, P. et al. 2005: *Young Turks and Kurds. A set of 'invisible' disadvantaged groups. York Publishing Serviced Ltd, York. 74 p.*
- ERDEMIR, A. – VASTA, E. 2007: *Differentiating irregularity and solidarity: Turkish immigrants at work in London. ESRC Centre on Migration, Policy and Society, Oxford. 30 p.*
- Greater London Authority. 2009: *Turkish, Kurdish and Turkish Cypriot Communities in London. Greater London Authority, London. 52 p.*
- Greek Cypriots in London. Locating the Community in Time and Space.* <http://www.greekcypriotsinlondon.webs.com/locatingthecommunity.htm>
- KING, R. et al. 2008: *'Turks' in the UK: Problems of Definition and the Partial Relevance of Politics. Journal of Immigrant & Refugee Studies, 6/3. pp. 423-434.*
- KÜÇÜKCAN, T. 1999: *Politics of Ethnicity, Identity and Religion. Turkish Muslims in Britain. Ashgate Publishing Ltd, Hants, England. 284 p.*
- KÜÇÜKCAN, T. 2004: *The Making of Turkish-Muslim Diaspora in Britain: Religious Collective Identity in a Multicultural Public Sphere. Journal of Muslim Minority Affairs, 24/2. pp. 243-258.*
- KÜÇÜKCAN, T. 2007. *Bridging the European Union and Turkey: The Turkish Diaspora in Europe. Insight Turkey, 9, 4. pp. 85-99.*
- Migration and migrant population statistics - Eurostat.*
http://www.ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics
- Mevlana Rumi Mosque – About us.*
<http://www.rumicentre.org.uk/?tmlmstf=cat&id=1>
- NIELSEN, J. (szerk.) 2009: *Yearbook of Muslims in Europe. Volume 1. – Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands. 579 p.*
- PAULY, R. J. 2004: *Islam in Europe. Integration or Marginalization? Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hants. 34 p.*
- Public Policy Research. 2007: *Britain's immigrants. An economic profile. Institute for Public Policy Research. 49 p.*

ROSTOVÁNYI ZS. (szerk.) 2010: *Az iszlám Európában. Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.* Aula Kiadó, Budapest. 488 p.

TARRÓSY I. 2014: *Elméleti megfontolások a nemzetközi migrációs tendenciák megértéséhez.* In:

TARRÓSY I. – GLIED V. – VÖRÖS Z. (szerk.) 2014: *Migrációs tendenciák napjainkban.* Publikon Kiadó, Pécs. pp 9-25.

The General Population and Housing Unit Census. 2006.

<http://www.nufussayimi.devplan.org/Census%202006.pdf>

UK Islamic Trust. History of the Building.

<http://www.ukturkishislamictrust.co.uk/building-history.html>

Tóth Sándor

Helyzetjelentés a földrajz bosszújáról, Kaplan könyve nyomán

KAPLAN, ROBERT D. 2013: The Revenge of Geography. What The Map Tells Us About Coming Conflicts and The Battle Against Fate. Random House Trade Paperbacks, New York, 414 p.

ABSZTRAKT

Robert D. Kaplan *The Revenge of Geography* c. könyvét széles körű viták kísérték az Egyesült Államokban a 2013. évi megjelenése óta eltelt időszakban. Habár a geopolitikai gondolkodó jóslatai mára részben valóra váltak, a címmel sugallt földrajz alapú érvei megkérdőjeleződnek az egyre romló nemzetközi biztonsági helyzetben, a terrorizmus elleni küzdelem és a több kontinenst érintő tömeges migráció tükrében. A következő áttekintés megkísérli próbára tenni Kaplan földrajzi logikáját és igyekszik egyéb adalékokkal szolgálni a releváns angol-amerikai és magyar szakirodalomból.

ABSTRACT

Robert D. Kaplan's *The Revenge of Geography* has been widely debated in the United States since its first appearance in 2013. Although the geopolitical thinker's predictions have been partially come through by today, his geography-based arguments suggested with the title are being challenged in light of the deteriorating international security situation, the fight against terrorism and the multi-continental mass migration. The following review attempts to probe Kaplan's logics of geography and wishes to present additional sources from the relevant English-American and Hungarian literature.

Kulcsszavak: Robert D. Kaplan, földrajzi determinizmus, geopolitika, Amerikai Egyesült Államok, Balkán, Irak, Moszul, Teleki Pál

Keywords: Robert D. Kaplan, geographical determinism, geopolitics, United States of America, Balkans, Iraq, Mosul, Pal Teleki

BEVEZETÉS

„Van-e az emberiség fejlődésének valami iránya, amelyben megnyugodhatunk, van-e valami haladás, valami evolúció a történelemben – vagy pedig csak vak erők iránytalan játéka az egész?”
(BABITS M. 1918. p. 250.)

Robert D. Kaplan az Egyesült Államok neves geopolitikai szakértője. A *Foreign Policy* magazin a világ száz legjobb globális gondolkodói közé sorolta 2011–2012-ben (KAPLAN, R. D. 2013. p. 415.), nevét a híres *Center for a New American Security* és a STRATFOR amerikai biztonságpolitikai kutatóintézetek révén is ismerhetjük. A *The Revenge of geography [A földrajz bosszúja]* egyes részeit már korábban publikálta (KAPLAN, R. D. 2009), majd 2012-ben véglegesítette és 2013-ban utószóval egészítette ki. A könyv a *New York Times* bestsellere lett, eladási sikereihez – a cím csábításának némi késéssel engedve – e sorok írója is hozzájárult. A könyv végi indexből *Brzezinski, Fairgrieve, Huntington, Mackinder, democracy, heartland, rimland* stb. tovább fokozta az érdeklődést, de hamarosan előkerült a ceruza; az olvasás élménye egyre határozottabb írási késztetéssel keveredett. Kaplan könyve lényegében a történelem és a stratégia-alkotás földrajzi meghatározottságát, sorsszerűségét, vagy ahogy a kanti „örök béke” legismertebb magyar fordítója fenti gondolatait adaptálva mondanánk, a földrajzi erők sorsformáló játékát vizsgálná és igyekezné azokat korunk válsághelyzeteiben értelmezni.

Amennyiben végigtekintünk a 2015-ös esztendő nemzetközi eseményein és az új évben várható további következményein, bátran elismerhetjük, hogy az amerikai szakértő három-négy évvel ezelőtt levont számos konklúziója jobbra ma is időtállóan bizonyul, hiszen nem először (KAPLAN, R. D. 1994), a káosz és az anarchia további mélyülését prognosztizálta. A szerző ellenben mindjárt a könyve elején – a politikai földrajzban jól csengő, *Frontier* című bevezetője zárásaként – megüzeni, hogy a címmel, s főleg az alcímmel [Amit a térkép elárul a jövő konfliktusairól és a sorsunk elleni harcról] sugallt földrajzi determinizmusa csak látszólagos lehet: „Még ha műholdakat is tudunk a külső naprendszerbe küldeni – és sem a pénzügyi piacok, sem a kibertér nem ismer *határokat* – attól még a Hindukus tekintélyes *akadályt* képez.”¹ Ezzel a határ – akadály (boundary – barrier) felütéssel pedig tulajdonképpen a politikai földrajz egyik legellentmondásosabb területét, a természetes határok kérdését is nekünk szegezi. Megnyugtató választ azonban ne várjunk, mert ő is pontosan tudja, a Hindukus mégsem igazi (állam)határ, mint ahogy sok más természeti akadály sem az (bár lehetne).

FÖLDRAJZI DETERMINIZMUS – POSSZIBILIZMUS

Földrajzi „bosszújának” ugyanakkor egyik fontos alapvetése, hogy a Földön uralkodó rendetlenségért nem a földrajz, hanem az az emberi tényező („human agent”) a hibás, amely számos esetben, különböző megfontolásoktól vezetve igyekszik felülírni a földrajzi tényezők logikáját, szabályait. Egy helyen úgy fogalmaz, hogy „természetesen a földrajzi, történelmi és etnikai jellemzők ugyan hatással

¹ „For even if we can send satellites into the outer solar system – and even as financial markets and cyberspace know no boundaries – the Hindu Kush still constitutes a formidable barrier.” (KAPLAN, R. D. 2013. p. xxii. – TS kiemelése)

vannak a jövő eseményeire, de nem determinálnak” (KAPLAN, R. D. 2013. p. 36.), majd ezt azt elméleti síkú problémát jobbra a francia tudós, *Raymond Aron* (1905–1983) „probabilisztikus determinizmus”-ában gyökerező józan etika képzetében oldja fel (KAPLAN, R. D. 2013. p. 37.). Mindezzel még tovább távolodik a könyv témája által sejtetett elvi alapállásától és hiába foglalja el ezt a kényelmesnek tűnő (posszibilista) nézőpontot, kötete végig csalóka benyomást kelt. Ez a kettősség vagy dilemma végig érezhető munkájában és nagyon zavaróan hat, ahogy a földrajzi ihletésű gondolatmeneteivel próbál eligazodni a földrajzi logikával nem alátámasztható események között is.

A földrajzi diszciplínában kevésbé járatos olvasó ezért könnyen eltévedhet Kaplan néha egészen furcsa eszmefuttatásai és földrajzi vagy földrajzi alapúnak hitt érvrendszerei között. Például *Irán* kulcspozíciója és hatalmi kisugárzása (pivot) kapcsán, vagy amikor *Szibéria* földrajzában véli megtalálni az orosz hatalom *morális sötétségét és energiagazdagságát*. De hasonló fenntartásunk ébred a szintén földrajzi és geopolitikai kulcspozícióban lévő *Törökország* elnök-miniszterelnöke halálának (Turgut Özal, 1993) emberi tényezőként való értékelésekor, vagy amikor *Jordánia* létezését azzal indokolja, hogy a többi arab állam félt közös szárazföldi határt létesíteni *Izraellel* (KAPLAN, R. D. 2013. pp. 170., 280-281., 291., 302.).

Lássunk egy példát, amikor – a földrajzi posszibilizmus egy másik szinonimájaként – a *sors mérsekelt elfogadását* („modest acceptance of fate”) magyarázza: „Vegyük Irakot és Pakisztánt, melyek földrajzi értelemben minden bizonnyal a két leglogikátlanabbnak tekinthető államok a Földközi-tenger és az indiai szubkontinens között, még ha a domborzati térkép alapján a legjobb esetben is Afganisztán mutatkozik a leggyengébb államnak. Igen, Irak azért esett szét, mert az Egyesült Államok elfoglalta. Viszont nem vitás, hogy Szaddam Husszein zsarnoksága [...] önmagában földrajzilag meghatározott volt. Az 1958-as első katonai puccsig visszatekintve minden iraki diktátornak elnyomóbbnak kellett lennie elődjénél, hogy össze tudja tartani a természetes határokkal nem rendelkező és az egymástól jól elkülönülő, az etnikai és felekezeti tudattól felhevült kurdokból, valamint a szunnita és síita arabokból álló államot. Tisztában vagyok azzal, hogy nem szabad túl messzire menni ezzel az érvrendszerrel. Igaz, a Kurdisztánt Irak többi részétől elválasztó hegyek, valamint a Mezopotámiai-síkság középső részen lévő szunniták és a déli síiták közti megosztottság jobban megmutathatta a jövő eseményeinek irányát, mint a demokrácia utáni vágyódás. De senki sem ismerheti a jövőt, egy viszonylag stabil és demokratikus Irak bizonyosan nem kizárható: mint ahogy a testvérháborúk megakadályozásáért indított intervencióinkat sem kárhoztatta eleve sikertelenségre Délkelet-Európa hegyvidéke, mely segítette elválasztani az Osztrák-Magyar Monarchiát a nála szegényebb és kevésbé fejlett Oszmán Töröktől, és amely évszázadokon keresztül segítette a Balkán etnikai és felekezeti csoportjainak elkülönülését.” (KAPLAN, R. D. 2013. pp. 35-36.)

MEZOPOTÁMIA, A HADÜGY ÉS A FÖLDRAJZ

Kaplan belátja tehát Irak földrajzilag „illogikus” határainak helyzetét és azt is megkockáztatja, hogy jelenlegi formájában nem fog megérni újabb száz évet a poszt-oszmán rendezés a Közel-Keleten (KAPLAN, R. D. 2013. p. 305., 315.). A bonyolultnak tűnő okfejtés ellenére ráérezett Irak és Szíria ma is szemünk előtt zajló, ki tudja meddig mélyülő és szélesedő újabb válságára, és gyakorlatilag megjósolta az éles politikai határok nélkül működő quasi államok, Szunnisztán, Síitasztán és Kurdisztán

kialakulását is (KAPLAN, R. D. 2013. p. 353.). Könyve befejezésekor azonban – sokunkhoz hasonlóan – valószínűleg ő sem gondolta volna, hogy a szélsőséges szunnita iszlamisták egy új állam (iszlám kalifátus) létrehozásának szándékával képesek lesznek majd a két országot a földrajzi és politikai szétesés határára taszítani, ami az amerikai haderőt – szövetségeseivel együtt – a 2011. évi iraki kivonulás után viszonylag hamar, ismételten visszatérésre készteti (BORSI-KÁLMÁN B. 2005, 2013). 2016 legelején még nem lehetett tudni, hogy meddig terjednek az államkezdeménynek a határai, mindazonáltal a történelmieken kívül ennek is, tehát a terrorizmus térfoglalásának is vannak földrajzi összefüggései (CUTTER, S. et al. 2003; DE BLIJ H. J. 2007; MEDINA, R. M. – HEPNER, G. F. 2013).

Ám nyilván ő sem tud mit kezdeni azzal a ténnyel, hogy Mezopotámia oszmán uralom alóli „felszabadításába” és felosztásába (Sykes-Picot), majd az iraki Kurdisztán és olajkészlete iraki, illetve brit és nyugati fennhatóság alá helyezésebe földrajzos közösségeket is bevontak. Kaplan idevonatkozó forrásai között – a kalandos életutat bejárt *Thomas Edward („Arábiai”) Lawrence* (1888–1935) mellett – nemcsak a századelő talán legjobb Mezopotámia-szakértője *Gertrude Bell* (1868–1926) útleírásait és ténykedését kerestük hiába, hanem a *Teleki Pál* (1879–1941) részvételével működő ún. *Moszul-bizottság* tevékenységének bedolgozását is. Bell diplomata karrierje 1888-ban kezdődött Romániában, emellett sokáig szoros kapcsolatban állt a brit geográfus közösséggel is. Első, bukaresti beosztása – egyik életrajzírója szerint – meghatározó lehetett szakmai kibontakozása során, részben mert a fiatal román állam kiváló megfigyelő állomás volt a földrajzi helyzete miatt, másrészt a mezőgazdasága és olajforrásai egy baráti ország lehetőségét rejtették magukban (WALLACH, J. 1997. p. 27.). Bell és Teleki személyesen is találkozhatott Moszul környékén 1925 elején. Az angol hölgy őt látta a legveszélyesebbnek a Bizottság három tagja közül és tudomása volt arról, hogy moszuli tartózkodása során a magyar geográfus az olajmegosztásban érdekelt felek között is közvetített (LUKITSZ, L. 2013. pp. 196-200.).

A Bizottság javaslata alapján jóváhagyott észak-iraki határvonal említése azért hiányolható Kaplan könyvéből, mert az egyik kirendelt katonai szakértő, *Lloyd őrnagy* már akkor, kissé túlzásokba esve számolt be az eredményekről: „...ha a földrajz magában foglal általános politikai, etnikai és gazdasági megfontolásokat, akkor igazolni tudom ennek a tanulmánynak a címét [A Moszul-határ földrajza].”² A sebtében készített összefoglalót a brit *Királyi Földrajzi Társaság*ban adta elő 1926. március 8-án, az előadást követő megbeszélésen pedig rögtön világossá váltak az új határvonallal kapcsolatos szakmai aggályok. Stratégiai és katonai kockázatként elsősorban a határ *nyugati felét* emelték ki. Megállapításuk szerint a török haderő, ha vissza akarná szerezni a *Moszuli vilajetet*, akkor nem északról, hanem – a terület francia fennhatósága ellenére – a nyugati irányból támadna, a Bagdad felé vezető vasút vonalát kihasználva. A vilajet nyugati határvonalának középső – szintén francia érdekeltségű, szíriai – fele is szóba került, ahol a határátkelő, *Abu Kamal* térségének hovatarozása kapcsán a térképek pontatlanságára panaszkodtak. Az elnöki záróbeszéd az új észak-iraki határ minőségét és a vita hangulatát így összegezte: „Megelégedettséggel nyugtázhadjuk, hogy a Brüsszel-vonal voltaképpen nem is olyan rossz, bár néhány vélemény ettől eltérő benyomást kelthetett.”³

² „In the course of official duties I have visited most parts of the Mosul area, and if geography includes general political, ethnical and economic considerations, I may be able to justify the title of this paper.” (LLOYD, H. I. 1926. p. 104.)

³ „The President: It is satisfactory to be reassured that after all the Brussels line is not so bad, though some views we saw might have created a different impression!” (COX, P. – WILSON, A. 1926. pp. 115-117.)

A Moszul-bizottság körül zajló események egyik közeli tanúja *Cecil J. Edmonds*, brit hivatalnok (saját szóhasználatában politikai tiszt – „political officer”) volt, aki a régió etnikai viszonyairól is hasznos információkat gyűjtött össze. A Moszuli vilajetben élő kurd népességet tekintve a Bizottság – a török statisztikák (263 830) és a brit hivatalnokok becsült számaival (424 720) szemben – az 1922–1924. évi iraki népszámlálási adatokat (494 007 fő) tartotta leginkább valóságúnak (TIMAR E. 2001. p. 73.). Azonban Edmonds az 1957-ben kiadott visszaemlékezésében azon a véleményen van, hogy a testület jóval alábecsülte a kurdok létszámát (EDMONDS, C. J. 1957. p. 3.). Jóllehet a brit hivatalnokok fenti adatai valószínűleg a helyszínen is a rendelkezésére álltak, nem fejt ki könyvében, hogy már akkor is ez volt-e az álláspontja vagy csak az események után jóval később, miután az 1947. évi 900 ezres létszámmal szembesült (*l. táblázat*).

1. táblázat: Az Észak-iraki Adminisztratív Területek kurd lakosságának becsült számaránya az 1947. évi általános népszámlálás alapján

Table 1: The estimated proportion of Kurdish population of Northern Iraq Administrative Areas according to the general census in 1947.

	Moszuli körzet	Kirkuki körzet	Erbili körzet	Szulejmánijjai körzet	Dijálai körzet	Bagdad és egyéb területek	Irak összesen
Lakosság összesen	602 000	285 900	240 500	222 700	110 200	n.a.	n.a.
Kurdok száma	210 970	151 575	218 995	222 700	72 360	23 400	900 000

Forrás: EDMONDS, C. J. 1957. pp. 438-440. alapján saját szerkesztés
Source: own on the basis of EDMONDS, C. J. 1957. pp. 438-440.

A brit tisztviselő emlékei alapján Telekit alapvetően törökbarátnak állították be az irakiak, mert a háborúban az ellenséges táborhoz tartozott. Tudomásuk szerint a török-magyar rokonság ápolásán is dolgozott, sőt tovább nehezítette elfogadottságát, hogy a neve törökül rókát jelent. A Bizottság végül a korábbi demarkációs vonal, az 1924. évi ún. *Brüsszel-* vagy *Branting-vonal* helybenhagyását javasolta. Ahogy Edmonds írja, a végleges döntést meghozó *Népszövetség Tanácsa* a török ellenkezés miatt kis híján engedett egy újabb, a *Kis-Zab* folyóig érő kompromisszumos javaslatnak, ámde Teleki rácsáfolt törökbarát hírére, hiszen kifejezetten az ellen volt, hogy „bármelyik fél kedvére félbevágják a csecsemőt” (EDMONDS, C. J. 1957. p. 432.). Nem tartozik szorosan témánkhoz, de Telekivel kapcsolatban emlékeztetünk arra, hogy Edmonds feljegyezte a Moszultól északra eső egyik keresztény település (Alqosh) cserkészeinek a Bizottság tagjai tiszteletére tartott parádéját is (EDMONDS, C. J. 1957. pp. 427-428.).

1. kép: Teleki Pál a Moszul-bizottságban a mai Észak-Irakban.
Figure 1: Pál Teleki in the Mosul-commission in today's northern Iraq.

Forrás: EDMONDS, C. J. 1957. p. 386.⁴
Source: EDMONDS, C. J. 1957. p. 386.

A Bizottság tagjai között megosztották a terepbejárási feladatokat, Telekire bízták az *Erbili körzet* (liva) felmérését (1. kép). Csoportját a helyi viszonyokban járatos *Wallace Lyon* nevű brit katonatiszt is elkísért, aki személyes hangvételő – Edmonds munkájával több helyen összecsengő – visszaemlékezésében szintén elmeséli, ahogy az ismerkedés elején a Teleki névvel való viccelődéssel akarták oldani a légkört (tilki – róka). Úgy érezte, a nemesi származású magyar vendég nem vette rossz néven a humort és végig jó hangulatban végezték a kisebb-nagyobb egészségügyi és vadászkalandokkal fűszerezett közös munkát, a végén pedig Teleki török szimpátiája is elmúlhatott (FIELDHOUSE, D. K. 2002. pp. 145-152.).

A moszuli válság egykori kezelése napjaink biztonságpolitikai, katonai eseményeire is kihat. Emiatt ki kell térnünk az amerikai katonai gondolkodásban újabban előforduló – és a magyar hadelméleti kutatásokban is ismert (PERJÉS G. 1983, NAGY M. M. 2002) – problémafelvetésre, amely *Carl von Clausewitz* (1780–1831) elméletei félreértelmezésére figyelmeztet. Az újszerű irányzat azt firtatja, hogy a porosz hadtudós kiragadott megállapításai alapján egyes amerikai katonai szabályzatok eltúlozhatják a természetföldrajzi tényezőket, illetve a terep jelentőségét a hadi tevékenységek során. A közelmúlt afganisztáni és iraki tapasztalatai ugyanis éppen arra világítanak rá, hogy az összetett etnikai és vallási, felekezeti népséggel rendelkező hadszíntereken, illetve konfliktusokban a földrajzi tényezők ismerete önmagában nem vezet sikerre, ezért jobban kell ösztönözni a – hidegháború vége óta meglehetősen elhanyagolt – szocio-kulturális (humán) tényezők alaposabb megismerését (FONTANELLA, J. F. 2014).⁵ Következésképpen, a Moszul-bizottság tevékenységére visszatérve rögzíthetjük, hogy a korábbi leírások és felmérések katonai, katonaföldrajzi szempontból – számunkra

⁴ Teleki balján Edmonds, jobbján *James Robb*, a 30. Osztag parancsnoka, későbbi királyi légi főmarsall.

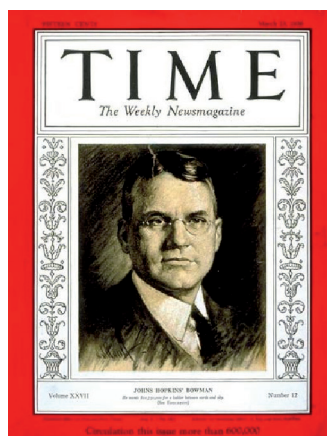
⁵ Fontanella tanulmánya az amerikai *10. Geoinformációs Hírszerző (GEOINT) Szimpózium* (2014) alkalmából kiadott *Human Geography* c. kötetben látott napvilágot, aminek feltehetően éppen az volt üzenete, hogy szorosabb kapcsolat kell teremteni a csúcs színvonalú technikai felderítő képességek és a hagyományosnak tekinthető humán információk között.

is – aktuálissá váltak, mivel Magyarország hozzájárulásával nemzetközi koalíciós küzdelem zajlik Irakban és Szíriában az *ISIL* (Islamic State of Syria and the Levant) elnevezésű terrorista szervezet ellen. Az új módszerekkel szerzett adatok összevethetők, kiegészíthetők a korabeli információikkal, ezáltal árnyaltabban jellemezhető például a közel-keleti külpolitikai és a helyi (demográfiai) viszonyok komplexitása, érthetőbbé válik, hogy miért hívták már akkor (is) a brit katonák „Mess Pot”-nak Mezopotámiát (FIELDHOUSE, D. K. 2002. p. 145.), hogy a török haderő észak-iraki időszakos megjelenéseinek – máig nyúló – „története” az első világháború utáni határmegállapítások idejére vezethető vissza (LLOYD, H. I. 1926. pp. 109-110.). Másik releváns példa: az *ISIL* ellenes küzdelem egyik legjelentősebb kulcsfontosságú övezete – a királyi társaság értekezletén is megvitattott – Abu Kamal térsége, a rajta áthaladó utánpótlási vonalak miatt (CJTF 2015).

„MÜNCHEN” ÉS AZ AMERIKAI (GEO)POLITIKA

A brit Királyi Földrajzi Társaság és a katonai hírszerzés szorosabban összefonódhatott, mert a brit katonai vezetés már a háború első éveiben, lényegében a későbbi felosztás céljából készített térképeket a Közel-Keletről és az Osztrák-Magyar Monarchiáról. Ami az USA-t illeti, *Wilson elnök* még 1917-ben elrendelte egy szakmai grémium (*The Inquiry*) létrehozását a későbbi béketárgyalásokra való felkészülés érdekében, amelynek székhelye az *Amerikai Földrajzi Társasághoz* került. A különböző összefonódások révén egyes geográfusok politikaformáló és kiszolgáló szerepe is felvetődik (HEFFERNAN, M. 1996, 2002), de Kaplannál fel sem tűnik ez az adott esetben szakmai vagy erkölcsi oldalról megközelíthető probléma. Nem szerepel indexében az amerikai társaság egykori igazgatója, *Isaiah Bowman* (1878-1950) sem, akinek meghatározó jelentősége volt a két világháború közötti és utáni békerendszer, illetve az amerikai geopolitikai célok formálásában (2. kép).

2. kép: Isaiah Bowman
Figure 2: Isaiah Bowman

Forrás: A *Time* 1936. március 23-i számának címlapja⁶
Source: The cover of Time Magazine 23th of March, 1936.

Sokan „amerikai Haushofer”-nek hívták, de *Neil Smith* (1954–2012) amerikai geográfus kiváló monográfiája szerint Bowman ezt kifejezetten ellenezte, mert nem geopolitikusnak, hanem politikai földrajzосnak tartotta magát. Smith megvilágításában Bowman személyisége és tevékenysége

⁶ <http://content.time.com/time/covers/0,16641,19360323,00.html> (2016. január 10.)

magában hordozta az állam szolgálata és a tudomány közti kanti ellentmondást, amivel nemcsak – az Amerikai Földrajzi Társaság érdekében végzett latin-amerikai – katonai hírszerzői szolgálatai során, hanem a híres *Johns Hopkins Egyetem*nél eltöltött évei alatt is szembesült, amelynek 1935-1948 között az elnöke volt (SMITH, N. 2003).

A második világháború kitörése előtti évben kötött müncheni egyezmény egyre divatosabb, de a legtöbbször hibásan használt vonatkoztatási ponttá válik az amerikai szaksajtóban (BELL, D. A. 2016). Hatása alól Kaplan sem tudta magát kivonni: „Hitler igényeinek 1938-ban, Münchenben történt kielégítése hamarosan az 1990-es évek uralkodó analógiájává is vált. Valójában a München megisméltetésétől való félelem egyáltalán nem volt új jelenség. Szerepet játszott abban a döntésben, hogy Kuvaitot fel kell szabadítani Szaddam Husszein agressziójától 1991-ben. Ha akkor nem állítjuk meg Szaddamot Kuvaitban, azután elfoglalta volna Szaúd-Arábiát, így ellenőrzése alá vonhatta volna a világ olajellátását és a sötétség leírhatatlan szintjébe vetette volna vissza az emberi jogok tiszteletben tartását a régióban. Münchent egyrészt a szerbek Horvátország, majd Bosznia elleni kirohanása 1991-1993-ban, másrészt a nyugati reagálás elmaradása tette igazán terhes fogalommal a nemzetközi terminológiában.[...] München az univerzalizmusról, a világgal és a mások életével való törődésről szól. Ha az 1994-es ruandai népirtás megakadályozásának kudarcára utalunk, akkor ez gyakran nehéz [feladat], azonban München vezette végül oda a NATO-t, hogy bár kissé késve, de hatékony katonai intervenciót építsen fel 1995-ben Boszniában és 1999-ben Koszovóban.” (KAPLAN, R. D. 2013. pp. 14-15.)

Az amerikai intervenciókról és geopolitikai összefüggéseiről (SZILÁGYI I. 2013) Kaplan keveset szól ebben a szövegrészletben, miközben legalább ugyanolyan fontosnak tűnik számára a morális szempontok hangsúlyozása. Ugyanakkor van egy személyes vonulata is ennek a témának, tudniillik áttételesen érintve érzi magát a jugoszláviai beavatkozásban. Már a nyolcvanas évek végén elkezdett cikkezni a délszláv térség lehetséges konfliktusáról és értekezéseit később könyvben is megjelentette, csak hogy – állítólag – Clinton elnök éppen az ő könyve (1993) alapján nem hagyta jóvá a katonai beavatkozást. Ezek után egyre több helyen szólalt meg a mielőbbi katonai akciót sürgetve, ami – ahogy fájjalja – csak két évvel később, 1995-ben történt meg, ráadásul anélkül, hogy az elmélete gyakorlati alkalmazásáról őt személyesen megkérdezték volna (KAPLAN, R. D. 2013. p. 359. 17. jegyzet).

Máskülönben, nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy „München” az amerikai belpolitikai közbeszédbe is bekerült a 2016 legelején legesélyesebbnek mutató republikánus elnökjelölt, *Donald Trump* egyik szónoklata kapcsán. A jelölt a migrációról és a különböző terrorista fenyegetésekről szóló hírekkel teli kampányidőszakban kijelentette, hogy gátolni kellene az országba érkező muszlim bevándorlókat, amíg nem látni tisztán a helyzetet (DIAMOND, J. 2015). Csak remélni tudjuk, hogy Kaplannak nem lesz igaza a közelgő káoszról, mivel nem sokkal ezután megérkezett a dzsihádisták válasza: rasszizmussal vádolják Amerikát (AP, T. 2016). Ennél is izgalmasabb adalék, hogy ebben az időszakban jelent meg a tekintélyes *Times* magazin szokásos *Év Embere* (Person of the Year) címet adományozó száma, amelyben az első helyet *Angela Merkel* kancellár, a másodikat a fent említett Iszlám Állam kalifája, *Abu Bakr al-Baghdadi*, a harmadikat pedig Trump kapta. És történetesen – éppen „München” apropóján – ugyanez a magazin hozta ki 1938 évemlékének *Adolf Hitler*t (a vonatkozó lapszám 1939. január 2-án jelent meg).

Az Egyesült Államok előtt álló aktuális geopolitikai kihívásokat Kaplan egyébként meglehetősen reálisan látja. Legproblémásabb területek közé a kaotikus állapotban lévő *Közel-Keletet*, *Kína* szuperhatalmát és az ezeknél még közvetlenebbül ható, számos kockázatot (pl. szervezett bűnözés, demográfiai robbanás, migráció) rejtő *Mexikót* sorolja. Nagy bajnak tartja, hogy a keleti-parti amerikai vezető elit jobban fókuszál Izraelre, Kínára vagy éppen Indiára, mint a közvetlen déli szomszédra, amellyel az USA-nak fele részben mesterséges határa van, ezért ebből az irányból sérülékeny az ország. Felhasználja például *Samuel P. Huntington* (1927–2008) megállapítását, aki a mexikói bevándorlásban lényegében az USA által az 1830–40-es években elvesztett területek visszavételét látja („reconquista”), és egyetért *Andrew J. Bacevich* amerikai történész véleményével, hogy Amerika számára a mexikói probléma megoldása fontosabb, mint az afganisztáni (KAPLAN, R. D. 2013. pp. 324-340.).

A NÉMET ISKOLA HATÁSA

A szakíró érezhetően nem rejti véka alá, hogy általában véve jó véleménnyel van a klasszikus német stratégiai gondolkodásról és annak földrajzi megalapozásáról. Bismarck sikerei mögött is kiváló földrajzi érzékét véli felfedezni (KAPLAN, R. D. 2013. p. 80.) és érezhetően Haushofer földrajzi-geopolitikai munkásságát is elismeri. Mielőtt erre rátérünk, Kaplan könyve egyik fontos elméleti és szakmatörténeti hozadékaként, támaszaként, foglalkozunk egy Magyarországon kevésbé közismert szakértővel, diplomatával. *Robert Strausz-Hupé* (1903–2002) van szó, akinek az élettapasztalatában és diplomáciai jártasságában (nagykövet volt Sri Lankán, Belgiumban, Svédországban, Törökországban) a szerző is joggal bízhatott (3. kép).

3. kép: Robert Strausz-Hupé, az osztrák-magyar-amerikai diplomata
Figure 3: Robert Strausz-Hupé, the austro-hungarian-american diplomat

Forrás: Foreign Policy Research Institute⁷
Source: Foreign Policy Research Institute

Az Osztrák-Magyar Monarchia idején született Bécsben, apai (Strausz) ágon vagyonos, gabonakereskedő magyar zsidó családhoz tartozott, anyai (Hupé) ágon pedig hugenotta felmenői voltak, akik két évszázaddal azelőtt vándoroltak XIV. Lajos Franciaországából a Habsburgok toleránsabbnak vélt birodalmába. Részt vett a *Ferenc József* császár uralkodása 60. évfordulójára tartott bécsi ünnepségen (1908), majd azok után, hogy boldogtalannak megélt gyermekéveiben rájuk tört a szegénység és a háború, végül Amerikában próbált szerencsét. Új hazájában megalapította a tekintélyes külpolitikai kutatóintézetet, a *Foreign Policy Research Institute*-ot (1955), majd annak lapját, az *Orbis*-t (1957)

⁷ <http://www.fpri.org/taxonomy/term/1/0> (2016. január 10.)

(SICHERMAN, H. 2003). Kaplan rámutat arra, hogy *Strausz-Hupé* azok közé a nagy hatású és befolyásos európai emigráns szakértők (Morgenthau, Kissinger stb.) közé tartozott, akik bevitték a realizmust a huszadik századi naiv amerikai politikai gondolkodásba.

Egyik korai, *Geopolitics* c. műve méltán került bele Kaplan lajstromába és akár innen is kölcsönözhetette a bevezetőben megfogalmazott Hindukus metafora ötletét, bár Strausz-Hupé kissé másként értelmezte az elválasztó szerepet, mert a hegységet az alacsony átjárói miatt nem fizikai szempontból tartotta határnak, hanem a zord időjárási viszonyai miatt (STRAUSZ-HUPÉ, R. 1942. p. 205). Számunkra ennél sokkal fontosabb azonban Strausz-Hupé említett munkájának érdeme a német geopolitikai eszmerendszer egyik legkoherensebb angol nyelvű, szintézisként is felfogható bemutatásában, melyben az USA hadbalépése előestéjén rendkívül lényegre látóan vesézi ki *Karl Haushofer* (1869–1946) gondolkodását is. A német katonatudós szakmai érdemeit – természetesen a náciizmus támogatását leszámítva – úgy érezzük mindketten elismerik, és lényegében mintegy hetven évnyi különbséggel mindketten azt sugallják, hogy nem késő a német iskolától, a *Geopolitik*-tól tanulni. Strausz-Hupé teljes gondolata, melyben a clausewitzi hadelmélet hatása is felfedezhető, a könyv legutolsó gondolataként így szól: „A náci háborús gépezet a hódítás *eszköze*; a *Geopolitik* az a *mesterterv*, amely megmondja az eszköz alkalmazóinak, hogy mit és hogyan kell meghódítaniuk. Késésben vagyunk, de még mindig nem túl késő a *Geopolitik* tanításaiból profitálni. Hatalmas térbeli kiterjedésük és az erejükben rejlő potenciáljuk révén, az Egyesült Nemzeteknek csak annyit kell tenniük a második világháború megnyerése érdekében, hogy tervezett és egységes erőfeszítés keretében megszervezzék területüket és erejüket.”⁸

Kaplan mindeközben nem fejt ki, hogy a földrajzi-geopolitikai gondolkodás szükségességén túl, a részleteket tekintve, milyen módon tartaná alkalmazhatónak napjainkban a – geopolitikai folyóirata uralkodó hangulatának megfelelően – kifejezetten Amerika-ellenes érületű Haushofer (DINER, D, 1996. p. 65.) nézeteit, köztük például a határelméletet. Különbözn megjegyzendő, hogy maga a német tudós sem hitt a földrajznak a politikát illető determináló hatásában és egy helyen úgy summázott, hogy a földrajz mindössze 25%-ban felelős az emberi társadalom politikai, gazdasági és szociális problémáiért. Ezt a megállapítását Haushofer a Strausz-Hupé által szintén méltatott brit geográfus, *James Fairgrieve* (1870–1953) nagy hatású könyve (1917) német kiadásának⁹ az előszavában rögzítette (STRAUSZ-HUPÉ, R. 1942. p. 25-26., 178.), amelyben Fairgrieve a földrajzi faktorok és a politikai cél közötti kapcsolatot jórészt az energiaforrásokért való küzdelemben véli felfedezni.

Haushofer életműve tekintetében Kaplan mintha eltúlzottnak tartaná a Hitlerhez fűződő kapcsolata jelentőségét (KAPLAN, R. D. 2013. p. 86.), látszólag annak ellenére, hogy egyik felhasznált forrása, *Holger H. Herwig* írása (1999) jóval mélyrehatóbb kapcsolatrendszerüket sejteti. Eszerint a haushoferi geopolitikai alapok már elég korán, a húszas évek elején, *Rudolf Hess* közvetítésével elkezdtek beépülni a hitleri elméletekbe. A hármass kapcsolat egyik meghatározó epizódja Hitler és Hess börtönbüntetése (Landsberg) volt, amely során a professzor 1924. június 24. – november 12. között összesen

⁸ „The Nazi war machine is the *instrument* of conquest; *Geopolitik* is the *master plan* designed to tell those who wield the instrument what to conquer and how. It is late, but not too late to profit by the lessons of *Geopolitik*. With their vast space and power potential, the United Nations have only to organize, by planned and concerted effort, their space and power to win the Second World War.” (STRAUSZ-HUPÉ, R. 1942. p. 264., KAPLAN, R. D. 2013. pp. 86-87.)

⁹ Fairgrieve könyvét Haushofer felesége fordította németre (Geographie und Weltmacht, Berlin, 1925).

nyolc héten keresztül, szerdai napokon, 22 óra időtartamban tartott nekik oktatást. Haushofer soha nem részletezte, miért szánt olyan sok időt rájuk a sűrű tanári napirendje mellett, így csak találgatni lehet, hogy a tudós talán már akkor megsejtette, hogy céljait egykor Hess és Hitler valósíthatják meg. A leckék között szerepelt az élettér, a magterület, a geopolitika és Ratzel politikai földrajzának értelmezése, ezen kívül Haushofer bemutatta Clausewitz 1812. februári hazafias írásait és a háborúról szóló művét (*Vom Kriege*), valamint saját, Japánról szóló könyve (*Dai Nihon*) tizenötödik fejezetét, amelyben a jövőbeli japán-orosz-német szövetségről értekeznek. Hess jegyzetei eltűntek vagy megsemmisültek, így nem lehet egyenesen megadni arra a Haushofer megítélését is eldöntő kérdésre a választ, hogy *Friedrich Ratzel* (1844–1904) és Haushofer biogeográfiája és szociál-darwinizmusa milyen mélységben itatta át Hess gondolkodását. Herwig egyben aláhúzza, hogy Hitler tagadta az elméleti azonosságot Haushoferrel, és sem nevét, sem az általa használt geopolitika kifejezést nem használta legjelentősebb munkáiban. Ettől függetlenül hasonlóságok, párhuzamok vannak, mivel nyilvánvaló, hogy a börtönben Hitler megismerkedett Ratzel, Haushofer és *Rudolf Kjellén* (1864–1922) munkáival, habár ezeket Hess dolgozta bele a *Mein Kampf*-ba (HERWIG, H. H. 1999. pp. 225-226.).

Érdekesség, hogy a Hitler hatalomra jutása utáni években Haushofer geopolitikai ismeretterjesztésből származó magánjövödelme meghárom-négyszerződött, elérhette az éves 120-200 ezer márkát, miközben egy vasúti pályamunkás csak kétezret keresett évente. Herwig szerint tehát Haushofer okos játékot játszott, mert nyilvánosan ugyan távolságot tartott a radikális politikai oldaltól, miközben privát módon Hessen keresztül táplálta Hitlerbe a térről, fajról és igazságos háborúról szóló világnézetét (HERWIG, H. H. 1999. pp. 230-231.). A harmincas évek végén és a háborús évek elején Haushofer elégedett volt Németország külpolitikai eredményeivel és hódításaival, amelyekben saját elképzelési megvalósulását látta. Ahogy Hitler 50. születésnapján köszöntésében fogalmazott, az államférfi egyesítette Clausewitz vérért, Ratzel terét és földjét (HERWIG, H. H. 1999. p. 233., KAPLAN, R. D. 2013. pp. 85-86.).

KAPLAN ÉS EURÓPA

Folytassuk kitérőnkét Kaplan térségünkről alkotott képével. Érinti Közép-Európát és a geopolitikai tartalommal töltött *Mitteleurópát*, melyeket – talán a kellesténél is többször idézett *Halford Mackinder* (1861–1947) nyomán – inkább ütközőzónáknak tart, semmint földrajzi értelemben körülhatárolható régióknak (KAPLAN, R. D. 2013. p. 151.). Elvértve foglalkozik a sokak által életképesnek vélt, különbözőképpen vizionált dunai konföderációs elképzelésekkel is. Politikai és katonaföldrajzi adalékként tesszük hozzá, hogy jelzett művében Strausz-Hupé több oldalon keresztül, a német Geopolitik egyik előfutáraként értelmezve közli *Dietrich Heinrich von Bülow* (1757–1807) porosz katonatudós nézeteit és tizenkét-országos Európa koncepcióját, amelyben az egyik államalakulat a Fekete-tengerig érő és a dél-német államokat is befoglaló *Ausztriai Duna-régió* lett volna (STRAUSZ-HUPÉ, R. 1942. pp. 14-21.). Bülownak ez a koncepciója ezen kívül felbukkan Clausewitz legnevesebb angol nyelvi fordítója, *Peter Paret* egyik jelentős, az angol-szász katonai felsőoktatásban alapműnek számító kötetében is (PALMER, R. R. 1986. pp. 114.).

Az *Európai Unió*val kapcsolatban Kaplan elfogadja a közép-európai jelleget hordozó *visegrádi csoport* létjogosultságát, noha némileg erőltetettnek tűnik, hogy a V4-ek megalakulása révén utalást tesz a keletről fenyegető Oroszország, valamint a Habsburg és török érdekszférák találkozására (KAPLAN, R. D. 2013. p. 349.). Jó érzékkel tapint viszont rá a napjainkban Európára nehezedő migrációs nyomás

hatásaira. Prognózisa alapján folytatódni fog a harmadik világból érkező fiatalok bevándorlása az öregedő európai munkaerő pótlására, ami 2050-re ahhoz vezethet, hogy a muszlim vallásúak aránya megháromszorozódik, a mai 3%-ról 10%-ra nőhet a kontinensen és – ahogy írja – Európa népessége még tovább afrikaiasodik, közel-keletiesedik. Nem zárja ki azonban azt sem, hogy egyes migránsok közben visszatérnek a hazájukba az ott beindult reformokat követően (KAPLAN, R. D. 2013. pp. 147-148.).

Beszámol arról, hogy korábbi munkájával kapcsolatban megismerte térségünket és a nyolcvanas években sokat vonatozott Magyarországra felől Romániába. Természetesen nem rójuk fel neki a hazánkról szóló hézagmentes elemzések hiányát, miután munkájában – Strausz-Hupét „félíg” leszámítva – csupán egyetlen magyar szakértő, *Konrád György* említésével találkozunk (Mitteleurópa témában). Mégis, Kaplan kelet-európai és balkáni szakterületét, szakmai kötődését feltételezve – elméleti síkon is – hiányérzetünk ébred, ha Magyarország vagy a Kárpát-medence a számos – jelenkori, történelmi, földrajzi, geopolitikai stb. – szempont alapján indokolható mértéknél kevesebbet szerepel.

Kaplan bevezetőjére (Frontier) utalunk ismét, amely magyarként olvasva igencsak ígéretesnek indul. Már-már Teleki Pál geopolitikájának és moszuli közreműködésének párhuzamba állítását vizionálnánk, mikor a szerző a kurdisztáni hegyek és a Kárpátok, illetve az alföldi és hegyi embertípus különbségeit, hasonlóságait ízeleteti. De csakhamar csalódnunk kell, mert Telekit nem hozza szóba és forrásként sem hivatkozza. Amúgy Kaplan a két térség közti analógiát valahogy úgy látja, hogy mindkettő népének, azaz a kurdoknak és a kárpátiaknak (nem világos, hogy itt Erdélyre gondolt-e) a hegyvidék adott biztonságot a központi elnyomó kormányzattól, azaz Szaddam Husszeintől, illetve Nicolae Ceaușescutól. A sok erdő és szikla ellenére a Kárpátokat ő sem tekinti átjárhatatlan határnak, amit – a román geopolitikai iskolából ismerős érvehhez hasonlóan – azzal támaszt alá, hogy a kereskedők rendszeresen használták az átjárókat. Ettől függetlenül nem vitatja, hogy a hegylanc kulturális választóvonal és az európai nagyhatalmak különállását is sokáig meghatározta (KAPLAN, R. D. 2013. pp. xiv-xv., 144-145.). Annak elemzésére nem tér ki, hogy a (legalább) kétféle kárpáti népesség mára kialakult demográfiai állapotának (nem beszélve Erdély hovatarozásának) okait milyen – például földrajzi – érvek magyarázzák. Máshol odáig megy, hogy a kilencvenes években Jugoszláviában kitört háború (pozitív) történelmi és földrajzi ellenpárjaként az egyetnikumú Magyarországot és Lengyelországot hozza fel, ahol ilyen már nem fordulhat elő.¹⁰

A középkori Magyar Királyságról nem értekeznek bővebben. Észrevételezzük, hogy az oszmán (túl)terjeszkedés földrajzi korlátait hangsúlyozva ugyan felhasználja *Marshall Hodgson* (1922–1968) művét a hosszú utánpótlási vonalakról és logisztikai nehézségekről (KAPLAN, R. D. 2013. pp. 54-55., HODGSON, M. G. S. 1974. pp. 114-116.), de elkerülik figyelmét az egész régióra vonatkozó, *Perjés Géza* (1917-2003) angol nyelven is elérhető elméletei, az *akciórádiusz* és Szulejmán ajánlata (PERJÉS G., 1989). Szintén kihagyja *Ágoston Gábor* egyik kitűnő elemzését az oszmán stratégiai gondolkodásról, amely igenis tisztában volt a földrajzi lehetőségek határaival, de a haderő a 17. század végére hanyatlásnak indult, morálja csökkent, illetve nem tudott az új hadviselési módszerekhez megfelelően alkalmazkodni (ÁGOSTON, G. 2011).

¹⁰ „Thus, it was not altogether an accident, or completely the work of evil individuals, that violence broke out in the ethnic mélange of Yugoslavia rather than, say, in the uniethnic Central European states of Hungary and Poland. History and geography also had something to do with.” (KAPLAN, R. D. 2013. p. 8.)

ÖSSZEFOGLALÁS

Kaplan könyve összességében a 19-20. századi geopolitikai hangulatot idézi és a kortárs szakirodalom által már többnyire feldolgozott gondolkodókra támaszkodik. A klasszikus geopolitikai konnotációkat sajátos módon ötvözi az amerikai, főleg a hidegháborút követő, gyakorta tétovának tűnő nagyhatalmi manőverekkel is. A földrajzi megfontolások mellett – legtöbb geopolitikus elődei nyomán – történelmi példákat állít sorba a világ különböző térségei, országai (pl. Németország, Oroszország, Kína, India, Irán) fejlődésének megmagyarázására, melyeket a földrajzi motívumokkal kiegészítve helyenként ellentmondásosan, legalábbis vitathatóan értelmez. Az utószóban még egyszer visszatér az államhatárok és a földrajzi határok, akadályok kérdéskörére és egyfajta konklúzióként megerősíti, hogy számos térség (pl. Közel-Kelet, Kína, Mexikó) az éles határvonalakat felváltó frontierek, határövezetek kialakulása felé halad (KAPLAN, R. D. 2013. pp. 352-354.). Átfogó megoldásokat azonban nem kínál, elemzései és bátor előrejelzései sokkal eredetibbek lettek volna a geográfia – sokszor – felesleges erőltetése és sorsszerűségként való felfogása nélkül. Hiányolnunk kell, hogy túlságosan nagyívű fejtegetései közben a szerző valójában kevés teret szentel a korunk biztonsági helyzetét távlatosan is befolyásoló *változó földrajzi tényezők* (környezetszennyezés, sivatagosodás, édesvízhiány, jégtakarók olvadása stb.) elemzésére.

Kötete vége felé így fogalmaz: „Míg a különböző szakmai folyóiratokat és véleményoldalakat domináló világ elit jobbára a valóságnak csak az egyik feléről ír, addig ez a könyv a másik felével [a földrajzzal] foglalkozik. Ez a könyv nem értekezik az emberi tényező erejéről; inkább az azon túli kép megértésében segít.” (KAPLAN, R. D. 2013. p. 348.) Kaplan ezzel a vallomással bizonyosan kiérdemelné *Mendöl Tibor* (1905–1966) Ratzelről alkotott véleményét, akit a magyar geográfus hasonló okból, a földrajzi kategórián kívül eső tényezők mellőzése miatt vádolt vulgáris geografizmussal (MENDÖL T. 1999. p. 218.), ugyanakkor az amerikai szerző mondatai Fairgrieve hitvallásával is egybecsengenek, aki szintén elismerte a nem-földrajzi, „spirituális” aspektusok létezését, de ő is csak az anyagi természetű dolgokkal foglalkozott.¹¹ Kaplan egyik név nélküli bírálója szerint geográfusok nem publikálnának ilyen munkát, azonban a neves amerikai geográfus, De Blij (1935–2014) azzal veszi a védelmébe, hogy a nem-geográfusok miért ne írhatnának a geográfiáról a szakmabelieknek is. Ahogy fogalmaz, *A földrajz bosszúját* talán gyötrelmesnek találják a földrajzosok, mégis érdemes elolvasni. Ha másért nem, annak bizonyítékeként, hogy a befolyásos szerző-szakértő érti a földrajz jelentőségét (DE BLIJ, H. J. 2013. pp. 304-305.).

Kaplan vitathatatlan érdeme, hogy – valójában a földrajz bosszúja helyett – a földrajzi tényezők elhanyagolásából, fel nem ismeréséből adódó külpolitikai hibákra figyelmeztet. Közvetett módon ráébreszti régiókbéli közönségét, hogy az Európai Uniónak mennyire fontos lenne, illetve a globális értelemben vett politikai és földrajzi helyzeténél fogva mennyire nehezebb van egy közös, versenyképes *európai geopolitikai koncepció* kidolgozása és érvényesítése. Elemzései olvasása közben elgondolkozik az – esetleg később érkező, geográfus és nem-geográfus, netán egyenruhás – olvasó, hogy milyen sok még a tennivaló a *földrajzi és a humán tényezők egyeztetésében vagy kibékítésében*,

¹¹ „At a cursory glance, then, the book may possibly appear to be materialistic, but it is materialistic only in the sense that from the nature of the case it deals with material things. The ways in which geographical conditions affect the actors are traced out, but those spiritual aspects of the drama which do not exhibit the geographical control are naturally not referred to. This does not mean that they do not exist.” (FAIRGRIEVE, J. 1917. p. v.)

és hogy vajon az alapvetően nemzeti, ezért sokszor egymással ellentétes érdekeket szolgáló geopolitikai iskolák alkalmazhatók-e egyáltalán egy tartósabb békeidőszak megteremtésére; mert mostanában nagyon úgy tűnik, Kant álmaról még egy ideig le kell mondanunk.

Tóth Sándor PhD, biztonság- és védelempolitikai szakértő

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁGOSTON, G. 2011: The Ottomans: From Frontier Principality to Empire. In: OLSEN, J. A. – GRAY, C. S. (szerk.): *The Practice of Strategy. From Alexander the Great to the Present*. Oxford University Press, New York, pp. 105-131.
- AP, T. 2016: Al-Shabaabrecruit video with Trump excerpt: U.S. is racist, anti-Muslim. *CNN*, 2016. január 2. <http://www.cnn.com/2016/01/02/middleeast/al-shabaab-video-trump/> (2016. január 10.)
- BABITS M. 1918: Kant és az örök béke. *Nyugat* (11. évf.) 16. szám, pp. 247-256.
- BELL, D. A. 2016: The Sound of Munich. *The National Interest* Number 143, May/June, pp. 34-42.
- BELL, G. 2014: *The Desert and the Sown. Travels in Palestine and Syria*. Dover publications, Mineola, New York, (Reprint) 347 p.
- BORSI-KÁLMÁN B. 2013: Ismétléskényszer? Gondolatok a „francia Európa”, az „american dream” és a „Realpolitik” összefüggéseiről. In: uő: *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar (francia), a szlovák (cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből*. Méry Ratio Kiadó, Kisebbségéért – Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, pp. 131-249.
- BORSI-KÁLMÁN B. 2005: France-Europe-USA: Known and unknown underpinnings of „friendly misunderstanding”, *TRIBUNE*, Institut Thomas More, N° 4/Eng, February 25th, pp. 1-12. <https://www.institut-thomas-more.org/upload/media/tribuneitm4borsikalmaneng2.pdf>
- COX, P. – WILSON, A. 1926: The Geography of the Mosul Boundary: Discussion. *The Geographical Journal* Vol. 68, No. 2 (Aug., 1926), pp. 113-117.
- CJTF OPERATION INHERENT RESOLVE 2015: Nov 16: Coalition strike destroys 116 ISIL fuel trucks near Abu Kamal. *Utube*, 2015. november 18. <https://www.youtube.com/watch?v=hXvrfmzH05M> (2016. január 10.)
- CUTTER, S. L. – RICHARDSON, D. B. – WILBANKS, T. J. (szerk.) 2003: *The Geographical Dimensions of Terrorism*. Routledge, New York-London, 274 p.
- DE BLIJ, H. J. 2013: The Revenge of Geography: What the Map Tells Us about Coming Conflicts and the Battle of Fate. By Robert D. Kaplan. *The Geographical Review*, Vol. 103, No. 2, April, pp. 304-305. https://www.goodreads.com/author_blog_posts/5795670-review-the-revenge-of-geography (2016. január 10.)
- DE BLIJ, H. J. 2007: *Why Geography Matters. Three Challenges Facing America: Climate Change, The Rise of China, and Global Terrorism*. Oxford University Press paperback, New York, 308 p.
- DIAMOND, J. 2015: Donald Trump: Ban all Muslims travel to U.S. *CNN*, 2015. december 8. <http://www.cnn.com/2015/12/07/politics/donald-trump-muslim-ban-immigration/> (2016. január 2.)

- DINER, D. 1996: *America In the Eyes of the Germans. An Essay on Anti-Americanism*. Markus Wiener Publishers, Princeton, 169 p.
- EDMONDS, C. J. 1957: *Kurds, Turks, and Arabs*. Oxford University Press, London, 457 p.
- FAIRGRIEVE, J. 1917: *Geography and world power*. E. P. Dutton & Company, New York (Reprint, New York, 2014) 356 p.
- FIELDHOUSE, D. K. (szerk. és a bevezetőt írta) 2002: *Kurds, Arabs and Britons. The Memoir of Wallace Lyon in Iraq 1918-44*. I. B. Tauris Publishers, London, New York, 238 p.
- FONTANELLA, J. F. 2014: The Human Landscape. In: MURDOCK, D. G. – TOMES R. R. – TUCKER, C. K. (szerk.): *Human Geography. Socio-Cultural Dynamics and Challenges to Global Security*. United States Geospatial Intelligence Foundation, Herndon, pp. 9-12.
- GYURIS F. 2014: Human Geography, Cartography, and Statistics: A Toolkit for Geopolitical Goals in Hungary until World War II. *Hungarian Cultural Studies. e-Journal of the American Hungarian Educators Association*, Volume 7. <http://ahea.pitt.edu> DOI: 10.5195/ahea.2014.173 (2015. június 11.)
- HEFFERNAN, M. 1996: Geography, Cartography and Military Intelligence: The Royal Geographical Society and the First World War. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol 21, No 3., pp. 504-533.
- HEFFERNAN, M. 2002: The Politics of the Map in the Early Twentieth Century. *Cartography and Geographic Information Science*, Volume 29, Issue 3, pp. 207-226. www.geography.wisc.edu/histcart/v6initiative/08heffernan.pdf (2016. január 10.)
- HERWIG, H. H. 1999: *Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum*. In: GRAY, C. S. – SOLAN, G. (szerk.): *Geopolitics, Geography and Strategy*. Frank Cass Publishers, London-Portland, pp. 218-241.
- HODGSON, M. G. S. 1974: *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*, vol. 3: *The Gunpowder Empires and Modern Times*. University of Chicago Press, Chicago, 469 p.
- KAPLAN, R. D. 1994: The Coming Anarchy. How scarcity, crime, overpopulation, tribalism, and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet. *The Atlantic*, February <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/> (2016. január 10.)
- KAPLAN, R. D. 1996: *Balkan Ghosts: A Journey Through History*. Vintage Books, New York, 307 p. (Első kiadás: St. Martin's Press, New York, 1993)
- KAPLAN, R. D. 2009: The Revenge of Geography. *Foreign Policy* 172. sz., pp. 96-105, újabban, azonos címmel, In: DITTMER, J. – SHARP, J. (szerk.) 2014: *Geopolitics. An Introductory Reader*. Routledge, London, New York, pp. 291-295.
- KAPLAN, R. D. 2013: *The Revenge of Geography. What The Map Tells Us About Coming Conflicts and The Battle Against Fate*. Random House Trade Paperbacks, New York, 414 p.
- KAUFMANN, E. 2013: *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us about Coming Conflicts and the Battle against Fate* by Robert D. Kaplan. *Population and Development Review* Vol. 39, No. 2 (JUNE), pp. 347-350.

- LLOYD, H. I. (Major) 1926: The Geography of the Mosul Boundary. *The Geographical Journal* Vol. 68, No. 2 (Aug.), pp. 104-113.
- LUKITZ, L. 2013: *A Quest in the Middle East. Gertrude Bell and the Making of Modern Iraq*. I. B. Tauris (paperback), London, New York, 306 p.
- MERRY, R. W. 2012: Review: The Revenge of Kaplan's Maps. The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate by Robert D. Kaplan. *The National Interest* No. 121 (September/October), pp. 62-72.
- MEDINA, R. M. – HEPNER, G. F. 2013: *The Geography of International Terrorism. An Introduction to Spaces and Places of Violent Non-State Groups*. CRC Press, Boca Raton-London-New York, 244 p.
- MENDÖL T. 1999: A földrajztudomány az ókortól napjainkig. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 274 p.
- MEYER, K. E. – BRYSAK, S. B. 2008: *Kingmakers. The Invention of the Modern Middle East*. WW Norton & Company, New Yor, London, 507 p.
- NAGY M. M. 2002: Geográfia és hadelmélet. *Földrajzi Értesítő*. LI. évf. 1-2. füzet, pp. 237-247.
- NAGY M. M. 2007: Akciórádiusz és magyar táj. *Aetas*, 22. évf. 4. sz., pp. 97-115. epa.oszk.hu/00800/00861/00039/pdf/097-115.pdf (2015. június 11.)
- PALMER, R. R. 1986: *Frederick the Great, Guibert, Bülow: From Dynastic to National War*. In: PARET, P. (szerk.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton University Press, Princeton, pp. 91-119.
- PERJÉS G. 1983: *Clausewitz*. Magvető, Budapest, 506 p.
- PERJÉS G. 1989: *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohács 1526 - Buda 1541*. Social Science Monographs. Boulder, Colorado – Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey, 307 p.
- SHIELDS, S. 2009: Mosul, the Ottoman legacy and the League of Nations. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 3(2) October. pp. 217-230. http://www.academia.edu/3727331/Mosul_the_Ottoman_legacy_and_the_League_of_Nations (2016. január 10.)
- SICHERMAN, H. 2003: Robert Strausz-Hupé. His life and Times. *Orbis*, 49 (2) (Spring), pp. 195-216. <http://www.fpri.org/article/2011/08/robert-strausz-hupe-his-life-and-times/> (2016. április 15.)
- SMITH, N. 2003: *American Empire. Roosevelt's geographer and the prelude to globalization*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 557 p.
- STRAUSZ-HUPÉ, R. 1942: *Geopolitics. The Struggle for Space and Power*. G. P. Putnam's Sons, New York, 274 p.
- SZILÁGYI I. 2013: *Geopolitika*. Publikon, Pécs, 254 p.
- TIMÁR E. 2001: Teleki Pál egy kevésbé ismert munkája, az ún. moszuli jelentés. *Földrajzi Közlemények*, 1–2. sz., pp. 65–80.
- TUATHAIL, G. Ó. – DALBY, S. – ROUTLEDGE, P. (szerk.) 1996: *The Geopolitics Reader*. (2. kiad.) Routledge, London, New York, 302 p.
- WALLACH, J. 1999: *Desert Queen. The extraordinary life of Gertrude Bell. Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia*. Anchor Books, New York, 464 p.

Kuszinger Róbert

Egy templom a határon – A Preah Vihear határkonfliktus története

ABSZTRAKT

Az 1962-es Nemzetközi Bírósági ítélet alapján a Preah Vihear templom, ami Thaiföld és Kambodzsa határán fekszik, Kambodzsához tartozik. Kambodzsa, mint a Világörökség Egyezmény részes országa, 2006-ban a helyszínt jelölte a Világörökség Listára. A felvételi kérelmet követően egy elhúzódó, alacsony intenzitású határkonfliktus vette kezdetét a két ország között. Ennek eredendő okát a 20. század elején kell keresnünk, de a történelmi távlat mellett mai politikai motivációk erősítették fel és tették újra aktuálissá. A tanulmány a földrajzi vonatkozású múltbéli döntések és lépések máig ható következményeit és azok összefüggéseit mutatja be.

ABSTRACT

Being a consequence of the 1962 judgment the Preah Vihear temple which is located at the Thai and Cambodian border belongs to Cambodia. Cambodia, being a state party of the Convention, nominated the site for inclusion on the World Heritage List in 2006. Following this act a long lasting and low intensity border conflict has appeared in relation of the two countries. The origin of the conflict could be dated back to the beginning of the twentieth century. Besides the historical perspective current political motivations made it an actual problem again. This article is about the geographically relevant past decisions and movements and also about their present consequences with their relations.

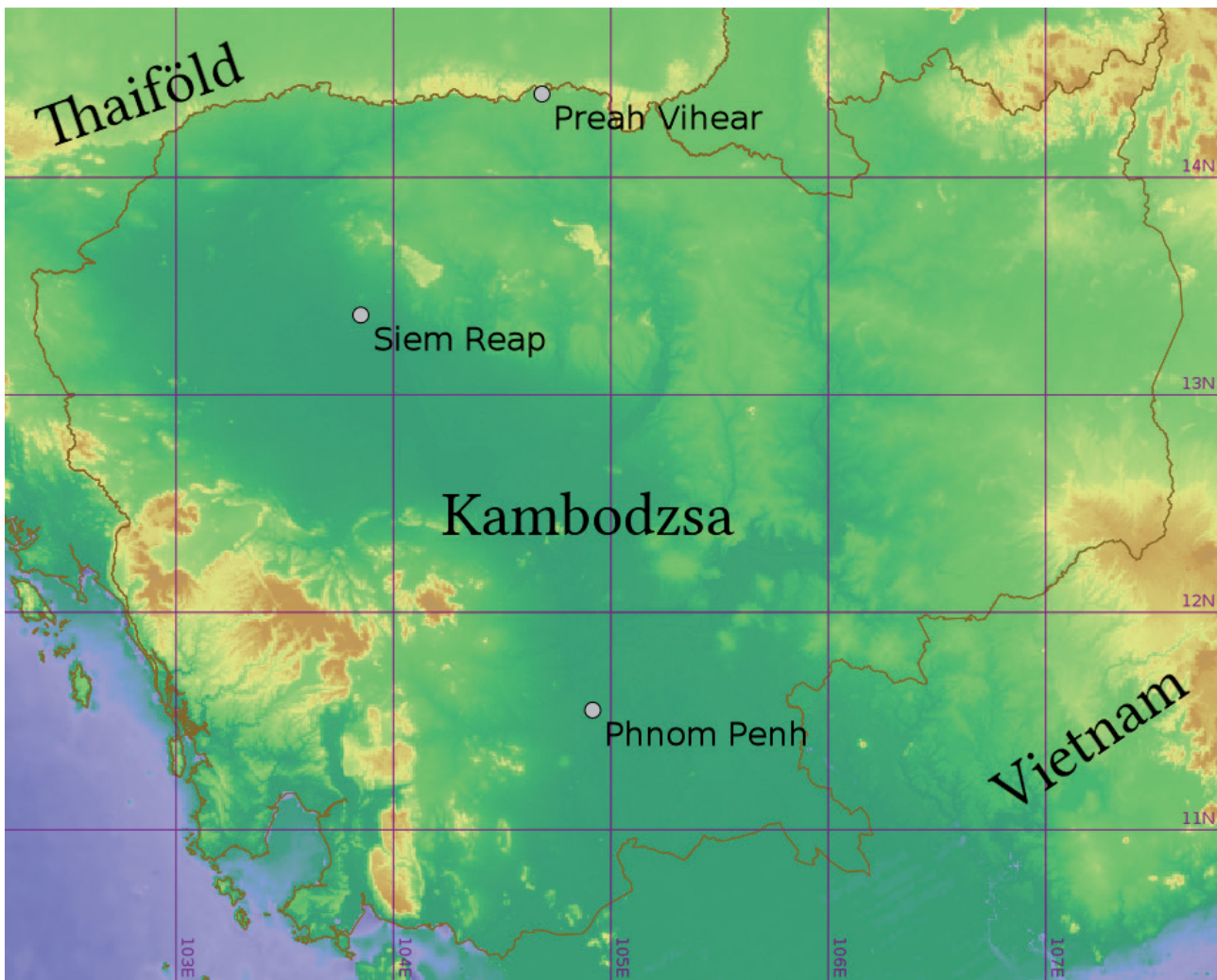
Kulcsszavak: Preah Vihear, Thaiföld, Kambodzsa, határ, határkonfliktus, delimitáció, demarkáció
Keywords: Preah Vihear, Thailand, Cambodia, border, border conflict, delimitation, demarcation

BEVEZETŐ

Preah Vihear¹, a Sivának szentelt szentély együttes a kor khmer építészetének tipikus jegyeit viseli magán. Építése a 9. században kezdődött és a 12. század végére érte el máig fennmaradt szerkezetét és kiterjedését. A középkori Khmer Birodalom idején emelt épületcsoport más, híres khmer templomokhoz képest is különleges. Fekvése és a belőle nyíló látkép kivételes turisztikai értéket képvisel. Ma Thaiföld és Kambodzsa határán található (1. ábra), Kambodzsa területén, annak északi határvidékén.

1. ábra: Preah Vihear (14°23'35"É 104°40'49"K) fekvése és a mai politikai határok, Phnom Penh főváros és Siem Reap (Angkor)

Figure 1: Location of Preah Vihear (14°23'35"N 104°40'49"E) and today's political borders, Phnom Penh capital and Siem Reap (Angkor)

Forrás: SRTM DEM alaptérkép, politikai határok és helynévtár: GIS Data Depot; saját szerkesztés
Source: SRTM DEM base map, political borders and gazetteer: GIS Data Depot; original figure

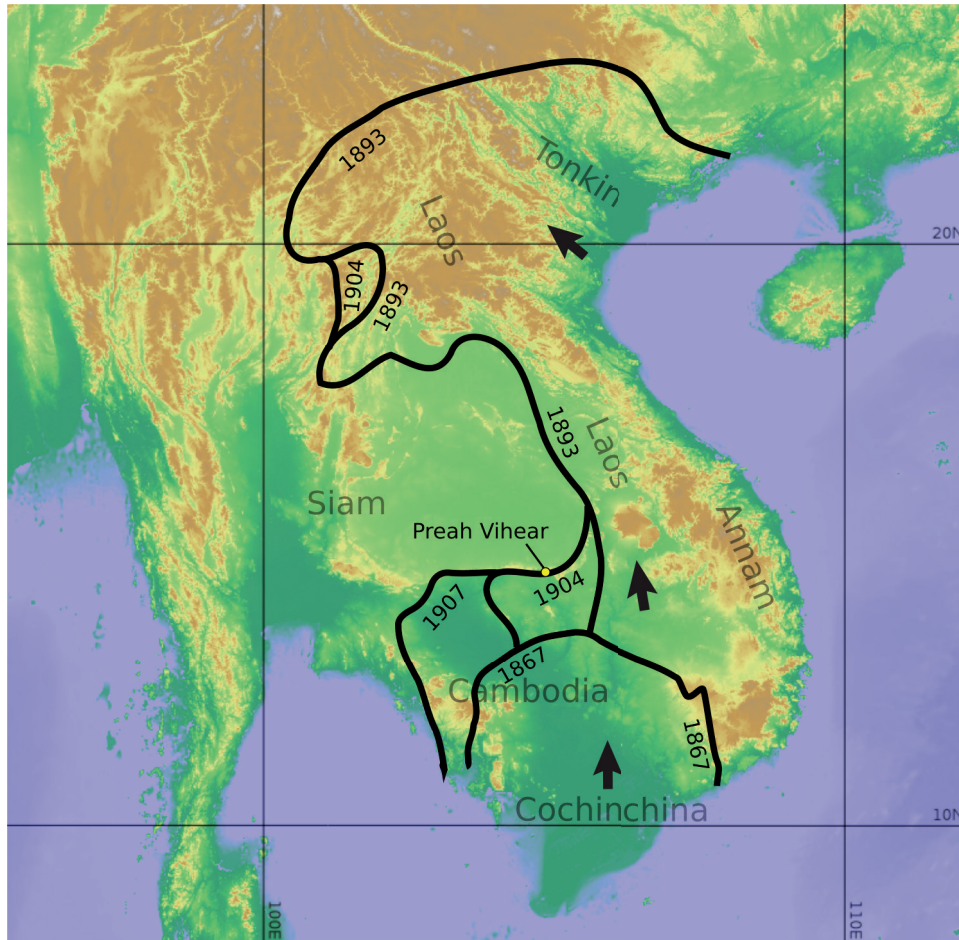
A festői helyszín először Kambodzsa függetlenné válásakor (1953. november 9.) kapott különös politikai, főként határpolitikai jelentőséget, mivel az ekkor megerősítendő politikai határra esett. A Kambodzsa és Thaiföld között kialakuló és lényegében máig lezáratlan vita gyökerét azonban 19. században kell keresnünk.

¹ Preah Vihear (khmer), Pra Wihan (thai). Tekintettel arra, hogy Kambodzsához tartozik, így a khmer név átíratát használok a továbbiakban.

A vitatott határvonal elsősorban Francia Indokína terjeszkedése nyomán alakult ki, ami több hullámban is a Sziámi királyság és a környező államalakulatok rovására történt.

E terjeszkedés során francia érdekövezetté vált az akkori Annam, Tonkin, Laosz, Kokinkína és Kambodzsa is (2. ábra).

2. ábra: Francia Indokína terjeszkedésének néhány releváns állomása a huszadik század elejéig
Figure 2: Some relevant steps of the expansion of French Indochina until the beginning of the twentieth century.

Forrás: ASTER GDEM alaptérkép; saját szerkesztés
Source: ASTER GDEM base map; original figure

1904-ben és 1907-ben érte el az addig több lépcsőben növekedő befolyási övezet a ma is létező és általunk vizsgált határvidéket. A thai oldalon a reformer Chulalongkorn² állította meg a francia területszerzést, jórészt kiegyezéssel és diplomáciai eszközökkel.

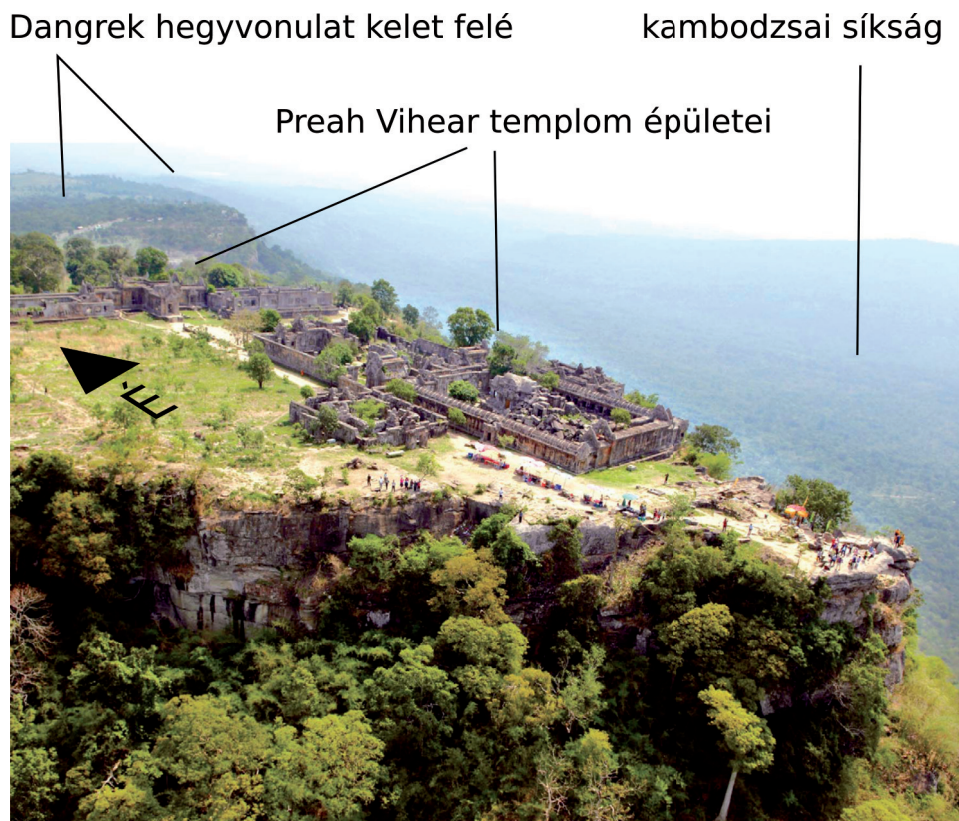
A megállapodások láncolatába illeszkedett a két érdekszférát elválasztó határvonal megállapítása is. Az akkoriban elterjedt kontinentális európai elvek szerint a politikai határok ideálisan természetes határokkal esnek egybe. Ezen belül a francia politikai földrajzi tanulmányokban is a természetes határok elmélete volt hangsúlyos (SUBA J. 2002). A terjeszkedő Indokína és a Sziámi Királyság között az orografikus határ ebben az esetben a Dangrek vonulata lett. Ez, a kambodzsai síkság fölé déli oldalán több száz méterre kiemelkedő hegyfal, természetes határként ideálisnak tekinthető. Sajátossága

² Phra Bat Somdet Phra Poraminthra Maha Chulalongkorn Phra Chunla Chom Klao Chao Yu Hua (1853 – 1910), a Chakri ház 5. uralkodója 1873-tól.

ugyanakkor, hogy jelentős fizikai akadályt a peremvonal képez és nem az attól északabbra található gerincvonal (3. ábra).

3. ábra: Preah Vihear látképe a levegőből

Figure 3: View of Preah Vihear on an aerial photograph

Forrás: RDC 2008
Source: RDC 2008.

1904 februárjában államközi egyezményben, 1907 márciusában államközi szerződésben rögzítettek a határra vonatkozó megállapodást. A delimitációra vonatkozó döntéssel határkijelölő bizottság is alakult. Tekintettel arra, hogy Sziám nem rendelkezett a megfelelő műszaki erőforrásokkal (BUSS, A. 2010), a térképezés feladatát a francia fél hajtotta végre.

Vizsgálatunk szempontjából lényeges, hogy a delimitáció során kijelölt határvonalként északon a Dangrek hegység vízválasztóját határozták meg. Ez a pillanatnyi területfoglalást rögzítette. A nemzetközi szerződéshez térképet is csatoltak 1: 200 000 méretarányban, ami francia mérnökök munkája volt és 1908-ra készült el. 1909 és 1919 között a határkijelölő bizottság ugyan 73 határkövet állandósított 803 kilométeren, a demarkáció mégsem történt meg a teljes határszakaszon. Az így rendezett helyzet a francia csapatok kivonulásáig stabil, lényegében konfliktusmentes határt eredményezett a két ország között.

Kambodzsa 1953-as függetlenségével a határvonal jelentősége megnőtt. Elsősorban azért, mert a függetlenséget 1954-ben követő francia kivonulás után a thai fél a fellépő hatalmi vákuumra Preah Vihearnál a terület elfoglalásával reagált (WAGENER, M. 2011 p. 31). A sikertelen kétoldalú tárgyalásokat követően 1959. október 6-án fordult Kambodzsa állam a Hágai Nemzetközi Bírósághoz az első beadványával (ICJ 1961, p. 4).

A beadványt 1962 júniusában követte az ítélet, ami Preah Vihear templom területét Kambodzsához tartozónak ítélte³. A per anyaga ma is elérhető és nem jogászok számára akként foglalható össze, hogy mivel a thai fél az akkor közösen elfogadott és évtizedekig háborítatlan határvonalat nem vitatta, így arra most már nem nyílik lehetősége. A bíróság a nemzetközi szerződés már említett térképi mellékletéből, mint elérhető legpontosabb forrásból indult ki.

Az ítéletben a későbbi határkonfliktusok forrásaként azonosítható momentum, hogy az nem rendelkezett a pontos nyomvonalról, bizonyíték hiányában.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

A kutatás során elsődleges forrásként a Nemzetközi Bíróság dokumentumait valamint az UNESCO-tól elérhető világörökségi nevezési dokumentációt használtam. Másodlagos forrásként a témát részletesen feldolgozó kutatók tanulmányait és az elmúlt évek eseményeiről beszámoló, azokkal egyidejű hírforrásokat elemeztem és értékeltem.

Az eredeti nemzetközi jogi dokumentumokból, peranyagok esetében a Nemzetközi Bíróság által készített összefoglalókból is tájékozódtam. Ezek jó áttekintését adták az 1959-ig történeteknek, valamint a 2011 után folytatódó eljárásoknak és az érintett országok álláspontjainak. A mellékleteikben található eredeti térképeket is felhasználtam.

A HATÁR EREDETI LEÍRÓ DOKUMENTUMAI

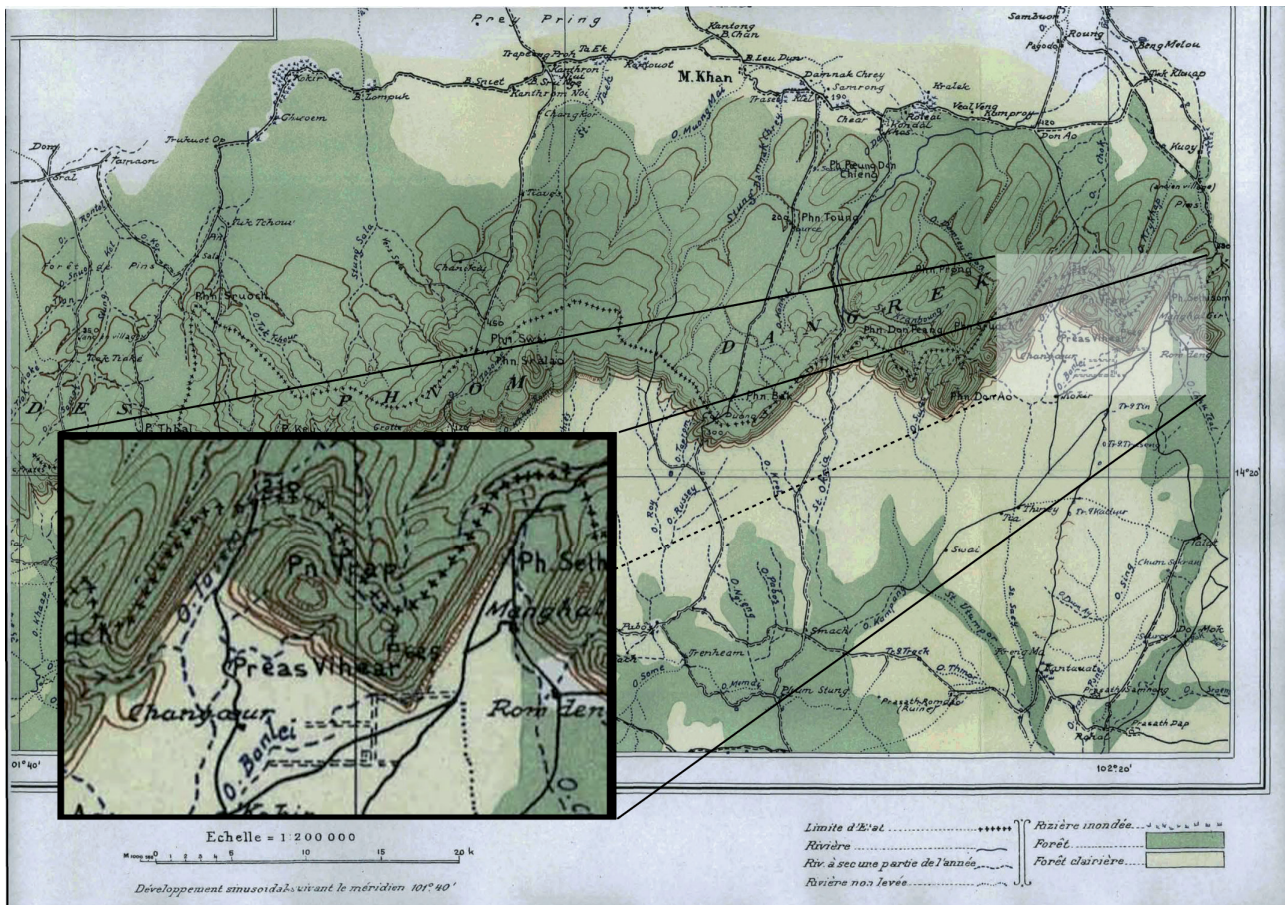
A határvonalat az 1907-es szerződés rögzítette, valamint annak mellékletei. A későbbi jogi eljárásokban a Nemzetközi Bíróság előtt a Sziámi Királyság számára 1908-ban átadott 1:200 000 méretarányú térkép volt az egyik bizonyíték, leggyakoribb nevén *Annex I. Map*. Terjedelmi okokból a vonatkozó térképlap részletét lehet bemutatni, a Preah Vihear-t is tartalmazó terület kinagyításával (4. ábra).

A terepen 1919-ig a kérdéses szakaszon kitűzés nem történt. Egyértelmű ugyanakkor, hogy a térképen nyugatról érkező, keresztvonalas pontokkal ábrázolt határvonal, ami a térkép vonatkozó jelkulcsa szerint az államhatár (*Limite d'État ++++++*), a Preah Vihear-t magán hordozó hegycsúcs vízválasztó vonalától északabbra található nyomvonalon fut végig. Az ábrázolt határvonal a Trap nevű (*Pn Trap*), Preah Viheartól nyugatra látható dombot is még északról kerüli meg. A térkép méretaránya miatt egy ilyen nagy területen épült templom is csak relatíve pontatlan rajzi megjelölése lehetséges, de a templom határvonalhoz való viszonya egyértelmű.

Eszerint Preah Vihear területe a mai Kambodzsához, az akkori Francia Indokínához tartozik. A 20. század elején Preah Vihear jelentősége az Angkor korabeli templomok között korántsem volt mérvadó, ahogy most sem ez a fő turisztikai látványosság. A nehezebb megközelítés, a korabeli utazási nehézségek mellett a már akkor is világ csodájaként jegyzett Angkor Wat (és ezáltal Siem Reap környéke) volt az utazók első számú célpontja. Maga a turizmus sem volt még nemzetgazdasági tényező. Ezért is lehetett, hogy a thai fél akkor, 1919-ig, illetve később, Kambodzsa függetlenségéig sem vitatta a térkép tartalmát. Egy határ megfelelése – hiszen mindkét felet egyformán szolgálja – és milyensége azonban csak akkor kerül reflektorfénybe, ha annak valamely szakasza vitatottá válik.

³ „...the Court, by nine votes to three, found that the Temple of Preah Vihear was situated in territory under the sovereignty of Cambodia...”

4. ábra: Az 1908-as Annex I. térkép részlete a Preah Viheart (Preas Vihear-ként szerepel) tartalmazó rész kiemelésével
 Figure 4: Extract from the Annex I. map from 1908 with zoom into the part containing Preah Vihear (printed as Preas Vihear)

Forrás: ICJ 1962 p. 30
 Source: ICJ 1962 p. 30

A VILÁGÖRÖKSÉGI NEVEZÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

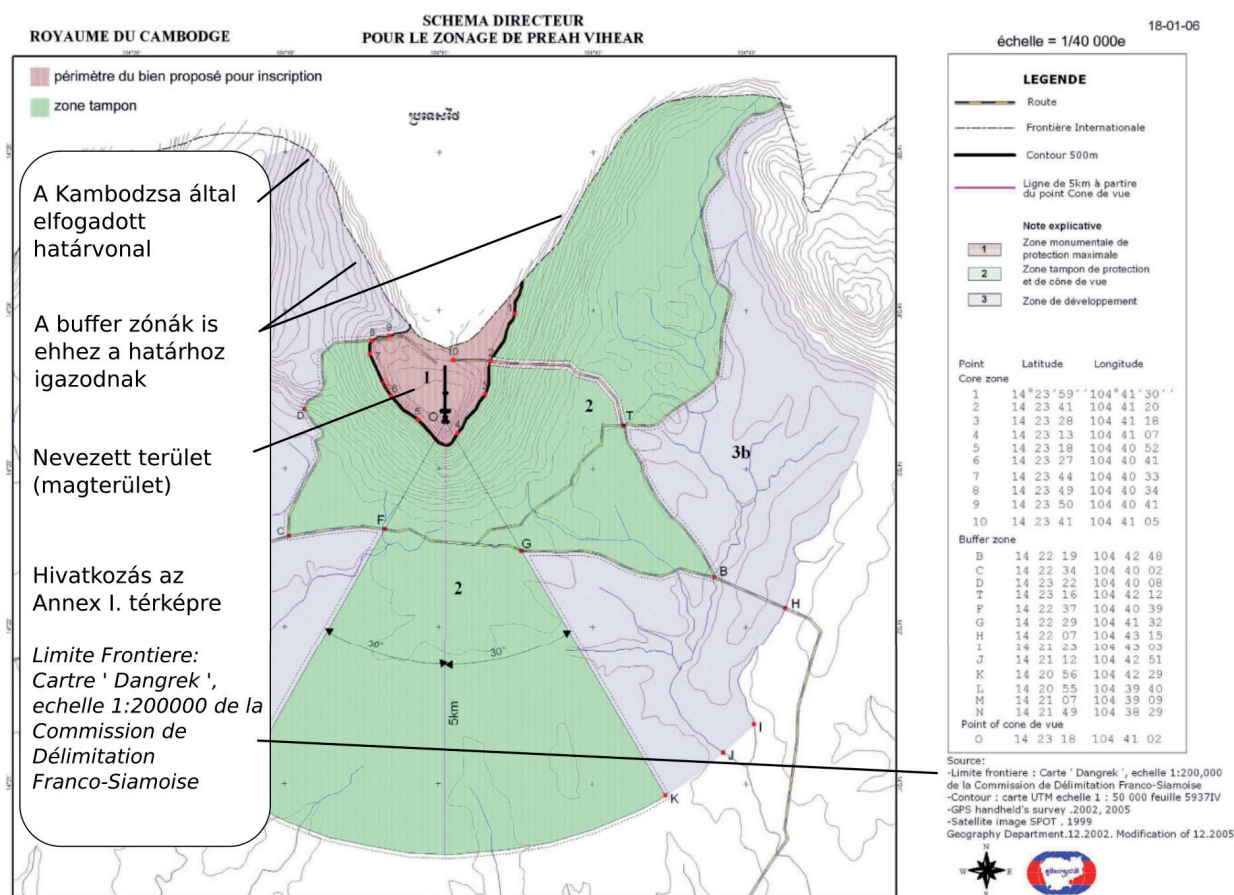
2006-ban Kambodzsa, a nemzetközi Világörökség Egyezmény részes államaként Preah Viheart, mint az 1962-es nemzetközi bírósági határozat szerint is a saját területén lévő helyszínt, jelölte a világörökség listára való felvételre. A határszakasz vitatott természete miatt végül egy csökkentett magterülettel került beadásra a végleges nevezési dokumentáció (RDC 2008), amit a Világörökség Bizottság 2008. július 8-án elfogadott (WHC 2008). Ezzel Preah Vihear felkerült a Világörökség Listára. A nevezés tehát egyoldalú volt Kambodzsa részéről, bár megelőzték Thaifölddel történő kétoldalú egyeztetések is (lásd később, továbbá: KÁDAS Cs. 2009).

A világörökségi egyezmény az egyes nevezésekhez különféle dokumentációk, többek között kezelési tervek csatolását várja el. A kialakult gyakorlat szerint például az egyes világörökségi helyszínek kezelési tervében a helyszín körül különböző funkciójú ún. *buffer* zónákat lehet és kell is kialakítani.

A nevezési dokumentációban Kambodzsa következetesen az 1908-as térképi határmegjelölésről levezetett határvonalat használta. Emlékezzünk, hogy ezt *de facto* a Bíróság nem deklarálta érvényesnek, csak a templom területi hovatartozásáról határoztak.

A kezelési terv zónákat is tartalmazó térképi mellékletén (forrás: RDC 2008) látható, hogy azok bőven a vitatott területeket is magukban foglalják. A térkép forrásaként az 1908-as térképre hivatkoznak magán a térképlapon is⁴ (5. ábra).

5. ábra: Preah Vihear zónái a nevezési dokumentumban
Figure 5: Zoning of Preah Vihear in the nomination file

Forrás: RDC 2008
Source: RDC 2008

Ekkor, 2008-ban Thaiföld három kulturális és két természeti helyszínnel szerepelt a listán, míg Kambodzsa egyetlen helyszínnel, Angkorral (UNESCO 2014a és UNESCO 2014b alapján). Ebből az a következtetés vonható le, hogy nem a világörökségi helyszín hovatartozása, vagy a listázott helyszínek száma körüli rivalizálás lehetett Thaiföld ellenkezésének oka, hanem a történelmi örökség és a hely kivételes, szimbolikus jellege.

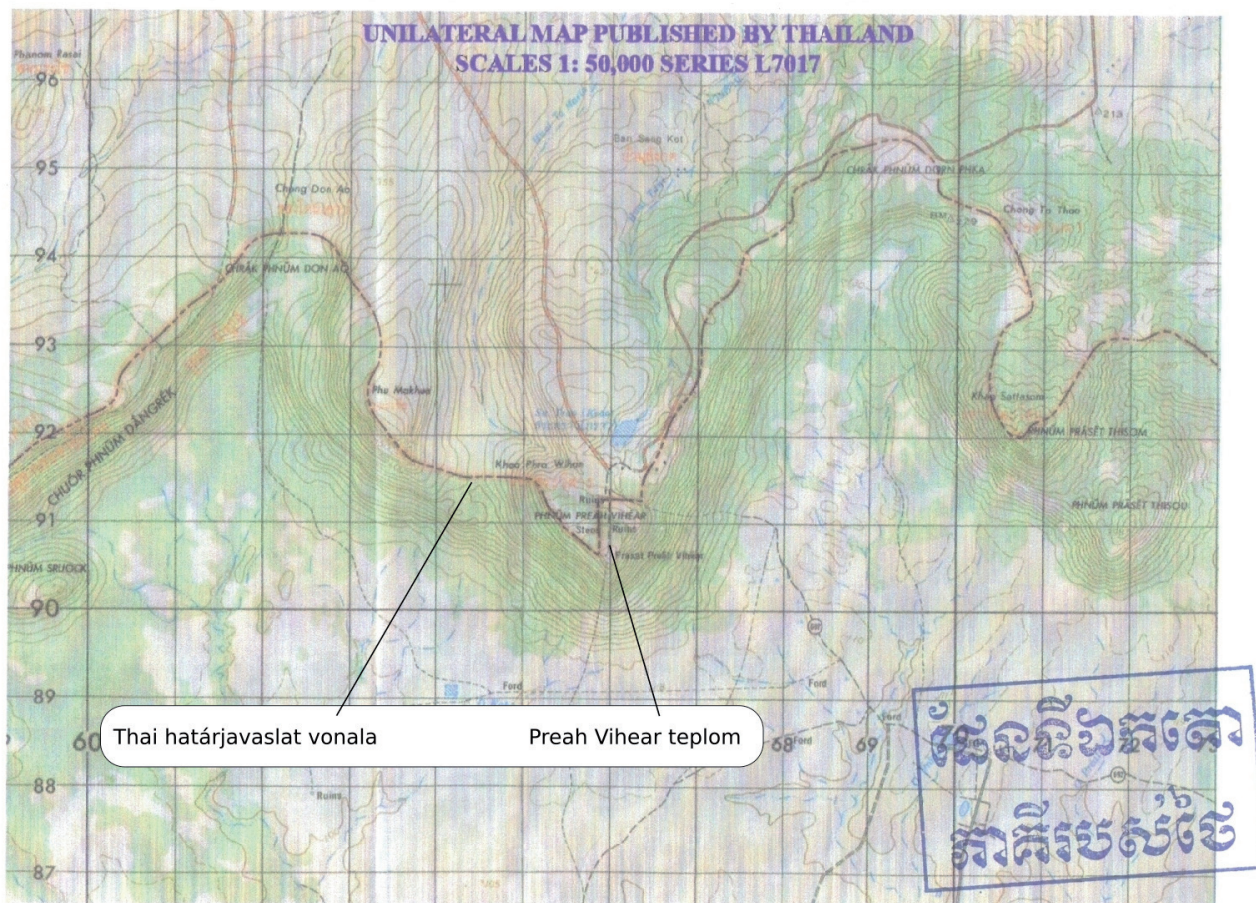
Érdeemes megjegyezni, hogy ugyanekkor már 31 határon átnyúló, tehát több részes állam által együtt nevezett világörökségi helyszín is létezett, így erre is lett volna lehetőség a részes államok megfelelő együttműködésével. Ehhez a politikai, illetve az ezt mozgató belső feltételek egyik országban sem voltak adottak.

⁴ Limite frontière: Carte „Dangrek”, échelle 1:200 000 de la Commission de Délimitation Franco-Siamoise

THAIFÖLD ÁLLÁSPONTJA

A thai fél az 1962-es ítéletnek a templom hovatartozására vonatkozó végzését, valamint a delimitációra vonatkozó megállapodást ötvözve egy érdekes elképzelést tett magáévá (6. ábra).

6. ábra: Thaiföld egyoldalú álláspontjának térképi ábrázolása
 Figure 6: Map representing the unilateral standpoint of Thailand

Forrás: ICJ 2012 p. 31
 Source: ICJ 2012 p. 31

Ezen látható, hogy Preah Vihear Thaiföld szerint is kambodzsai területen van. A Preah Vihear templomának területéhez igazított határ derékszögű törése világosan jelzi, hogy a korábbi ítélethez is igazodnának ugyan, de ezen kívül az orográfikus határt követik.

A terepviszonyok szemrevételezésével megállapítható, hogy a thai követelés Preah Vihear templomának látogathatóságát turisztikailag nagyon megnehezíti, sőt ellehetetleníti. Aránytalan infrastrukturális és más fejlesztési beruházásokat követelne Kambodzsától a szervezett és tömeges turizmusra való alkalmassá tétel, tekintettel a meredek emelkedőre. A határvonal közvetlenül a templom mellé helyezése távol áll minden életszerűségtől. Sokkal inkább mutat a konfliktus konzerválása, mint megoldása irányába.

A FEGYVERES KONFLIKTUS

A thai verziójú térkép ismeretében képzelhető el jól a helyzet feszültsége. Egymástól karnyújtásnyi távolságra kézfegyverekkel fiatal sorkatonák, saját hadseregük által befolyásolva és kellően hangolva néztek farkasszemet éveken át. Évszázados nemzeti érdekek védelmezőiként léphettek fel. Az ebből a helyzetből kipattanó szórványos lövöldözések, azok időben elhúzódó természete miatt nevezhető a helyzet alacsony intenzitású konfliktusnak.

Az alacsony intenzitású konfliktus létrejöttének feltételei közé sorolhatjuk, hogy a kérdéses helyszín stratégiai jelentéktelen, értékelhető közlekedési, kereskedelmi potenciálja útvonalként az érintett országok számára nincs. Preah Vihear ugyanakkor erős szimbolikus jelentőséggel bír. A csak szimbolikus jelentés okán az érintett országok mindennapi életére nincs valódi hatással egy ilyen konfliktus. Valódi hatás alatt azt értjük, amikor a mindennapi élet gazdasági vagy biztonsági szempontból ellehetetlenülne regionálisan vagy országosan.

A fegyveres konfliktus mérlege 2008-tól 2010 júniusáig 36 katona és 5 civil halott, valamint 200-nál több sérült volt.

A fellángolások időpontjai⁵: 2008⁶ október, 2009⁷ április, 2010 január, április és június. 2011-ben⁸ még erősebb tűzharc volt, február 4 és 7 között újabb 8 fő esett áldozatul. 2011. április 22-én⁹ és későbbi időpontokban is újabb tűzharcok történtek.

ELTÉRŐ MEGOLDÁSI STRATÉGIÁK

Ha feltételezzük, hogy a két ország 2008-tól kezdődően valóban meg akarta oldani a konfliktust és eszerint vizsgáljuk a továbbiakban az eseményeket, akkor azt találjuk, hogy egészen más megoldási stratégiához nyúltak.

Az 1962-es végzés birtokában Kambodzsa egy újabb hágai beadványon kívül (lásd később) az ENSZ¹⁰ és ASEAN felé is fordult. Mivel a nemzetközi jogi pályán Thaiföld 1962 óta megalapozottan érezhette magát hátrányban, elsősorban a szuverén államok általi kétoldalú, tárgyalásos megoldást sürgette. 2008 után a világörökségi státusz is bevethető volt a diplomáciában az UNESCO és más nemzetközi műemlékvédelmi fórumok előtt.

⁵ „*Thailand Cambodian clashes: timeline*”, The Telegraph, 2011. február 7., elérve: 2014. szeptember 2., <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/cambodia/8308298/Thailand-Cambodian-clashes-timeline.html>.

⁶ Seth Mydans, „*2 Killed on Thai-Cambodian Border*”, NY Times, 2008. Október 15., elérve: 2014. szeptember 10., <http://www.nytimes.com/2008/10/16/world/asia/16cambo.html>.

⁷ AP hírügynökség, „*Cambodia: Fighting With Thais*”, NY Times, 2009 április 3., elérve: 2014. szeptember 10., <http://www.nytimes.com/2009/04/04/world/asia/04briefs-Cambodia.html>.

⁸ AP hírügynökség, „*Cambodia Battles Thai Forces*”, NY Times, 2011 február 4., elérve: 2014. szeptember 9., <http://www.nytimes.com/2011/02/05/world/asia/05briefs-Cambodia.html>.

⁹ AP hírügynökség, „*Thailand: Clash Between Thai and Cambodian Forces*”, NY Times, 2011. április 21., elérve: 2014. szeptember 9., <http://www.nytimes.com/2011/04/22/world/asia/22briefs-ART-Thailand.html>. Továbbá: Reuters hírügynökség, „*Cambodia and Thailand Extend Battle*”, NY Times, 2011. április 23., elérve 2014. szeptember 9., <http://www.nytimes.com/2011/04/24/world/asia/24temple.html>

¹⁰ Seth Mydans, „*Cambodia Asks U.N. to Act Amid Clashes With Thailand*”, NY Times, 2011. február 6., elérve: 2014. szeptember 8., <http://www.nytimes.com/2011/02/07/world/asia/07thailand.html>. Továbbá: Seth Mydans, „*Cambodia Asks U.N. to Intervene in Clash With Thailand*”, NY Times, 2011. február 8., elérve: 2014. szeptember 8., <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0DE2DD1330F93BA35751C0A9679D8B63>.

A 2011 februári fellángolást követően az ENSZ BT előtt Kambodzsa végleges tűzszüneti felszólításig tudta vinni az ügyet¹¹. Tanulságos mozzanat volt a határvita ASEAN elé utalása, aminek Kambodzsa és Thaiföld is tagja¹². Míg az ENSZ BT a vétók mellett lényegében többségi határozatot hozó testület, illetve a nyugati típusú demokráciákban a többségi döntési mechanizmusok az általánosak, az ASEAN konszenzuális döntések mentén működik. Ez azt jelenti, hogy az ASEAN tagországok nem hoznak másra kötelező többségi döntéseket, egészen a teljes megegyezésig tárgyalnak. Ez az „ASEAN way”. Az ASEAN működéséből következően – ma már tudjuk - megoldás nem születhetett, bár jelentős számú tárgyalás és egyeztetés is volt ASEAN közvetítéssel. Ilyen volt például 2011-ben az ASEAN saját kezdeményezése indonéz megfigyelők kirendelésével¹³ és tűzszüneti felszólítással. Mivel maga az ENSZ BT is kérte az ASEAN segítségét a konfliktus rendezésében, az ASEAN történetének ez az első ilyen jellegű mediációs kísérlete volt¹⁴.

2011-ben a kialakult helyzetre tekintettel, illetve erre való hivatkozással Kambodzsa újabb beadvánnyal élt a Nemzetközi Bíróság felé. Ebben az 1962-es határozat értelmezését kérte. Erre első lépésként, már 2011 júliusában a nemzetközi bíróság (ICJ 2011) előzetes rendelkezésében 17,3 km² demilitarizált zóna kijelöléséről határozott és ennek tiszteletben tartását rendelte el a felek számára¹⁵. A terület háborítatlan használatának biztosítását írta elő Kambodzsa javára. Ez kis késlekedéssel, később részletezett belpolitikai okok miatt már végrehajtásra került.

A demilitarizált zóna (7. ábra) egyébként biztonsági szempontból, érthetően, a Preah Viheartól nyugatra található magaslatot is tartalmazta, mivel innen a Preah Vihear fokozottan fenyegethető. Bár a térkép a vitatott határvonalat nem jelöli, összevetve a korábbiakkal megállapítható, hogy a magaslat katonai kiürítésével Kambodzsa stratégiaileg – a terepi adottságok miatt – hátrányosabb helyzetbe került, miközben a döntés lényegében az ő javára történt.

¹¹ „Security Council urges permanent ceasefire after recent Thai-Cambodia clashes”, UN News Centre, 2011. február 14., elérve: 2014. szeptember 4., <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37528>.

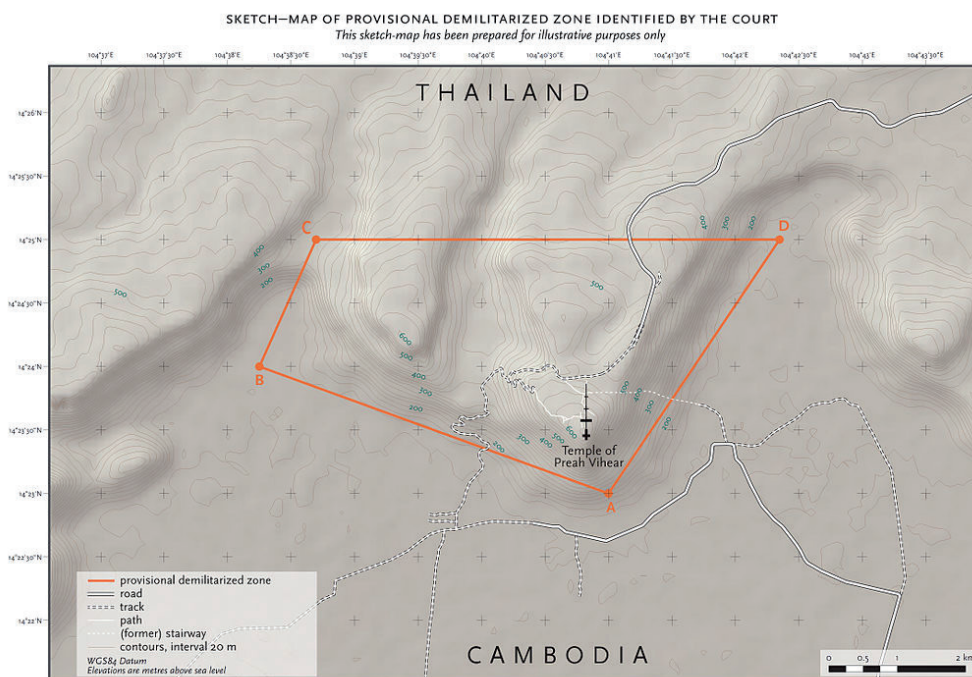
¹² Sujane Kamparit, „A Mediator Named ASEAN: Lessons from Preah Vihear”, Reporting Asean, 2013. január 11., elérve: 2014. szeptember 5., <http://www.aseannews.net/a-mediator-named-asean-lessons-from-preah-vihear/>

¹³ Clifford McCoy, „ASEAN flexes meditating muscle”, Asia Times Online, 2011. március 1., elérve: 2014. szeptember 5., http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/MC01Ae01.html.

¹⁴ ASEAN, „Historic Firsts: ASEAN Efforts on Cambodian-Thai Conflict Endorsed by UNSC”, Asean Secretariat News, 2011 február 21., elérve: 2014. szeptember 6., <http://www.asean.org/news/asean-secretariat-news/item/historic-firsts-asean-efforts-on-cambodian-thai-conflict-endorsed-by-unsc>.

¹⁵ Thomas Fuller, „Court Orders Thailand and Cambodia to Withdraw from Disputed Temple”, NY Times, 2011. július 18., elérve: 2014. szeptember 17., <http://www.nytimes.com/2011/07/19/world/asia/19briefs-Thailand.html>

7. ábra: A 2011-ben meghatározott demilitarizált zóna térképe
 Figure 7: Map of demilitarized zone defined in 2011

Forrás: ICJ 2011
 Source: ICJ 2011

A VITA EGY MÁSIK OLVASATA

A határvita legújabb kori eseményei által egy demarkációs hiányból levezethető és történelmileg örökölt határvitára volt rálátásunk, ami a világörökségi nevezéssel lángolt fel újra. A politikai elemzők és kutatók azonban a konfliktus egy másik rétegére is rávilágítanak (BUSS, A. 2010, WAGENER, M. 2011). Ennek lényege pedig az, hogy Preah Vihear tökéletes szimbóluma a két ország történelmi korokban gyökerező viszonyának, vagy, ha úgy tetszik, sérelmeinek.

Kambodzsa angkor korabeli virágzását (9-12. század) a sziámi előretörést követően az Ayutthaya királyság létrejötte törte meg. 1431-ben elfoglalták Angkort is. A jelen tanulmány elején is bemutatott francia előretörés szorította vissza a Sziámi Királyságot a Dangrektől északra ezen a területen. Ezt a mai thai emlékezet Kambodzsa francia segédlettel történt tényveréseként őrzi, az ő rovásukra. A mai Kambodzsa és Thaiföld tehát közös történelmük során többször is egymás rovására terjeszkedtek (KÁDAS Cs. 2009). Ezeken a földrajzi területeken jelentős kulturális emlékek halmozódtak fel a két ország hagyományainak ötvözeteként. Laikus európai szemlélők számára a két nép építészeti és kulturális öröksége több hasonlóságot mutat, mint eltérést.

Mindezek miatt a ma Kambodzsa területén lévő és világhírű épített műemlékek, világörökségi helyszínek egyes thaiföldi politikai irányzatokban mint thai örökség jelennek meg. Ennek kézzelfogható epizódja volt például 2003. január 29-én Suvanant Kongying¹⁶, mindkét országban ismert és nézett színésznek kijelentése. Azt mondta, hogy addig nem megy Kambodzsába, amíg Angkort

¹⁶ Suvanant Kongying, 1978-ban született thai színész, televíziós személyiség, modell és előadóművész.

vissza nem adják Thaiföldnek. A Phnom Penh-ben ennek hatására kezdődő zavargásokban a thai nagykövetség épületében és más thai érdekeltségekben is súlyos károk keletkeztek¹⁷.

A heves kambodzsai reakció mögött még az is állhat, hogy az országok mérete, gazdasági potenciálja hagyományosan jelentős különbséget mutat Thaiföld javára¹⁸. Így egyfajta kollektív „kisebbségi érzés” van jelen Kambodzsában. Ezt a rendkívül tragikus történelmi események (1975-79 a Vörös Khmer uralma) az 1980-as évekre még jobban felerősítették. A thai fél magabiztosságának pedig visszatérő eleme, hogy országuk soha nem volt gyarmat.

Ez a háttér tette alkalmassá Preah Viheart arra, hogy ezekben az években, főleg 2008-tól kezdődően mindegyik országban az irányított belpolitikai tematizálás középpontjába kerülhessen.

8. ábra: A 2008-ban kibocsátott 2000 riel-es bankjegy Preah Viheart ábrázoló oldala
Figure 8: One side of the 2000 riel banknote issued in 2008 with the picture of Preah Vihear

© Creative Commons

Kambodzsában 2008 választási év is volt. Ugyanezen év januárjában a kormány az új kibocsátású 2000 riel-es bankjegyre Preah Vihear egyik *gópuráját* nyomtatta (8. ábra). 2010-re a védelmi költségvetés 274 millió USD-ra nőtt, ami a hadsereg kormány számára történő megnyerésének jó eszköze bárhol a világon. Az uralkodó politikai elit számára a kérdés napirenden tartása a khmer kultúra védelmezője szerepének felvételét tette lehetővé. A nemzeti érzelmekre alapozott konfliktusképzés alkalmas volt arra is, hogy elfedje a Vörös Khmer vezetőinek lassú perét vagy a 2009-re megtorpanó GDP növekedést¹⁹. Még nagyobb távlatban gondolkodva, a 2011-es észak-afrikai tavaszi események elfedésére is alkalmas volt. 2011-ben került sor khmer oldalon a Preah Vihear körüli tízezres kitelepítésre²⁰ is, ami a nemzetközi bíróságnak is szóló demonstráció lehetett.

2008-tól természetesen a thaiföldi belpolitika is megtalálta a maga kapaszkodóit a Preah Vihear konfliktusban. Míg a vörös ingeseknek hagyományosan jó kapcsolatuk volt az évtizedes kambodzsai vezető elittel, a sárga ingesekről ez nem volt elmondható. Ez a dinamika határozta meg a konfliktus Thaiföldön belüli megjelenését ezekben az években. Míg Samak Sundaravej²¹ (†2009) miniszterelnök és az őt követő Somchai Wongsawat²² alatt nem kapott erőre a konfliktus, a sárga inges hatalomátvétel után (2008 december), Abhisit Vejjajiva²³ beiktatásával a thaiföldi belpolitika is zászlajára tűzte a kér-

¹⁷ „Cambodian ‚incompetence’ in anti-Thai riots”, CNN.com, 2011. február 3., elérve: 2014. szeptember 15., <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/asiapcf/southeast/02/03/thai.cambodia/>

¹⁸ Világbank, IISS 2011: 229, 275. 2010-ben a két ország adatai (Kambodzsza elől) terület 181 035 km² / 513 120 km², népesség 14,14 millió/ 69,12 millió, GDP 11. 242 milliárd USD / 318. 522 milliárd USD, katonai költségvetés 274 millió USD / 4. 81 milliárd USD, fegyveres erők 124 300 / 305 860 fő.

¹⁹ Világbank, „Cambodia GDP (current US\$)”, folyamatosan közzétéve, elérve: 2014.09.22., <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/KH?display=graph>.

²⁰ Seth Mydans, „Cambodians Are Evacuated in Temple Feud With Thais”, NY Times, 2011. február 7., elérve: 2014. szeptember 22., <http://www.nytimes.com/2011/02/08/world/asia/08thailand.html>.

²¹ Thaiföld miniszterelnöke 2008. január 29-től 2008. szeptember 9-ig.

²² Thaiföld miniszterelnöke 2008. szeptember 18-tól 2008. december 2-ig.

²³ Thaiföld miniszterelnöke 2008. december 7-től 2011. augusztus 5-ig.

dést, felbukkant a politikai közbeszédben a Kambodzsával 2000-ben aláírt Egyetértési Megállapodás (Mou), de még a Világörökség Konvenció relativizálása is. A Preah Vihear kérdés ezáltal Thaiföldön a politikai törésvonalak, a hovatarozás egyik azonosító momentumává vált. Ugyanazon okoknál fogva, mint Kambodzsában, a nemzeti érzelmekre ható, jól kommunikálható hívó szóvá vált.

2009-ben Thaiföldön a tematizálásba illő belpolitikai esemény volt Sisaket tartomány időközi választása – ez a Preah Vihear határszakaszát magában foglaló közigazgatási egység a thai oldalon. Az időközi választások ellenzéki sikert hoztak, nem kis részben Preah Vihear kérdésének köszönhetően²⁴.

Preah Vihear thaiföldi belpolitikai megjelenése a hatalomváltó elitek kétoldalú²⁵csatájánál is színesebb volt. Az alkotmányba még 2007-ben bekerült, hogy területi változással járó nemzetközi szerződést a nemzetgyűlésnek kell jóváhagynia²⁶. Ez azt jelenti, hogy az éppen többséget adó pártnak a thaiföldi politikai rendszerben volt egyfajta belső vétója, míg Kambodzsában Hun Sennek²⁷ a Preah Vihearral kapcsolatos lépései során ezzel nem kellett számolnia. Ugyancsak Thaiföldön az ASEAN megfigyelők delegálására vonatkozó kezdeményezése idején a fegyveres erők működtek belső vétóként. A hadsereg vezetői nyilatkozataikban szembehelyezkedhettek²⁸ a kormánnyal a megfigyelők elfogadásának kérdésében és ragaszkodtak a bilaterális tárgyalásokhoz, harmadik fél bevonása nélkül²⁹. Ezzel a hadsereg is saját, nemzeti védelmező szerepet alkotott a maga számára, saját politikai marketingjének részeként.

A 2011-es nemzetközi bírósági ideiglenes rendelkező határozat Thaiföldön választások utáni időpontra esett. Az ügyvezető miniszterelnök a döntés rájuk nézve vesztes határozatot, politikailag rá nézve negatívan értékelhető hatása miatt nem hajtotta végre. A végrehajtás elhalasztását saját ügyvezető státuszával indokolta.

A kormányváltás után Yingluck Sinawatra³⁰ miniszterelnök azonban már végrehajtotta a rendelkezést és kambodzsai látogatással erősítette a két ország kapcsolatát, valamint a konfliktus rendezését. Természetesen, tekintettel a várható thaiföldi belpolitikai hatásokra, Y. Sinawatra a Preah Vihearra vonatkozó együttműködés mellett a 4,6 négyzetkilométeres területi követelés megerősítését és egy 2001-es tengeri határ újratárgyalását is napirenden tartotta.

Általánosságban szemlélve a határvita Kambodzsra számára kedvezőbb végkifejletét prognosztizálta az a tény, hogy a kambodzsai kormány, illetve Hun Sen mint államférfi mozgástere tágabb, stabil berendezkedésének köszönhetően hosszabb távon, konzisztens stratégia mellett építkezhet. Eközben Thaiföld lépései a belpolitika változékonysága miatt hektikusabbak voltak és így csekélyebb eredménnyel kecsegtettek.

²⁴ „Thailand: Emblematic Victories”, Analysis by Stratfor Global Intelligence, 2009 június 29., elérve: 2014. október 2., <https://www.stratfor.com/analysis/thailand-emblematic-victories>

²⁵ Thomas Fuller, „Thai Leader Under Fire Before Confidence Vote”, NY Times, 2008. június 26., elérve: 2014. október 2., http://www.nytimes.com/2008/06/26/world/asia/26thailand.html?_r=1&

²⁶ Constitution of the Kingdom of Thailand, approved by referendum 19 August 2007, Section 190. paragraph 2.

²⁷ Kambodzsai miniszterelnöke 1998. november 30. óta.

²⁸ Például: Supreme Commander Gen Songkitti Jaggabatar

²⁹ Cheang Sokha, „Delegation off for Indonesia”, Phnom Penh Post, 2011. április 7., elérve: 2014. szeptember 22., <http://www.phnompenhpost.com/national/delegation-indonesia>

³⁰ Thaiföld miniszterelnöke 2011. augusztus 5-től 2014. május 7-ig.

A RENDEZÉS ÁLLÁSA NAPJAINKIG

A 2011-es, értelmezést kérő beadvány eredményeként a Nemzetközi Bíróság 2013-ban hozott ítéletet³¹. A legfontosabb kérdésre, miszerint az 1962-es határozatban mit jelent a „templom és környezete”³², válasz született. A válasz értelmében – nem szó szerinti idézet – Preah Vihear környezetének tekinthető a templomot magán hordozó hegyfok (egésze).

Ez földrajzilag egyébként a 20. század eleji térképen ábrázolt határvonalhoz közelítő határozat. Sajnos ez az ítélet sem rendelkezik pontos határvonalról, mivel a Nemzetközi Bíróságnak nincs ezt megalapozó bizonyítéka továbbra sem. Így az érintett országok feladata továbbra is a hely jelentőségéhez illeszkedő, annak megfelelő részletességű és pontosságú delimitáció és demarkáció végrehajtása.

Jelen kézirat lezárásakor (2016. március) az utolsó hír, hogy Kambodzsa lehetővé tenné a közvetlen látogatást thai oldalról is Preah Vihearnál, mindezt a jó diplomáciai kapcsolatokra tekintettel³³. Ez pedig mindenképpen pozitív fejlemény, tekintve, hogy a rendezést elősegítő határozat már több, mint két éves. Ezzel ellentétes hang a kambodzsai turisztikai lobbival hallatszik, ami joggal félti a Preah Vihear melletti árushelyeiket a thai kereskedőktől, ha onnan is megindul a forgalom.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az államhatárok történeti fejlődése az egész világon központi kérdés, az országok és belpolitikájuk kitüntetett témája. Preah Vihear esetében a határkonfliktus sarokpontja egy épített kulturális emlék. Olyan szimbólum ez, amit a 21. század elején a modern, kommunikációra erősen építő belpolitika mindkét országban eredményesen tudott felhasználni saját céljai érdekében. A konfliktus alkalmas volt a változékony, vagy éppen stabilan berendezkedett politikai csoportok számára a szavazók, vagy éppen a zavargással teret nyelő politikai mozgalmak előtti önmeghatározásra. Mindehhez elég volt egy száz évvel korábbi tökéletlen, be nem fejezett határkijelölés.

A Preah Vihear határkonfliktus elhúzódásában szerepet játszott annak szimbolikus természete, valamint az is, hogy nem kapcsolódott hozzá erős gazdasági vagy katonai stratégiai érdek. A múlt földrajztudósai és mérnökei így egy tökéletes politikai objektumot kreáltak a 21. század számára.

Tekintettel arra, hogy a demarkáció a ma elvárható műszaki színvonalon még befejezetlen, valószínűsíthető, hogy Preah Vihear máskor is előkerül bármelyik ország belpolitikai programjában, amire a másik fél is megfelelően fog reagálni. Ugyanakkor a nemzetközi bírósági határozatok alapján remélhető, hogy erődemonstráción túlmutatató fegyveres konfliktussal már nem kell számolni.

Kuszinger Róbert, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola (kuszinger@giscom.hu)

³¹ Hazai vonatkozás és érdekes egybeesés, hogy abban az időszakban, ami az 1962-es ítélet értelmezésével telt a Bíróságon (2011-2013), az UNESCO közgyűlésének (Általános Konferencia) Magyarország adta az elnökét Bogyay Katalin személyében. Ő maga a szervezők meghívására 2013-ban részt vett a Világörökség Bizottság 37. ülésén Phnom Penh-ben amikor a testületben éppen a kambodzsai elnökség időszaka tartott, Dr. Sok An miniszterelnök-helyettes elnökletével. A magyar diplomata tevékenységét Kambodzsa magas állami kitüntetéssel ismerte el a kultúra területén megvalósított erőfeszítéseiért (*Grand Cross of the Order of Sahametrei by King Norodom Sihamoni of Cambodia for intercultural cooperation*).

³² Eredetiben: „and its surroundings”

³³ Wassana Nanuam, „Cambodia mulls Preah Vihear access from Thailand”, Bangkok Post, 2016. március 24., elérve: 2016. március 28., <http://www.bangkokpost.com/news/security/909368/cambodia-mulls-preah-vihear-access-from-thailand>

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BUSS, A. 2010: The Preah Vihear Case and Regional Customary Law. In: *Chinese Journal of International Law vol. 9 no. 1*. Advance Access publication, pp. 111–126.
- ICJ 1961: Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), Preliminary Objections, Judgment of 26 May 1961. In: *I.C.J. Reports*, International Court of Justice, The Hague, Netherlands, 1961.
- ICJ 1962: Case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand). Volume I Application, Pleadings. International Court of Justice, The Hague, Netherlands, 1962.
- ICJ 2011: Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand). Request for the indication of provisional measures. Order, Judgment of 18 July 2011. International Court of Justice, The Hague, Netherlands, 2011.
- ICJ 2012: Case concerning the request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand). Response of the Kingdom of Cambodia. Volume I. 8 March 2012. International Court of Justice, The Hague, Netherlands, 2012.
- ICJ 2013: Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand). Summary of the Judgment of 11 November 2013. International Court of Justice, The Hague, Netherlands, 2013.
- KÁDAS Cs. 2009: Preah Vihear fegyverben – Thaiföld és Kambodzsa kiújult határvitáinak háttere. In: *XXI. Század – Tudományos Közlemények 2009/22. Doktorok és Doktoranduszok*. Általános Vállalkozási Főiskola, Budapest, pp. 25-43.
- RDC 2008: Le site sacré du temple de Preah Vihear, Demande d'inscription sur la Liste du Patrimoine Mondial. Commission Nationale du Cambodge pour l'UNESCO, Royaume de Cambodge. Phnom Penh, Kambodzsai Királyság, 2008.
- SUBA J. 2002: A politikai földrajz történetileg változó államhatár-elmélete. In: *Geodézia és Kartográfia vol 54. no. 6*. Szerk.: Dr. Riegler Péter, Magyar Földmérési, Térképészeti és Távérzékelési Társaság, pp. 14–19.
- UNESCO 2014a: World Heritage List. <http://whc.unesco.org/en/list/> Accessed: September, 2014. Paris, France.
- UNESCO 2014b: World Heritage List Statistics. <http://whc.unesco.org/en/list/stat/> Accessed: September, 2014. Paris, France.
- WAGENER, M. 2011: Lessons from Preah Vihear: Thailand, Cambodia, and the Nature of Low-Intensity Border Conflicts“. In: *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 3. German Institute of Global and Area Studies, Institute of Asian Studies and Hamburg University Press, pp. 27–59.
- WHC 2008: Examination of Nominations - Sacred Site of the Temple of Preah Vihear (CAMBODIA). *Decision: 32 COM 8B.102*. UNESCO, World Heritage Committee, Paris.

Hegedűs Roland

Számok–arányok–mintázatok a felsőoktatásba felvett hátrányos helyzetűek esetében

ABSZTRAKT

A kutatás tárgya a hátrányos helyzet 2013-ban bekövetkezett *törvényi változása* területi hatásai a felsőoktatásra nézve. Megvizsgáljuk a törvényi módosítás hatására az egyes kistérségekben a hátrányos helyzetű felvettek arányában történt *változásokat*: *melyik kistérségekben koncentrálódnak leginkább ezek a hallgatók*, illetve *melyik felsőoktatási intézmények mely telephelyeire kerültek felvételek a legnagyobb számban*.

A kutatásban a 2013. és 2014. évi felvételi adatbázist elemeztük SPSS program segítségével, majd az eredményeket MapInfo programmal térképen ábráztuk azért, hogy a különbségek jobban áttekinthetőek legyenek.

Eredményeink azt mutatják, hogy a két év során nagymértékben csökkent a hátrányos helyzetűek száma és aránya az összes felvett hallgató között. Az ország északkeleti, keleti területei, valamint a dél-dunántúli egyes kistérségei bizonyultak a leghátrányosabb helyzetben lévőknek. A törvényi változás a hátrányos helyzetű területeken csökkentette a hátrányos helyzetűek számát, míg a fejlettebb területeken lévő kistérségben növekvő hátrányos helyzetű arány is megfigyelhető.

Az egyes intézmények adatait elemezve azt tapasztalhatjuk, hogy a legtöbb hátrányos helyzetű hallgató mind a két évben a Debreceni Egyetemre került felvételre és a számbeli változások is ezen az egyetemen voltak a legszámszerűbbek. A telephely és intézmény elhelyezkedése nagymértékben befolyásolja a felvett hátrányos helyzetűek számát, a hátrányos helyzetű hallgatók többségében a közelebbi intézményt választják. Ennek megfelelően a legnagyobb arányban Sárospatakon, Nyíregyházán és Debrecenben jelennek meg, míg legkevésbé az ország nyugati részén lévő településeken, például Győrött vagy Szombathelyen.

ABSTRACT

In this study we try to examine the law changes of 2013 which affected the disadvantaged students' situation in higher education. We would like to observe the changing's affects on disadvantaged

students' numbers and rates. We would like to know where the disadvantaged students are concentrated in Hungary and we analyze the higher education institutions and sites of institutions as well.

We examined the admission databases of 2013 and 2014 in the study and we made analyses with SPSS program then we created maps of the results using MapInfo program. These maps can help us to notice the territorial differences – most of the cases we show absolute numbers and ratio of students.

The results show that the number and ratio of disadvantaged students decreased significantly between 2013 and 2014. The most disadvantaged areas are the Northeastern- Eastern parts of the country and a few smaller areas of the Southern Transdanubia region. The ratio of disadvantaged students has increased in some parts of Hungary. It is quite interesting that this increase mostly weltered in the most developed parts of the country.

Most of the disadvantaged students study at the University of Debrecen – it is the reason why the increase is the biggest here. The location of the institutions has an effect on the number of disadvantaged students: if the institution is situated close to a disadvantaged area we believe that the number of disadvantaged student will be higher. We think that the disadvantaged students choose closer institutions when they decide where they want to study after middle school. It is the reason why the biggest ratio of disadvantaged students can be found at Sárospatak, Debrecen and Nyíregyháza Universities.

Kulcsszavak: területi különbség, hátrányos helyzet, felsőoktatás

Keywords: territorial differences, disadvantaged students, higher education

BEVEZETÉS ÉS SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A tanulmányban megvizsgáljuk a hátrányos helyzetűekről szóló 2013. évi törvény hatását a felsőoktatásra. Megnézzük, hogy 2013 és 2014 között az egyes kistérségekben milyen mértékben változott a hátrányos helyzetűek aránya. Szeretnénk megtudni, hogy a törvényi változás valóban nagyarányú csökkenést okozott-e a felsőoktatásba bekerülésben. Célunk az is, hogy beazonosítsuk azokat a kistérségeket, amelyekben a felsőoktatásba bekerülők között a legnagyobb a hátrányos helyzetűek aránya, illetve szükséges azt is megnéznünk, melyik felsőoktatási intézménybe kerülnek be. Mivel egyes intézmények több telephellyel is rendelkeznek, ezért a hátrányos és nem hátrányos helyzetű hallgatók telephely szerinti megoszlását is célszerű megvizsgálni.

Először a törvényi változás mibenlétét kell felvázolnunk annak érdekében, hogy a konkrét problémát jobban megértsük. 2013-ig a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 121. § volt érvényben, melyben a hátrányos helyzetű kategóriába olyan diákok tartoztak, akiknek a családja alacsony jövedelmű volt, míg halmozottan hátrányosnak az a diák számított, akiknél az alacsony jövedelem mellé társult még a szülők alacsony iskolázottsága is (ebbe a kategóriába tartoztak a gyermekvédelmi gondozásban élő gyerekek is). 2013 szeptemberétől a hátrányos helyzetűt a 2013. évi XXVII. törvény 45. §-ában meghatározottak alapján a gyermekvédelemről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 67/A. §-ának módosítása szabályozza. Ennek ugyan a hátrányos helyzetű kategória bővítése volt a célja, de hatására mégis szűkítés következett be. A törvényben három hát-

ránynövelő tényezőt határoztak meg az alacsony szülői iskolázottságot, szülői munkanélküliséget és elégtelen lakhatási körülményeket. Az új törvény értelmében a hátrányos helyzetűnek azok a diákok tekinthetők, akik a szegénység mellett még egy hátránynövelő tényezővel rendelkeznek a fentebb említettek közül, halmozottan hátrányosnak pedig azok, akik a szegénység mellett két másik tényezővel rendelkeznek. Tehát hátrányos helyzetűnek lenni az új törvény értelmében nehezebb, mint korábban (VARGA A. 2013). A felsőoktatási törvény követi a közoktatásban megfogalmazott hátrányos helyzet kritériumot, így ennek meglétében igényelhető a felvételi eljárás során a többletpont. A külföldi felsőoktatási intézményeknek is megvannak a sajátos csoportjai, melyek között említhetők az olyan diákok, akik szüleinek nincs felsőoktatási tapasztalata, társadalmi-gazdasági hátrányban vannak, az etnikai kisebbségek vagy a fogyatékkal élők csoportjába tartoznak (TAYLOR, J. – HOUSE, B. 2010).

Hazánkban mindig is jelen volt a területi megosztottság, mely nem hogy csökkenne, de az 1980-as évektől még inkább növekedésnek indult. A területi különbség nem csupán az ország egyes megyéi, régiói között éleződik, hanem az egyes megyéken belül is nő a szakadék a centrum és periféria területek között. Innovációs területként a Nyugat-Dunántúl régió, a főváros és agglomerációja tekinthető, míg a leszakadó perifériás jelleg az ország dél-dunántúli, valamint északkeleti területein érzékelhető (SÜLI-ZAKAR I. 2003). Ezek a területek új kockázati tényezőző térszíneknek tekinthetők, hiszen korábban ezek a területek voltak kitüntetett szerepkörben (KOZMA T. 1996). Ezzel összefüggésben látható az is, hogy ezeken a területeken lévő középiskolákban alacsonyabb iskolázottságú szülők gyerekei tanulnak, ami megnehezíti a felsőoktatásba jutást (PUSZTAI G. 2005).

A gazdasági és társadalmi fejlődés legfőképp három tengely mentén valósul meg: Budapest-Bécs, Budapest-Balaton és Budapest-Szeged (ENYEDI GY. 2000). Ezek a fejlődési irányok egybeesnek a magasabb HDI indexszel rendelkező területekkel, ami nagy átfedést mutat azokkal a területekkel, ahonnan kevés hátrányos helyzetű hallgató került be a felsőoktatásba (HEGEDŰS R. 2015a). Az ország északnyugati területe iskolázottság tekintetében jóval az országos átlag fölött van, csak a főváros előzi meg. Itt is jellemző a területen belüli különbség, hiszen a falun élő felsőfokú végzettségűek aránya jóval kisebb, mint a városiaké. A diplomások aránya egyenesen arányos a település nagyságával. Mindazonáltal az északnyugati területeken kimagasló az urbánus térségek aránya és a gazdasági aktivitás (CSAPÓ T. 1997).

Az Észak-Alföld régió humán erőforrása gyengének mondható annak ellenére, hogy az országos átlaghoz viszonyítva lényegesen magasabb a fiatalok aránya. A térségben átlagon felüli a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetűek száma, valamint a cigány/roma népesség aránya (CSERHÁTI F. 2003). A cigány/roma népesség a régióon belül is aránytalan eloszlást mutat, legnagyobb arányuk a román és az ukrán határmentén jellemző (PÁSZTOR I. Z. 2010). Azokban a térségekben, ahol magasabb a gazdasági fejlettség és kevesebb roma/cigány népesség él, lényegesen magasabb iskolázottságú ez az etnikum is, mint azokon a területeken, ahol nagyobb számban élnek (FORRAY R. K. – HÍVES T. 2013). A vidéki marginalizált helyzetűek napról napra újratermelik vagy fenntartják hátrányos helyzetüket, így ördögi körként nehezen lehet változtatni ezen az állapoton. A szolgáltatások minősége, mint például az oktatás is hozzájárul ahhoz, hogy ezek a különbségek fennmaradjanak, vagy negatív irányba változzanak (NAGY E. et al. 2015). A társadalmi-gazdasági hiányosságok több szempont alapján is hátrányt jelentenek a felsőoktatási bejutásban, mivel (1) mások a teljesítményeik, (2) függnek a

támogatásoktól (3), kockázatot kevésbé vállalhatnak, valamint (4) információkhoz is kevésbé jutnak és (5) a belső törekvéseik fő célja sem a felsőoktatás (HAVEMAN, R. – WOLFE, B. 1995).

A területi mobilitás egyben jelenthet társadalmi mobilitást is, hiszen ha egy felsőoktatási intézmény miatt elköltözik egy városba a hallgató, akkor az oktatása révén igyekszik növelni a társadalmi mobilitását is. Bizonyítható, hogy a közeli felsőoktatási intézmény növeli a felsőoktatásba jelentkezés esélyét. A felsőoktatásba való bejutás szorosan összefügg a területi fejlettséggel, az ország nyugati területeiről és a fővárosból nagyobb mértékben jutnak be a felsőoktatásba a hallgatók, mint a keleti országrészből jelentkezők (FORRAY R. K. – HÍVES T. 2002). Az alacsony státuszú szülők gyerekeinek jóval kisebb esélye van bejutni a felsőoktatásba, mint a magasabb státuszúaknak. Szükséges még azt is kiemelni, hogy azok a hátrányos helyzetűek, akik egy fejlettebb kistérségből érkeznek, könnyebben küzdik le a családi hátrányok által támasztott akadályokat, mint a hátrányos helyzetű kistérségekből származó társaik (PUSZTAI G. 2010). Nemzetközi kitekintésben is hasonlóságok fedezhetőek fel. Azokban az országokban, ahol a diákoknak több hozzájárulás szükséges az oktatáshoz, ott a hátrányos helyzetűeknek bekerülési esélye a felsőoktatásba jóval kisebb (JERRIM, J. – VOGNOLES, A. 2015).

A felsőoktatás tömegesedésével csökkent a szelekció, így esélyt teremtett a hátrányos helyzetűek számára a bejutásra (NAGY P. T. 2003), de a felvételi keretszámok kiszélesítésével nem feltétlen nőtt meg minden szakma esetében az egyenlő bejutás esélye. Például a mérnök- vagy pedagógusképzésbe jóval több elsőgenerációs diplomás jutott be, mint orvos- vagy jogászképzésbe. A hátrányos helyzetűek gyakran magukat zárják ki a társadalmi mobilitásból, mivel nem jelentkeznek a felsőoktatásba, így esélyt sem adnak maguknak a diploma megszerzésére. Az is kimutatható, hogy az alacsonyabb iskolázottságú szülők gyermekei jellemzően a főiskolákon tanulnak tovább, mintsem az egyetemeken (RÓBERT P. 2000).

A közeli intézmény választásának több magyarázata is lehetséges. Egyfelől a közelebbi intézmény választása kevesebb befektetést jelent, így a család védi magát a csődbejutástól, másfelől az első generációs diplomások félnek nagyobb távolságra elhagyni a megszokott környezetet (CHRISTIE, H. 2007). Ahogy láthatjuk, a hátrányos helyzet beszűkíti a felsőoktatásba jelentkezők intézményválasztását, így a hátrányos helyzethez közelebb eső intézményekben nagyobb számban lesznek jelen (DENZLER, S. – WOLTER, S. C. 2010).

Az egyetemeknek részt kell vállalniuk az egyes területek felzárkóztatásában diplomások képzésével, ami növeli a régió versenyképességét. A keleti országrész ugyan jól ellátott felsőoktatási intézményekkel, de a diplomások nem maradnak itt, hanem munkát vállalnak a felsőoktatási intézményben kevésbé bővelkedő nyugati országrészben. A vidéki intézmények inkább régiós beiskolázási körzettel rendelkeznek, míg a fővárosi intézményekre országos vonzáskörzet jellemző (KURÁTH G. 2007). A nagy vidéki egyetemeken végzett diplomások közül is sokan a fővárosban vállalnak munkát. Azok a hallgatók, akik vidékről érkeznek a főváros felsőoktatási intézményeibe, csak kismértékben térnek vissza vidékre a végzést követően (HEGEDŰS R. 2015b). A hátrányos helyzetű térségekben lévő felsőoktatási intézmények rekrutációs körzete beszűkültebbnek mutatkozik, mint azokon a területeken, ahol a fejlettség magasabb foka figyelhető meg (POLÓNYI I. 2012).

ADATBÁZIS ISMERTETÉSE

A tanulmányban a 2013. és 2014. évi felvételi adatbázist használtuk föl, azon belül is a felvett hallgató állandó lakóhelyének/levelezési címének a kistérségét, továbbá azt, hogy mely felsőoktatási intézménybe és melyik telephelyre került felvételre a hallgató. Az általunk vizsgált felvételi adatbázisokban közel 50 felsőoktatási intézmény 40 telephelye található.

Az összes felvett hallgató és a hátrányos helyzetű hallgatók számát az 1. táblázatban foglaltuk össze, a zárójelben lévő százaléktértek pedig azt mutatja, hogy a felvett létszám hány százaléka a teljes felvett hallgatói létszámnak.

1. táblázat: A felvett hallgatók számának alakulása 2013 és 2014 között
Table 1: Number of applied students in 2013 and 2014.

	2013	2014
Előnyben részesített	6760 (8,1%)	5070 (5,9%)
Hátrányos helyzetű	4803 (5,8%)	3346 (3,9%)
Fogyatékkal élő	1266 (1,5%)	905 (1,1%)
GYES/GYED	766 (0,9%)	848 (1,0%)
Összesen felvett jelentkező	83354	85673

Forrás: Felvi 2013, 2014, Saját szerkesztés / Source: admission database of 2014

Az előnyben részesítés három kategóriából tevődik össze, aminek egyik pillére a hátrányos helyzetért kapható többletpont. A táblázatból kitűnik, hogy drasztikus, mintegy 30%-os visszaesés jellemző 2013-ról 2014-re a hátrányos helyzetű felvett hallgatók számában annak ellenére, hogy növekedett a teljes felvett létszám. Az is megállapítható, hogy a másik két előnyben részesítő jogcím esetében (GYES/GYED és fogyatékkal élés) nagyobb mértékű változás nem következett be a két év között.

MÓDSZEREK

Az elemzést SPSS programmal végeztük mindkét adatbázis esetében és megnéztük, hogy az egyes kistérségekből felvett hallgatók hány százaléka vette igénybe a hátrányos helyzetért kapható többletpontot. Így minden kistérséghez hozzá tudtunk rendelni mindkét év esetében egy-egy százalékos értéket. Ezt követően a kapott adatokat MapInfo program segítségével térképen ábrázoltuk a könnyebb áttekinthetőségért, ügyelve arra, hogy a kategorizálásnál minden kategóriába hasonló számú kistérség kerüljön. A két év közötti változást úgy jelenítettük meg, hogy a 2013-as százalékos értékeket vettük 100%-nak és megnéztük, hogy ettől milyen mértékben tér el a 2014-es százalékos érték, melyet szintén térképen jelenítettünk meg.

A következő nagyobb vizsgálati egységben az intézményekre és a telephelyekre helyeztük a hangsúlyt. A tanulmányban azt a húsz felsőoktatási intézményt vizsgáltuk meg tüzetesebben, ahol a 2013. évi felvételi adatbázis alapján a legtöbb hátrányos helyzetű tanuló került felvételre. Megnéztük, hogy a hátrányos helyzetű hallgatók hány százalékát teszik ki az intézménybe felvett hallgatóknak, valamint ez az arány hogyan alakult 2014-ben, továbbá azt is, hogy mely intézményben milyen mértékben csökkent a hátrányos helyzetűek aránya. A százalékos értékek után látható egy rangsor is, amely azt tükrözi, hogy az összes, adatbázisban található intézmény között hanyadik helyen helyezkedik el a hátrányos helyzetű hallgatók százalékos aránya alapján az adott intézmény. Vannak

olyan intézmények, amelyekben a felvettek száma alacsony, így nem kerültek bele a táblázatba, de a rangsorban előkelő helyen állnak, de ezekre az intézményekre az elemzésnél majd kitérünk. A 2. táblázatban vastagon szedtük a legmagasabb 5 értéket, mind a hátrányos helyzetűek aránya mind pedig az arányváltozás tekintetében. Az egyes telephelyeken lévő intézmények adatait összevontuk, így nem az egyes intézmények telephelyeiről kapunk információt, hanem az adott településre felvett hallgatók összességéről.

EREDMÉNYEK

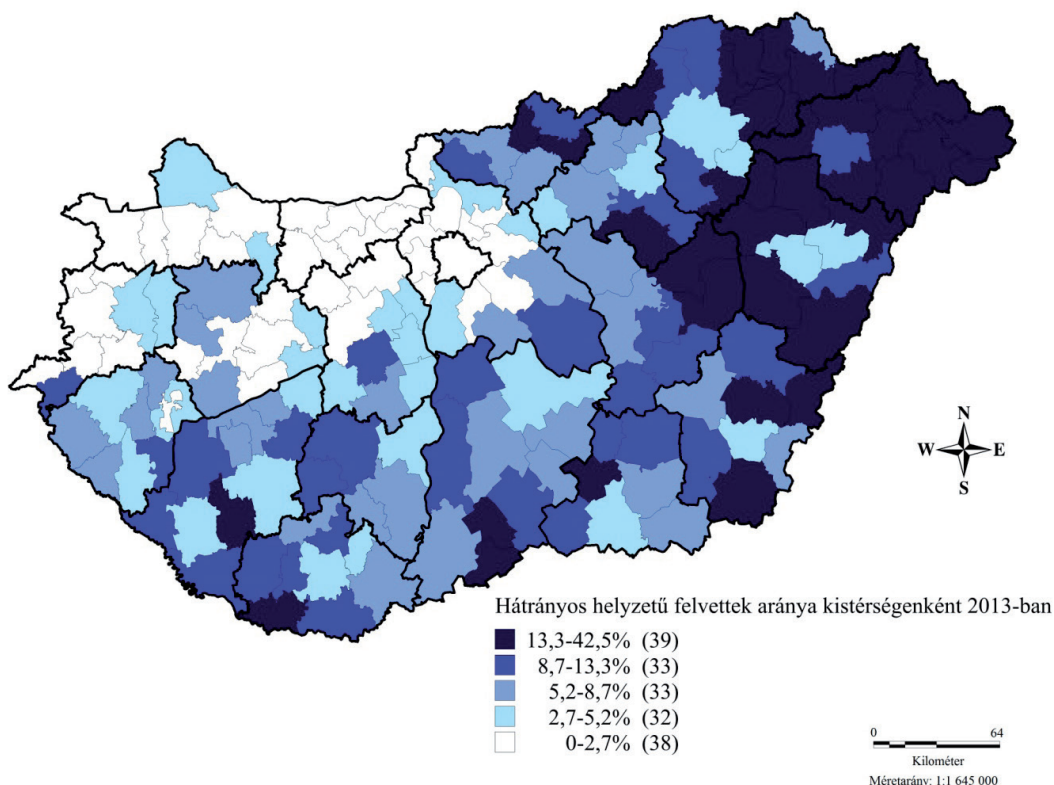
Hátrányos helyzetű hallgatók arányának változása 2013 és 2014 között

A tanulmány ezen részében a törvényi változás hatását próbáljuk megvizsgálni abból a szempontból, hogy hogyan változott a két vizsgált év között a területi elrendeződés a hátrányos helyzetű felvett hallgatók arányában. Beazonosítjuk azokat a területeket, ahol magas a hátrányos helyzetűek aránya és azokat is, ahol a legalacsonyabb értékek a jellemzőek.

A legmagasabb aránnyal rendelkező kategóriába tartozó kistérségek egy összefüggő területegységet alkotnak az ország északkeleti és keleti határvidékén (1. térkép). Ez a terület egység magába foglalja Borsod-Abaúj-Zemplén megye keleti részén lévő kistérségeket, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye összes kistérségét a megyeszékhely kivételével, valamint Hajdú-Bihar megye legtöbb kistérségét is. Ehhez az összefüggő kistérség csoporthoz sorolhatóak Heves, Nógrád és Békés megye egyes kistérségei is. A Dunántúlról csupán két kistérség került a legmagasabb kategóriába, ezek Kadarkút és Sellye. Jól látható, hogy a második legnagyobb kategóriába kerülő kistérségek a leghátrányosabb térségek folytatásaként jelennek meg. A Dunántúl déli részén elhelyezkedő több kistérség is ebbe a kategóriába tartozik, karakteresen megjelennek a Dráva mentén elhelyezkedő kistérségek.

A legmagasabb kategóriával ellentétben a legalacsonyabb kategória intervalluma jóval kisebb. A legmagasabb kategória területéhez hasonlóan itt is egy összefüggő területről beszélhetünk, mely az ország ellenpólusán található, ami a fővárosi agglomeráció több kistérségét foglalja magába, valamint a Balaton és a Velencei-tó vonalától északra elhelyezkedő kistérségek többségét. Kiemelendő Komárom-Esztergom megye, mivel minden kistérsége a legalacsonyabb százalékos kategóriába tartozik. A megyeszékhelyek minden esetben alacsonyabb értékekkel képviseltetik magukat, mint a környező kistérségek. A Salgótarjáni és a Nyíregyházi kistérségek vannak a legrosszabb helyzetben a hátrányos helyzet tekintetében, mivel ez a két megyeszékhely tartozik a második legmagasabb kategóriába.

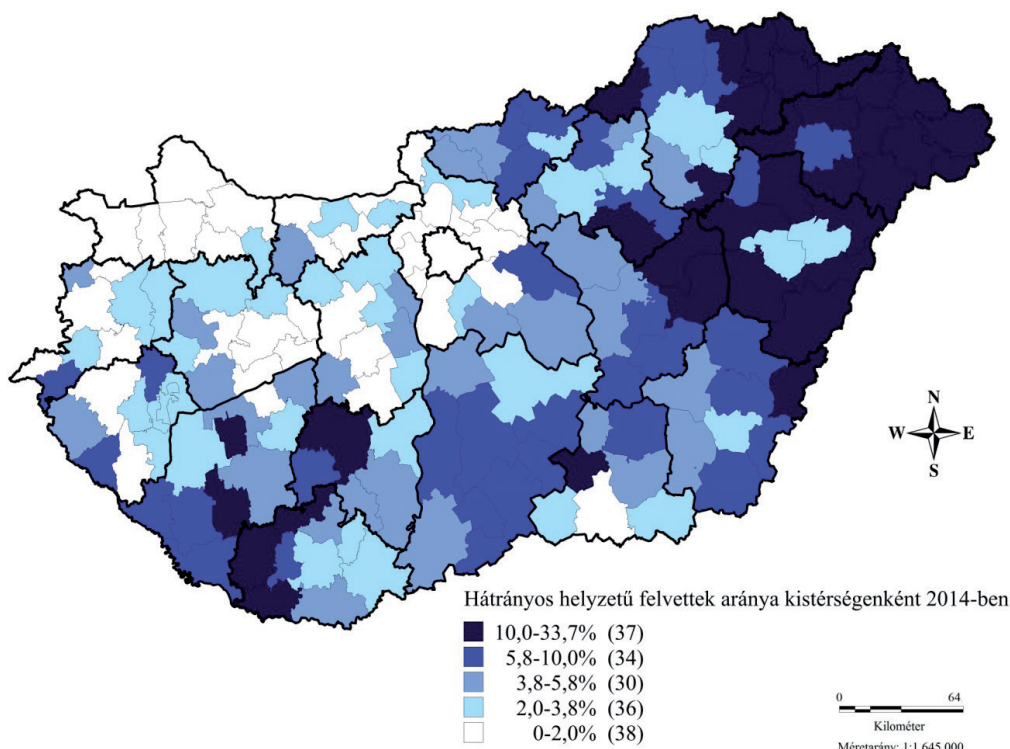
1. térkép: Hátrányos helyzetű felvettek aránya 2013-ban
Map 1: Disadvantaged students' rates in 2013

Forrás: Felvi 2013, Saját szerkesztés / Source: admission database of 2013

A 2. térkép a 2014. évi felvételi adatbázis adatai láthatóak. 2013-hoz képest csökkent a legmagasabb kategória sávhatára, 42%-ról 33%-ra, ami valószínűsíthetően a változás következménye. Alapvetően a legmagasabb kategóriába került kistérségek csupán kismértékben változtak, és csak egy nagyobb változás történt 2013-hoz képest. A Dunántúlon megháromszorozódott a leghátrányosabb kategóriába tartozó kistérségek száma. A korábbi két kistérséghez csatlakozott még a Szigetvári, a Sásdi, Tamási és Lengyeltóti kistérség is. További másik szembetűnő különbség, hogy Bács-Kiskun megye több kistérsége is a második legmagasabb kategóriába került, ami alapján elmondható, hogy itt az országos átlaghoz képest nem, vagy kismértékben növekedett a hátrányos helyzetűek aránya.

2. térkép: Hátrányos helyzetű felvettek aránya 2014-ban
Map 2: Disadvantaged students' rates in 2014.

Forrás: Felvi 2014, Saját szerkesztés / Source: admission database of 2014

A legalacsonyabb kategóriába került kistérségek esetében is változásokat tapasztalhatunk. Míg korábban Komárom-Esztergom megye összes kistérsége a legalacsonyabb kategóriába került, most már találunk olyan kistérségeket, melyek a magasabb kategóriába kerültek. Változásokat láthatunk Fejér megye több kistérségében is, például az Abai vagy Sárbogárdi kistérség a legalacsonyabb kategóriába, míg az Ercsi és Adonyi kistérség eggyel magasabb százalékos csoportba került 2013-hoz képest. A megyeszékhelyek a legtöbb esetben a legalacsonyabb két kategóriában találhatóak és alacsonyabb értékekkel jellemezhetőek, mint a környező kistérségek, mely alól kivételt képez Salgótarján és Nyíregyháza, mivel az említett két megyeszékhely ismét a második legmagasabb kategóriába került. Zalaegerszeg és Szeged javítva 2013-as eredményein a legalacsonyabb kategóriába került besorolásra.

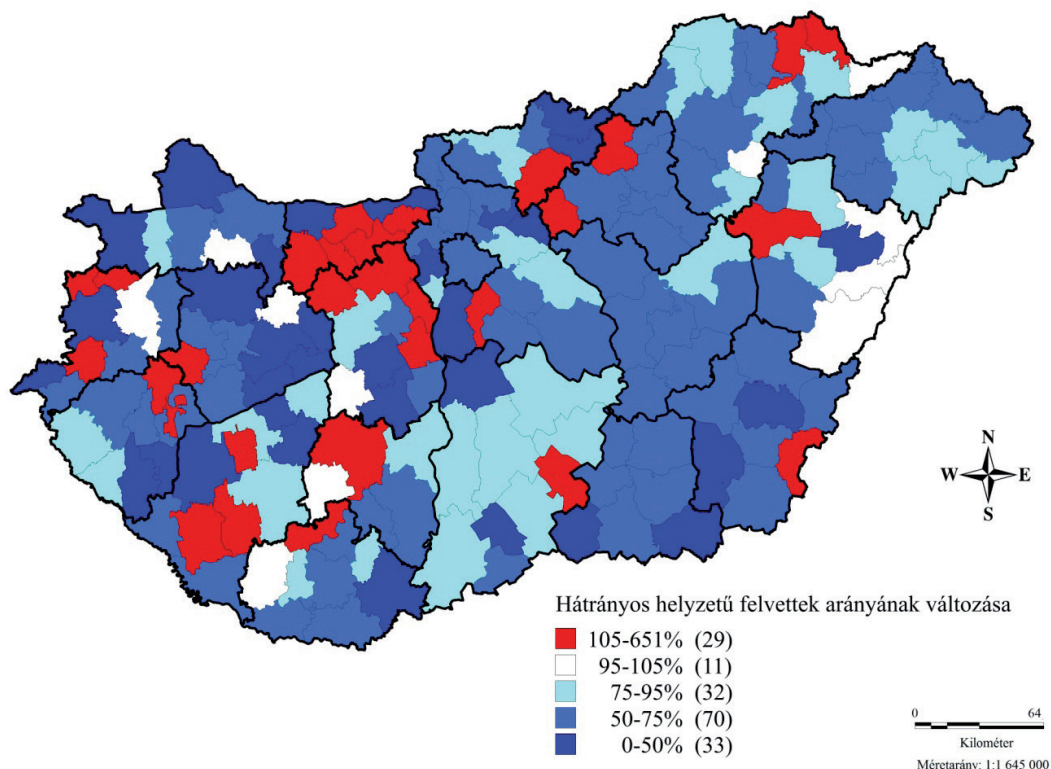
A következő részben (3. térkép) a két év közötti százalékos változást elemezzük. Mivel nagyarányú csökkenés volt tapasztalható, itt nem éltünk az automatikus besorolás eszközével. Az öt kategóriából egyet (piros) jelöltünk ki arra, hogy magába foglalja azokat a kistérségeket, melyekben nőtt a hátrányos helyzetű felvettek aránya. Egy másik kategóriába (fehér) soroltuk azokat a kistérségeket, ahol minimális, vagy egyáltalán nem volt változás, míg három kategóriát szántunk a csökkenés mértékének meghatározására.

Az ábrán látható, hogy azok a térségek, amelyekben 2014-re nőtt a hátrányos helyzetű felvettek aránya, többségében a Dunántúlon találhatóak, azon belül is Fejér és Komárom-Esztergom megyében, valamint elszórtan Vas, Somogy és Tolna megyében. A keleti országrészben mindössze kilenc kistérségben nőtt a hátrányos helyzetűek aránya, és ezek a kistérségek elszórtan helyezkednek el

(Balmazújvárosi, Sátoraljaújhelyi, Gyulai stb.). Azok a kistérségek, amelyekben drasztikusan nem változtak az arányok, mozaikosan helyezkednek el az országon belül. Vannak köztük alacsony százalékú kistérségek, de például Hajdú-Bihar megyében három olyan kistérség is található melyben korábban magas volt a hátrányos helyzetűek aránya.

3. térkép: A törvényi változás hatása

Map 3: Law changes' effects on disadvantaged students' numbers.

Forrás: Felvi 2013, 2014, Saját szerkesztés / Source: admission database of 2013 and 2014

Általánosságban az a tendencia rajzolódik ki különbségként a két év között, hogy ahol magas volt a hátrányos helyzetűek aránya a kistérségekben, ott csökkent az arányuk, hol kisebb, hol nagyobb mértékben. A nyugati országrészben kettősség figyelhető meg, hiszen többségben vannak a növekvően hátrányos helyzetű kistérségek és a leginkább csökkenő arányú kistérségek is. A csökkenő arányú kistérségek Győr-Moson-Sopron valamint Veszprém megyében találhatóak legnagyobb részt. Keleten a 33-ból csupán 12 olyan kistérség van, ahol legalább megfelelő az arányszám, mint például Salgótarján, Makó, Debrecen vagy Békés kistérsége.

Intézményi és telephelyi különbségek hátrányos helyzetű hallgatók tükrében

Ebben az egységben az intézményi és telephelyi különbségek kerülnek bemutatásra. Első ízben az intézményekre fókuszálunk, azon belül is azokra, ahol az abszolút számok tekintetében a legtöbb a felvett hátrányos helyzetű hallgató. Látható (2. táblázat), hogy a legtöbb hátrányos helyzetű felvett hallgató mind a két évben a Debreceni Egyetemre (DE) került felvételre: míg 2013-ban 1010 hallgató, addig 2014-re 30%-kal kevesebb, csupán 711 hallgató. Ezzel a számértékkel még így is toronymagasan kiemelkedik a többi felsőoktatási intézmény közül. További három tudományegyetem követi

a DE-t a sorrendben: a Szegedi Tudományegyetem (SZTE), az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) és a Pécsi Tudományegyetem (PTE), bár 2014-re az ELTE három hallgatóval megelőzte a SZTE-t. A sorrend a legtöbb esetben egyenesen arányos a felvett hallgatók számával, hiszen több felvett hallgató esetén nagyobb az esély, hogy van köztük hátrányos helyzetű, ezért döntöttünk az arányszám kialakítása mellett, mely jó viszonyítási alapot biztosít az intézmények között. A DE nem csak az abszolút számok esetében emelkedik ki, hanem a magas arányszámával is, mivel 2013-ban a felvett hallgatók közel 15%-a hátrányos helyzetű volt, de még ezzel is csupán a 2. legnagyobb értéket tudhatja magáénak, hiszen a Debreceni Református Hittudományi Egyetemre (DRHE) bekerültek közel 20%-a hátrányos helyzetű. Ha tovább nézzük az első öt helyet, harmadik helyen a Nyíregyházi Főiskola áll 14,5%-kal, negyedik helyen a Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelő-intézete (PAF) 13,8%-kal, míg ötödik helyen a Miskolci Egyetem (ME) 8,6%-kal. A legnagyobb egyetemek viszont nem kerültek be a legnagyobb arányszámmal rendelkező intézmények közé, inkább a főiskolák dominanciája jellemző az első tíz helyen: Eszterházy Károly Főiskola (EKF), Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE), Kecskeméti Főiskola (KF), Károly Róbert Főiskola (KRF) és Szolnoki Főiskola (SZF).

Az arányszámok jelentősebb csökkenése volt jellemző 2014-ben, de ez az intézmények hátrányos helyzetbeli rangsorán csak kisebb mértékben változtatott, mivel a DRHE (16,0%) került ismételtelen az első helyre, a DE (9,8%) megőrizte 2. helyét, szintúgy, mint az NYF (9,8%), PAF (7,6%) és az ME (7%). Az első tízben nagy változás nem következett be, csupán az KRF került ki a legmagasabb arányszámú 10 intézmény közül, helyére pedig az Eötvös József Főiskola (EJF) került be.

2. táblázat: Hátrányos helyzetű hallgatók számának és arányának változása
 Table 2: Change in numbers and ratio of disadvantaged students

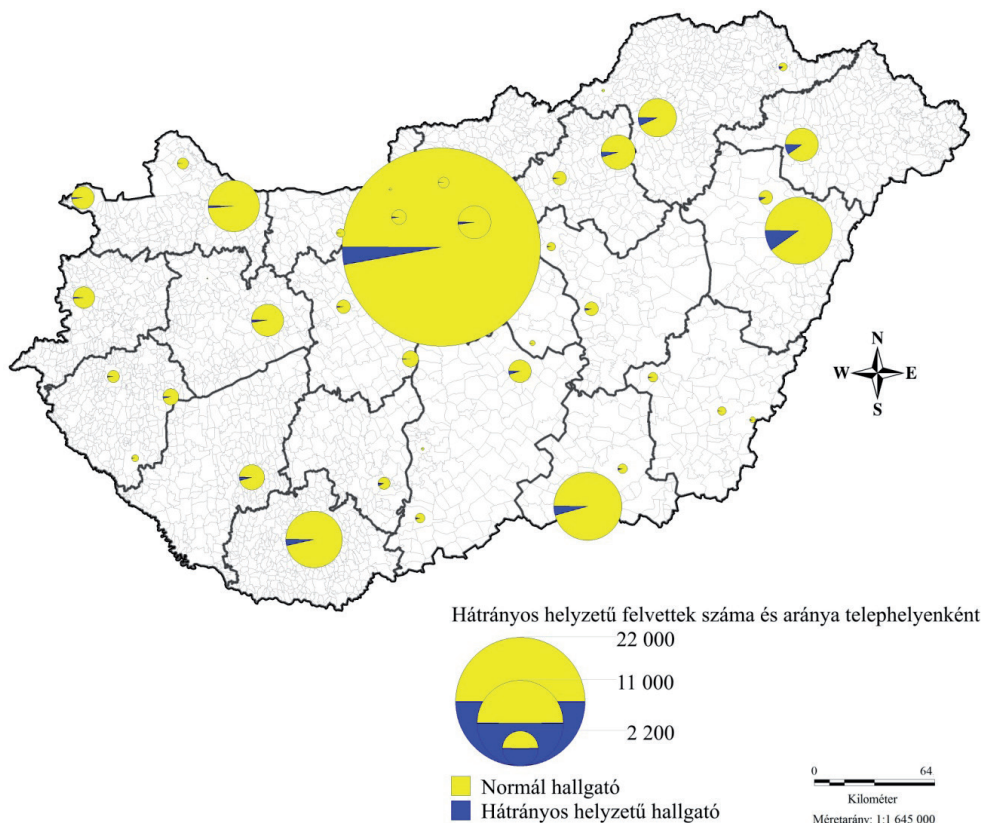
Intézmény	Hátrányos szám 2013	Felvettek közötti arány 2013 (%)	Hátrányos szám 2014	Felvettek közötti arány 2014 (%)	Arányváltozás (%)
DE	1010	14,7 (2.)	711	9,8 (2.)	-4,9 (3.)
SZTE	461	6,7 (11.)	308	4,5 (11.)	-2,2 (13.)
ELTE	427	4,9 (17.)	312	3,5 (15.)	-1,4 (24.)
PTE	317	5,9 (15.)	221	4 (14.)	-1,9 (15.)
BME	256	4,1 (21.)	184	2,8 (19.)	-1,3 (28.)
ME	226	8,6 (5.)	173	7,0 (5.)	-1,6 (20.)
BGF	206	3,9 (25.)	145	2,6 (21.)	-1,3 (29.)
BCE	191	4,3 (19.)	114	2,5 (22.)	-1,8 (18.)
NYF	185	14,5 (3.)	134	9,8 (3.)	-4,7 (4.)
NKE	164	7,2 (7.)	125	6,7 (6.)	-0,5 (35.)
EKF	158	7,7 (6.)	116	5,4 (10.)	-2,3 (11.)
SE	153	5,6 (16.)	110	4,1 (13.)	-1,5 (23.)
SZIE	148	4,2 (20.)	71	1,9 (25.)	-2,3 (12.)
ÓE	133	3,8 (27.)	111	3,3 (16.)	-0,5 (34.)
PE	91	4,0 (24.)	63	2,6 (20.)	-1,4 (25.)
KGRE	89	4,8 (18.)	74	3,0 (17.)	-1,8 (16.)
PPKE	86	4,1 (23.)	72	2,9 (18.)	-1,2 (31.)
NYME	81	2,9 (29.)	50	1,8 (26.)	-1,1 (32.)
SZE	71	2,3 (33.)	43	1,3 (27.)	-1,0 (33.)

Forrás: Felvi 2013, 2014. Saját szerkesztés / Source: admission database of 2014

A két év közötti százalékváltozásról is szükséges néhány szót ejtenünk. A legnagyobb arányszám-csökkenés a Wesley János Lelkészképző Főiskola (WJLF) tudhatja magáénak, de mindez csak annyit takar, hogy három hátrányos helyzetű hallgatóról 2014-re nullára csökkent. A második helyen a PAF csökkenése 6,7%-kal, míg a harmadik helyen a DE csökkenése áll. A negyedik és ötödik helyen az NYF és a KRF található a csökkenés tekintetében, míg az első tízes csoport további helyeire az alacsony hallgató létszámú intézmények kerültek, mint például a Dunaújvárosi Főiskola (DF), Apor Vilmos Katolikus Főiskola (AVKF) vagy a DRHE. A nagyobb egyetemeken a hátrányos helyzete-tűek arányának csökkenése jóval kisebb mértékű volt, mint a DE esetében. A legtöbb felsőoktatási intézménnyel szemben az Általános Vállalkozási Főiskola vagy az EDUTUS esetében minimális emelkedés volt a jellemző, mindez csupán annyit jelent, hogy egy-két hátrányos helyzetű hallgatót felvettek fel 2014-ben.

A vizsgálat utolsó részében a telephelyeket helyeztük görcső alá abban a tekintetben, hogy mely településekre, mely városokba került felvételre a legtöbb hátrányos helyzetű hallgató. A 4. térkép mutatja, hogy hol indultak 2014-ben képzések, és a felvettek között milyen arányban voltak a hátrányos helyzetű tanulók. Természetesen összefüggés van az intézményekre bekerült hátrányos helyzetűek aránya és a telephelyi adatok között, a különbséget mégis az adja, hogy egyes telephelyeken lehet több felsőoktatási intézmény (pl: Debrecen DE és DRHE), vagy előfordulhat az, hogy egy intézménynek több helyen van telephelye (pl: EKF Sárospatak és Eger). A legmagasabb, 20%-os hátrányos helyzetű arány Sárospatakon tapasztalható, ami azt jelenti, hogy a 70 felvettből 14 hallgató volt hátrányos helyzetű. További magas hátrányos helyzetű arány jellemző Debrecenben, Nyíregyházán, valamint Hajdúböszörményben, ami azzal indokolható, hogy ezek a telephelyek közel esnek a leghátrányosabb kistérségekhez, továbbá 10% fölötti arány tapasztalható Gyulán és Szekszárdon is.

4. térkép: Hátrányos helyzetű hallgatók aránya telephelyenként
 Map 4: Rate of disadvantaged students in settlements.

Forrás: Felvi 2014, Saját szerkesztés / Source: admission database of 2014

A 4. térkép alapján elmondható, hogy keletről nyugat felé haladva csökken az egyes telephelyekre felvett hátrányos helyzetű hallgatók száma, sőt egyes helyeken egy hátrányos helyzetű sem került felvételre (Pápa és Tatabánya). Látható, hogy a legtöbb hallgató a fővárosban tanul tovább, de a felvették mindössze 4,4%-a volt hátrányos helyzetű, mely betudható a főváros nagyobb szelektációs hatásának. Magas továbbá a felvették száma Szegeden, Pécsen és Győrben is. Közöttük is igaz az az általános megállapítás, hogy a minél nyugatra helyezkedik el egy telephely annál kisebb a hátrányos helyzetűek aránya.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban a hátrányos helyzetben bekövetkezett törvényi változásra helyeztük a hangsúlyt, mely során megnéztük, hogy az ország mely területein koncentrálnak a hátrányos helyzetű hallgatók, valamint a változás következtében, hol és milyen mértékben változott a hátrányos helyzetűek aránya. A kutatásban kitértünk a felsőoktatási intézmények és telephelyek vizsgálatára is.

Összességében elmondható, hogy drasztikus csökkenés következett be a hátrányos helyzetűek számában 2013 és 2014 között. A legmagasabb hátrányos helyzetű arány az ország észak-keleti, keleti valamint az Alföld területén található, továbbá a dél-dunántúli területeken. A törvényi változás hatására ezek a területek többségében megmaradtak, de 2013-hoz képest mindenhol csökkenő tendencia

volt kimutatható. A növekvő arányú területek meglepő módon pár kivételtől eltekintve a gazdaságilag jobb helyzetben lévő területekkel esnek egybe.

Az intézményi és telephelyi vizsgálatoknál egyértelmű egybeesés található az intézmény hátrányos helyzetű felvett hallgatóaránya, valamint annak az országon belüli elhelyezkedése között. A legmagasabb hátrányos helyzetű arány a NYF, DE, DRHE intézményekben tapasztalható, melyek azokkal a területekkel esnek egybe, ahonnan a legtöbb hátrányos helyzetű hallgató tanul tovább, tehát nagy valószínűséggel a hátrányos helyzetű hallgatók a legközelebbi felsőoktatási intézményekben tanulnak tovább. Szót ejtve a két év közötti változásról, a legnagyobb arányú hátrányos helyzetű hallgató csökkenést a DE és az NYF szenvedte el, de ezekben az intézményekben a csökkenés ellenére még mindig a legtöbb hátrányos helyzetű tanul arányaiban.

Hegedűs Roland, PhD-hallgató

Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Program

email: hegedusroland1989@gmail.com

FELHASZNÁLT IRODALOM

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

2013. évi XXVII. törvény a szociális és gyermekvédelmi tárgyú törvények Magyarországi Egyszerűsítési Programmal összefüggő módosításáról, valamint egyéb törvények módosításáról

CSAPÓ T. (1997): *Az Északnyugat-Dunántúli humán erőforrásai*. Tér és Társadalom, 11/1. pp. 29-56.

CSERHÁTI F. (2003): *Az Észak-Alföldi régió fejlesztési dokumentumai az EU csatlakozás tükrében*. In: SÜLI-ZAKAR I. (szerk.): *Társadalom földrajz és területfejlesztés II*. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetem Kiadója, Debrecen, pp. 587-596.

DENZLER, S. – WOLTER, S. C. (2010): *Wenn das Nächstgelegene die erste Wahl ist. Der Einfluss der geographischen Mobilität der Studierenden auf die Hochschullandschaft Schweiz*. SKBF, Aarau. 24 p.

ENYEDI GY. (2000): *Globalizáció és a magyar területi fejlődés*. Tér és Társadalom, 14/1. pp. 1-10.

FORRAY R. K. – HÍVES T. (2002): *Jelentkezés a felsőoktatásba, 2001*. Tér és Társadalom, 16/1. pp. 99-115.

FORRAY R. K. – HÍVES T. (2013): *Az iskolázottság térszerkezete, 2011*. Educatio, 22/4. pp. 493-504.

HAVEMAN, R. – WOLFE, B. (1995): *The determinants of children's attainments. A Review of methods and findings*. Journal of Economic Literature, 33/4. pp. 1829–1878.

CHRISTIE, H. (2007): *Higher education and spatial (im)mobility. Nontraditional students and living at home*. Environment and Planning, 39/10. pp. 2445-2463.

HEGEDŰS R. (2015a): *Pozitív diszkrimináció a magyar felsőoktatásban*. Educatio, 24/2. pp. 139-147.

HEGEDŰS R. (2015b): *Országosan jelentős felsőoktatási intézmények hallgatóinak mobilitása*. In: TÓTH Z. (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2014*. Oktatás és nevelés – Gyakorlat és tudomány. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága, Debrecen, pp. 147-159.

- JERRIM, J. – VIGNOLES, A. (2015): *University access for disadvantaged children. A comparison across countries*. Higher Education, 70/6. pp. 903-921.
- KOZMA T. (1996): *Településhálózat és iskolarendszer*. Educatio, 5/2. pp. 248-249.
- KURÁTH G. (2007): *A hazai felsőoktatási intézmények regionális hatásának vizsgálata a beiskolázási marketingmunkában*. Tér és Társadalom, 21/4. pp. 95-110.
- NAGY E. – TÍMÁR J. – NAGY G. – VELKEY G. (2015): *A társadalmi-térbeli marginalizáció folyamatai a leszakadó vidéki térségekben*. Tér és Társadalom, 29/1. pp. 37-52.
- NAGY P. T. (2003): *Felsőoktatásba vezető út és a társadalmi hátrányok kompenzációja*. Educatio, 12/2. pp. 236-252.
- PÁSZTOR I. Z. (2010): *Az észak-alföldi régió cigányságának területi jellemzői*. In: KOZMA T.- CEGLEDI T. (szerk.): *Régió és Oktatás. A Partium esete. Régió és oktatás VII*. CHERD-Hungary, Debrecen. pp. 235-243.
- POLÓNYI I. (2012): *Honnan jönnek a hallgatók?* Educatio, 21/2. szám. pp. 244-258.
- PUSZTAI G. (2005): *Társadalmi háttér és iskolai pályafutás*. Educatio, 14/3. pp. 534-555.
- PUSZTAI G. (2010): *Egy határmenti régió hallgató-társadalmának térszerkezete*. In: JUHÁSZ E. (szerk.): *Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus. Régió és oktatás V*. Center for Higher Education Research and Development Hungary, Debrecen, pp. 43-56.
- RÓBERT P. (2000): *Bővülő felsőoktatás – ki jut be?* Educatio, 9/1. pp.79-94.
- SÜLI-ZAKAR I. (2003): *A magyar területfejlesztés az EU regionális politikájának tükrében. Az Észak-alföldi régió fejlesztési dokumentumai az EU csatlakozás tükrében*. In: SÜLI-ZAKAR I. (szerk.): *Társadalom földrajz és területfejlesztés II*. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetem Kiadója, Debrecen, pp. 639-666.
- TAYLOR, J. – HOUSE, B. (2010): *An exploration of identity, motivations and concerns of non-traditional students at different stages of higher education*. Psychology Teaching Review, 16/1. pp. 46-57.
- VARGA A. (2013): *Hátrányos helyzet az új jogszabályi környezetben*. Iskolakultúra, 23/3-4. pp. 134-137.
- VARGA A. (2014): *Hátrányos helyzet az iskolarendszerben*. In: CSERTI CSAPÓ T. (szerk.): *Legyen az esély egyenlő – Esélyteremtés a Sásdi kistérségben*. PTE-Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás, Pécs. 155-177p.

Horváth Zoltán – Magyar-Papp Júlia – Pálfi Andrea

A turisztikai térhasználat és a desztináció menedzsment összefüggései

ABSZTRAKT

A desztinációk tudatos és hosszú távú tervezésének, a célterületek termékfejlesztésének alapja az oda érkező turisták szokásainak ismerete, amely mára elengedhetetlen annak érdekében, hogy a kínálati oldal célzottan és sikeresen léphessen a turisztikai piacra, valamint megőrizhesse versenyképességét a célterületek egyre inkább kiélesedő versenyében. Éppen ezért, az egyes turisztikai desztinációk vizsgálata során fontos ismerni az oda érkező látogatók motivációját, hiszen ez a kereslet egyik fő jellemzője, amely alapjaiban határozza meg a vendégek magatartását, valamint turisztikai térhasználatát. A látogatók által felkeresett helyszínek és attrakciók kirajzolják a turisták főbb mozgásvonalait, melynek területi megoszlásában sokszor erőteljes koncentráció figyelhető meg. A tanulmányban sorra vesszük azokat a desztináció menedzsment szervezetek által alkalmazott attrakció- és látogatómenedzsment eszközöket és módszereket, amelyek lehetőséget teremtenek ezen szervezetek számára a turisztikai térhasználat befolyásolására. Kutatásunk során a Nyugat-Balaton térségét választottuk mintaterületnek, amelynek menedzsment szervezete az országban elsőként alakította ki térségi turisztikai együttműködéseit. A kutatás során vizsgáltuk, hogy a mintatérségbe látogató vendégek az utazás ideje alatt mely településeket keresték fel, valamint ott milyen turisztikai szolgáltatásokat vettek igénybe. Jelen tanulmány kitér az alkalmazott menedzsment eszközrendszerére, illetve annak fejlesztési lehetőségeire.

ABSTRACT

Conscious long-term destination planning and product developing are based on knowing the habits of arrival tourists which is recently indispensable for the supply side not only to successfully enter into the tourism market, but also to preserve its competitiveness in the heightened competitions of the destinations. This is why it is important to know the motivation of the arrival visitors in the examination of touristic destinations because it is one of the essential characteristics of demand that defines the attitude and space use of the tourists. Places and attractions visited by tourists draw the

main moving lines and in their spatial distribution a strong concentration can be examined. In the study we are listing attraction and visitor management devices and methods applied by destination management organisations which create the opportunity to influence the touristic space usage. In the course of our research we chose the West-Balaton region as a sample area whose management organisation established its regional touristic cooperations as the first in the country. We examined that the arrival visitors what kind of settlements were in searching for and what kind of touristic services they used in the sample area. This present study includes the system of devices applied in management and also their opportunities for development.

Kulcsszavak: desztináció, turisztikai térhasználat, desztináció menedzsment, Nyugat-Balaton

Keywords: destination, touristic space usage, destination management, West-Balaton

BEVEZETÉS, ELMÉLETI HÁTTÉR

A turisztikai desztinációt BIEGER, TH. (2007) olyan földrajzi téregységként definiálja, melyet a turista úticélként kiválaszt, és amely tartalmazza az összes létesítményt és szolgáltatást, amely az elszállásolásához, ellátásához és a desztinációban folytatott, elsősorban turisztikai célú tevékenységéhez szükséges. Bieger meghatározása felveti a desztináció területi lehatárolásának kérdését, mely történhet a turista, azaz a kereslet oldaláról és a meglátogatott térségben működő szolgáltatók, tehát a kínálat oldaláról egyaránt. Ezek alapján számos minőségi és mennyiségi mutató segítségével, több szempontból megközelítve határozhatjuk meg, hogy mit nevezünk adott desztinációnak (ilyenek például a vendégejszaka szám, a történelmi, néprajzi előzmények stb.) (AUBERT A. – MÉSZÁROS B. 2009). A kereslet szempontjából a desztináció határai nehezen megfoghatók, turistánként és a turisták motivációja alapján is eltér, hogy egy-egy területet hogyan értékelnek az oda érkező vendégek. Ezért fontos annak a tér-képnek az ismerete, amely a célterületre érkezők fejében él.

Napjainkban a turizmus kínálati oldalának részét vagy egészét különböző szervezetek, szerveződések (pl. klaszterek, tematikus utak) igyekeznek sikeresen piacra vinni. E célból jöttek létre Magyarországon az ún. turisztikai desztináció menedzsment (TDM) szervezetek is (AUBERT et al. 2015). A TDM szervezetek hazánkban a 2000-es évek végén kezdtek el megalakulni, nyugat-európai mintára. A TDM rendszer kiépítésének elsődleges célja az volt, hogy a turizmusirányításban érvényesíteni lehessen az alulról építkezés és a szubszidiaritás elvét, valamint partneri kapcsolatok alakuljanak ki a desztináció turizmusban érintett szereplői között (LENGYEL M. 2008, AUBERT et al. 2016). A Nyugat-Balaton Téréségmarketing Kht. tekinthető az első hazai térségi desztináció menedzsment szervezetnek, miután a térségi együttműködés fontosságának felismerése és kialakítása egy évtizeddel megelőzte hazánk többi térségi desztináció menedzsment szerveződésének létrejöttét. A Nyugat-Balaton desztináció vezető turisztikai termékei a vízparti üdülés és az egészségturizmus, melynek központjai Keszthely és Hévíz (HORVÁTH Z. 2015).

A turisztikai kínálat oldaláról nézve azonban fontos azt látni, hogy egy térség desztináció menedzsment szervezetének működési területe túlmutat a szűken vett, tag települések közé tartozó települések határain. A turisztikai attrakciókkal, szolgáltatásokkal rendelkező területek sokszor nem összefüggőek, nem egymás közvetlen szomszédságában helyezkednek el. Egyes területeken hangsúlyosabb, míg

máshol kevésbé, vagy egyáltalán nem jelentős a turizmus, ettől függetlenül azonban egy desztináció menedzsmentje nem hagyhatja figyelmen kívül a turizmus szempontjából perifériának számító területeket sem, mivel azoknak az átmenő forgalomban vagy például a szolgáltatások terén fontos szerepe lehet. Éppen ezért vizsgálatunk alapkérdése az volt, hogy vajon a desztináció menedzsment által koordinált terület megegyezik-e a térségbe érkező turisták által kialakított desztinációképpel? Illetve, hogy a menedzsment által mesterségesen lehatárolt terület, mint desztináció, mennyire fedi le a turisták által bejárt térrészt?

Napjaink turizmus tervezésének egyik nagy kihívása az időbeli és a területi koncentráció csökkentése (SULYOK J. – MESTER T. 2014). A szezonális és a térbeli koncentráció csökkentésére ma számos eszköz és módszer ismert. A termékfejlesztésben bevett gyakorlat napjainkban, hogy előbbi például fesztiválok- és rendezvények szervezésével (SULYOK J. 2010, KUNDI V. 2014, OROSZI V. et al. 2015), míg utóbbit például tematikus utak kialakításával kívánják csökkenteni (GONDA T. – RAFFAY Z. 2015).

Emellett érdekes vizsgálati szempont, hogy a desztinációban élő lakosság és az oda látogatók egymástól eltérő térérzékeléssel rendelkeznek. Míg egy település területe egyértelműen lehatárolható, hiszen az önkormányzat közigazgatási határain belül található területre terjed ki, a lakosoknak a mindennapi – szociálgeográfiai alapfunkciók (PARTZSCH, D. 1970, MAIER, J. et al. 1977) által kirajzolt – életterét jelenti, addig STEINECKE, A. (2013) szerint egy turista tágabb teret érzékel, természeti és kultúrtájokban gondolkodik, tehát keresleti oldalról nézve egy nagyobb, összefüggő térséget keres fel. Ennek következtében egy térségi szervezetnek jó kapcsolatot kell ápolnia a környezetében található településekkel, jelentősebb attrakciók tulajdonosaival a turisták szükségleteinek eredményesebb kiszolgálása, és így a tartózkodási idő meghosszabbítása, valamint annak minőségi megtöltése érdekében.

A TERÜLET LEHATÁROLÁSA

A vizsgált desztináció területe három megyét – Zala, Veszprém és Somogy – is érint, legtágabb értelmezésben a Zalaszentgrót, Sümeg, Badacsonytomaj, Marcali, Zalakaros települések közti területeket foglalja magába, azonban a szorosabb együttműködés csupán Hévíz, valamint Keszthely és Badacsonytomaj között fekvő part menti településekre terjed ki (HORVÁTH Z. – PAPP J. 2015). A desztináció kiegészítő termékei, köszönhetően az elmúlt években itt lezajló termékfejlesztéseknek és az aktív marketingkommunikációnak a kerékpáros turizmus, a Fesztetics-örökségre alapozott kulturális turizmus és a borturizmus. A kutatás alapját az adta, hogy a turisztikai termékek ezen széles spektruma és a desztináció térbeli kiterjedése felveti a kérdést, hogy vajon tekinthetjük-e egy egységes turisztikai desztinációnak a Nyugat-Balatont?

Amennyiben a válasz igen, fontos tisztázni a desztináció menedzsment és a termékfejlesztés szempontjából, hogy valójában mik lesznek a térség fő és kiegészítő termékei, amelyek alapján az imázsépítés hosszú folyamata elindítható és a Balaton turisztikai régió belül a Nyugat-Balaton, mint önálló részegység márkává alakítható. Ennek alapján célunk a térségi TDM szervezet tényleges működési területének meghatározása annak érdekében, hogy egy olyan optimális, a kereslet és kínálat szempontjából is jól lehatárolható egységet jelöljünk ki, amelyben a működés feltételei a kínálat szempontjából adottak, a kereslet szempontjából indokoltak.

MÓDSZEREK

Annak érdekében, hogy jobban megértsük a vizsgált problémát, a térségbe látogató turisták körében kérdőíves felmérést végeztünk, valamint a térségben működő helyi turisztikai egyesületek és a térségi TDM szervezet vezetőivel, turisztikai szakemberekkel (11 fő) mélyinterjúkat készítettünk. A kérdőíves felmérés elsősorban a vendégek motivációjának, térhasználatának és fogyasztási szokásainak felmérésére irányult. A felmérés a Nyugat-Balaton Turisztikai Irodában (térségi TDM szervezetben) tag helyi TDM szervezetek településein (Keszthely, Gyenesdiás, Vonyarcvashegy, Balatongyörök, Hévíz és Zalakaros) zajlott. Településenként – több helyszínen és időpontban– 50-50 kérdőívet töltöttünk ki, azaz összesen 300 felmérést végeztünk 2013 augusztusában. A mintaválasztás háttérében az állt, hogy az említett települések között volt a legszorosabb az együttműködés a vizsgálat időpontjában, ugyanakkor a vendég és vendégéjszaka számok egyenlőtlenségei olyan mértékben torzították volna a felmérést, hogy ezektől a mutatóktól eltekintve, településenként egyenlő számú megkérdezést végeztünk.

A mélyinterjúkból származó információk a menedzsment szempontjából járják körül a Nyugat-Balatont, a menedzselt terület kiterjedését és egységességét, a települési és térségi szinten megvalósuló feladatmegosztást, az alkalmazott attrakció- és látogatómenedzsment eszközöket és módszereket.

A kérdőíves felmérés során nyert eredményekből attribútum adatokat (10800 mező) képeztünk, melyeket térbeli adatsorokká konvertáltunk. A vizsgálat szempontjából releváns eredményeket az ArcGIS 10.2 szoftverben elemeztük ki és jelenítettük meg, amely lehetővé tette a különböző forrásokból származó információk összevetését is.

EREDMÉNYEK

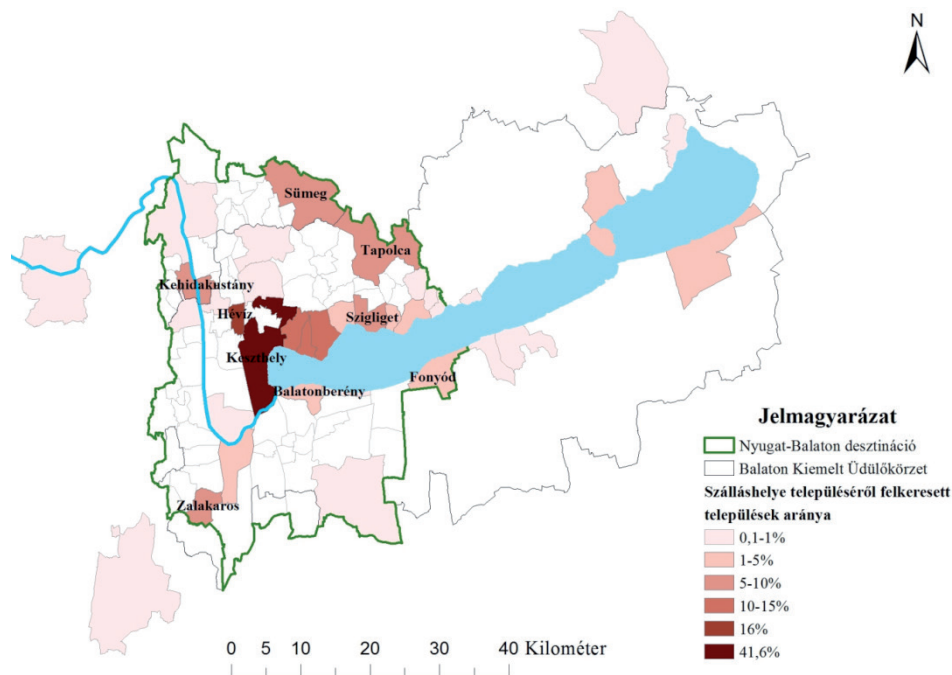
A turisztikai térhasználat vizsgálata

Egy nagyobb térség turizmusára jellemző, hogy sem a kereslet, sem a kínálat nem jelenik meg annak minden részén ugyanolyan intenzitással. Bizonyos területeken koncentráltabban, valahol mérsékeltebben, és van, ahol szinte egyáltalán nem érzékelhető a turizmus jelenléte. A térhasználat vizsgálatával felfedezhetőek ezek a térsűrűsödési pontok, perifériák és holt-terek, megállapítható, hogy melyek a vizsgált térség turizmus szempontjából aktívabb és passzívabb zónái. A látogatók által felkeresett helyszínek és attrakciók kirajzolják a turisztikai kereslet térhasználatának fő irányait, melynek területi megoszlásában erőteljes koncentráció figyelhető meg. A turisztikai hasznosítás vizsgálatakor elkülöníthetünk a desztinációban a turizmus által hasznosított és potenciálisan hasznosítható területeket. Az előbbi kategóriát főként a turisztikai szuprastruktúra elemei jelentik, amely létesítmények elsősorban az attrakciók közelében helyezkednek el (JURAY T. 2008). A kereslet és a kínálat egymást generáló tényezők, így a meglévő attrakciók és szolgáltatások vonzzák a vendégeket, valamint az egyes szolgáltatók is igyekeznek a látogatók által preferált területekre települni, hiszen ott számolnak a legnagyobb bevételekkel. A desztinációs szintű turisztikai térhasználat pontos ismerete a hatékony turizmustervezés alapjául szolgál, hiszen ha a szakemberek tisztában vannak a turisták térbeli mozgásának jellemzőivel, akkor eredményesebb munkát végezhetnek a térség turizmusának menedzselésekor. Például az adott esetben túlterhelt, túlszűfolt területekről tudatosan alkalmazott

eszközökkel irányíthatják a turistákat a kevésbé terhelt részekre. A látogató- és attrakciómenedzsment feladatai közé tartozik például a megközelíthetőség tervezése, fejlesztése, amihez biztosítani kell a területi infrastruktúra elemeit, egyértelmű információkkal kell ellátni a vendégeket az adott attrakció, látnivaló hollétéről, megközelíthetőségének lehetőségeiről.¹

A kérdőíves felmérés során kapott eredményekből képezett 1. ábra a turisták térhasználatát szemlélteti a Nyugat-Balatonon. A turisták által a szálláshelyük településéről turisztikai termékek és szolgáltatások fogyasztása céljából felkeresett települések említési gyakoriságát szemlélteti.

1. ábra: Turisztikai térhasználat a Nyugat-Balaton desztinációban (2013)
Figure 1: Touristic space usage in the West-Balaton destination (2013)

Forrás: saját felmérés Szerk.: Horváth Z. 2015. / Source: own survey edited by Horváth Z. 2015

A leggyakrabban említett település a térség központja Keszthely, amelyet turisztikai céllal a válaszadók több mint negyven százaléka felkeresett. Ez elsősorban gazdag kulturális örökségének és programkínálatának köszönhető, de a vendégek motivációi közül említésre méltó a város kis-kereskedelemben betöltött szerepe is. Keszthely után a második legkedveltebb település Hévíz. A várost a fürdővárosi miliőhöz kapcsolódó igényes kultúra- és programkínálat jellemzi, a térség egyik, a külföldi turisták körében is vezető szerepet betöltő desztinációja (HAJNAL K. – KÖBLI Á. 2014). A fürdőváros kínálatához tartozó hagyományos gyógykezelések azonban kevésbé jelennek meg a felmérésben, melynek oka, hogy a kezeléseket igénybe vevő vendégek döntő többsége Hévízen foglal szállást magának.

A fenti, turisztikailag központi szerepet betöltő települések mellett a Balaton további part-menti települései, valamint egy-egy kiemelkedő attrakciónak (Sümeg – vár, Tapolca – tavasbarlang) köszönhetően a parttól távolabbi települései is a térség turisztikai térhasználatának centrumává

¹ RÁTZ T. 2011: *Attrakció- és látogatómenedzsment*. In: Aubert A. (szerk.): *Turizmus-menedzsment*. <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turizmusmenedzsment/book.html> (letöltés ideje: 2016.06.09.)

váltak. Elszórtan néhány távolabbi háttértelepülést is felkerestek a vendégek, közülük a fürdőik miatt említésre méltók Zalakaros és Kehidakustány (1. ábra).

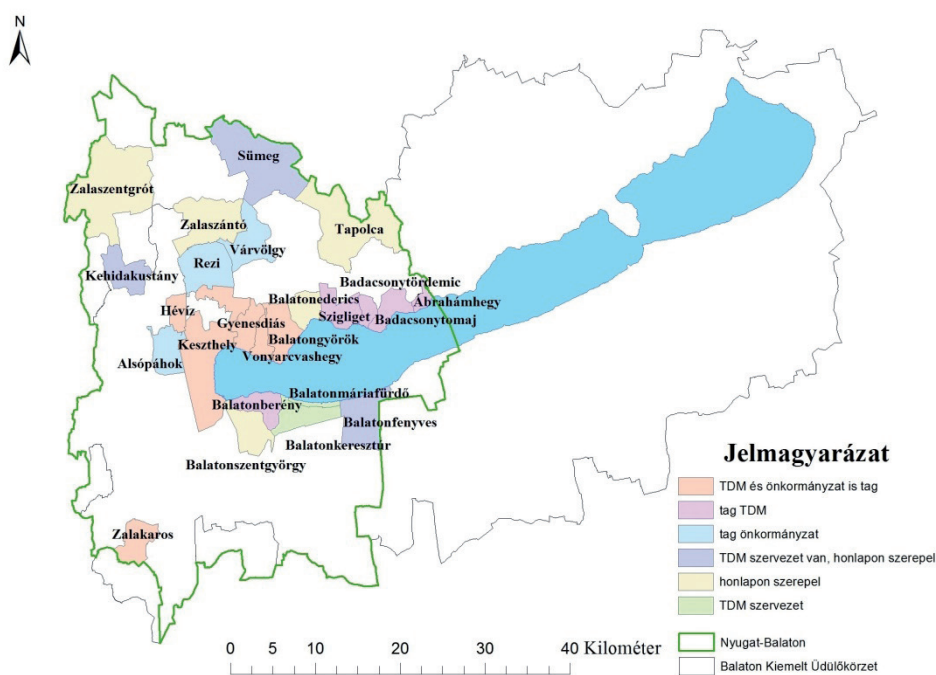
A vizsgált térséget felkereső turisták legfőbb motivációja a pihenés volt (30,2 %), amit a vízparti pihenés (19,8 %) és a gyógyüdülés – termálfürdőzés (14,7 %) után a kirándulás, természetjárás követte (11,3 %) a negyedik helyen. A turisták motivációja és a térhasználatuk közti szoros kapcsolatra mutat rá, hogy a Kis-Balaton térségét – amely a térhasználat periferiáját jelenti – a turisták csaknem tizede említette, azonban itt konkrét településneveket lényegesen kisebb arányban tudtak említeni, köszönhetően a természeti vonzerőknek és a Kis-Balaton egységes kommunikációjának.

A desztináció menedzsment működési területe a Nyugat-Balaton térségében

A desztinációba látogató vendégek utazásaik során nagyobb egységekben gondolkodnak. Attól függően, hogy milyen távolságról érkezett és milyen motivációval rendelkezik a turista, változik a felkeresett attrakciók és szolgáltatások által kijelölt terület nagysága. A desztinációk tudatos és hosszú távú tervezésének, a célterület termékfejlesztésének alapja az oda érkező turisták motivációjának és térhasználatuknak ismerete. Az együttműködve versenyezni elv (SZIVA I. 2012, 2014) azonban számos megválaszolandó kérdést támaszt a települések, turisztikai egyesületek, attrakciók és szálláshely üzemeltetők elé. Az együttműködés kialakítása magában hordozza azt a kérdést, hogy kikkel és miért érdemes közös munkát folytatni, amely együtt jár bizonyos feladatokról és kompetenciákról való lemondás szükségességével és a közös finanszírozás lehetőségével is.

A menedzselt térség szereplői között eltérő erősségű kapcsolatok mutathatók ki, amelyeket a 2. ábra szemléltet.

2. ábra: A térségi TDM szervezet kapcsolati hálója 2014-ben
Figure 2: The connection web of the regional TDM organisation in 2014

Forrás: Nyugat-Baltoni Turisztikai Iroda alapján saját szerkesztés /
Source: West-Balaton Tourism Office edited by Horváth Z. 2015

A térségi TDM szervezet szerteágazó kapcsolati hálóval rendelkezik és a térség turizmust generáló településeit jól lefedi, közös piaci megjelenésüket biztosítja. A helyi turisztikai egyesületekkel való kapcsolattartás több szervezeti reform eredményeként valósult meg, mivel a térségi TDM szervezet jogelődje előbb alakult meg, mint a helyi egyesületek. A legerősebb kapcsolatok azokkal a településekkel alakultak ki, amelyeknek önkormányzata, vagy önkormányzata és turisztikai egyesülete is alaptökeivel rendelkezik a térségi TDM szervezetben, ezáltal a taggyűlések révén a közös munka irányainak kijelölésében, továbbá az operatív munkában is kiemelten érintettek. Ahogy a fenti kartogramon látható, a szorosan együttműködő települések mellett a TDM szervezet más településekkel – az északi parton háttértelepülésekkel is – kapcsolatban áll. Ezek elsősorban marketing alapú együttműködések. Ennek hátterében főként a turisztikai piacon való eredményesebb pozicionálás lehetősége áll, mivel a változatos termékkínálat adta földrajzi koncentrációból fakadó előnyökre épít. Ez a térségi weboldalon és a desztináció invitáló kiadványaiban is megjelenik.

A menedzsment eszközei a turisztikai térhasználat alakítására/befolyásolására

Az egyes célterületek menedzsment szervezeteinek a látogatómenedzsment eszköztárából számos eszköz és módszer áll rendelkezésére annak érdekében, hogy felkeltsék a vendégek figyelmét a fogadóterületekre és a velük kiegészítő jelleggel együttműködő településekre, attrakciókra (PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2011). A vizsgált térségben ezek a megoldások megteremthetik a lehetőséget annak, hogy a turisták például a Balaton-parttól távolabb elhelyezkedő attrakciókat, háttértelepüléseket és természeti vonzerőket is felkeressenek, ezáltal nemcsak a térségi termékkínálat gazdagodik, hanem növekedhet a vendégek tartózkodási ideje és a turisták költési hajlandósága is. A továbbiakban ezeket a lehetőségeket mutatjuk be röviden, elsősorban a Nyugat-Baltoni Turisztikai Iroda által alkalmazott megoldásokat kiemelve.

Turisztikai kártya

A turisztikai kártyák olyan értékesítést ösztönző eszközök, melyekkel a desztináció menedzsment szervezet a tag-szolgáltatók irányába tudja orientálni a keresletet. Ehhez egyrészt kedvezményeket nyújtanak a vendégeknek, amely a kínálati oldalnak közvetlen (pl. jegyértékesítés) és közvetett (pl. souvenir, helyi termékek vásárlása) forgalomnövekedéssel jár, miközben a turisztikai infra- és szuprastruktúra elemei szélesebb körben kerülnek kihasználásra. Az elektronikus kártyarendszer a helyi turizmus erősítésében érdekelt vállalkozások, helyi önkormányzatok, valamint a TDM szervezetek közös céljainak elérését elősegítő innovatív eszköz. Láthatóvá és visszakövethetővé teszi a turisták mozgását, az elszámolásokhoz szükséges adatokat (kiemelten az idegenforgalmi adó), valamint egyéb statisztikai adatokat nyújt a kutatásokhoz, pályázatokhoz (például a kártyával felkeresett legnépszerűbb attrakciók). A kártyarendszerrel javítható a térség turisztikai termékeinek ismertsége, hiszen kártyarendszer összefogja az adott desztináció turisztikai kínálatát, segíti a turistát a desztináció beazonosításában, az elfogadóhelyek által kínált kedvezmények révén forgalmat generál (ZOLTAN, J. – MASIERO, B. 2012, PECHLANER, H. – ZEHRER, A. 2005).

A vizsgált desztináció menedzsment szervezete által bevezetett térségi turisztikai kedvezménykártya, a „West-Balaton Card” gyakorlati alkalmazása során elsősorban a kártyaleolvasó eszközök

vagy internet hozzáférés hiányában nem látja el adatszolgáltató funkcióját. A vizsgálat időpontjában a térség 13 településen nyújtott különböző mértékű kedvezményeket a kártyát igénybe vevő vendégeknek, melynek településenkénti megoszlását az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: A West-Balaton Card kártya elfogadóhelyek településenkénti megoszlása
 Table 1: The distribution of settlements with acceptance locations of West-Balaton Card

Település	West-Balaton Card elfogadóhelyek száma	Balaton parttól mért távolság
Keszthely	38	-
Hévíz	27	6 km
Gyenesdiás	24	-
Balatongyörök	11	-
Vonyarcvashegy	10	-
Zalakaros	7	32 km
Kehidakustány	1	21 km
Balatonszentgyörgy	1	-
Cserszegtomaj	1	6 km
Rezi	1	10 km
Sümeg	1	22 km
Zalaszentlászló	1	23 km
Zalaegerszeg	1	45 km

Forrás: Nyugat-Baltoni Turisztikai Iroda alapján saját szerkesztés /
 Source: West-Balaton Tourism Office, edited by Horváth Z. 2015

A térségi kedvezménykártya elfogadóhelyeinek esetében is egy erőteljes koncentráció tapasztalható – a helyi TDM szervezettel rendelkező településeken –, míg hét településen csupán egy-egy kedvezményt nyújtó attrakciót találhatunk. Ebből fakadóan a turistákat megcélzó kedvezménykártya nem oldja, hanem éppen ellenkezőleg, erősíti a térségen belül a turisták területi koncentrációját, főként a desztináció magtelepülésein. Ugyanakkor amennyiben a háttértelepülések szolgáltatói, attrakciói még intenzívebben bevonásra kerülnének a kártyarendszerbe, abban az esetben nemcsak a kártya nyújtotta marketing tevékenység erősödhetne, hanem a turisztikai térhasználatban is megnyilvánulhatna ennek hatékonysága, így például a turisták háttértelepülésekre történő irányításával.

A térségi kártyát településenként eltérő kondícióval és egyéb helyi kedvezményekkel együtt lehet igénybe venni, arculati elemeiben és a mögötte lévő informatikai rendszerben azonban megegyezik. A kártyával múzeumokat és látnivalókat, strandokat, gyógyfürdőket lehet kedvezményesen felkeresni, de kedvezőbb áron lehet kerékpárt bérelni, vendéglátóhelyeken fogyasztani, valamint egyéb kiegészítő szolgáltatásokat igénybe venni, például taxi, optika.

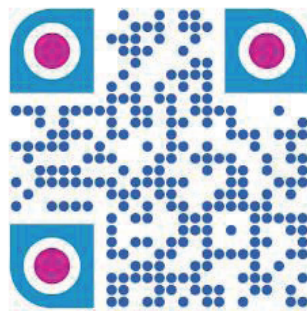
Mobiltechnológiák

A hordozható okos eszközök és a mobilinternet előfizetések számában dinamikus növekedés tapasztalható nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt (DICKINSON et al. 2012.; BOHLIN, M. – BRANDT, D. 2013; KSH 2015). Az egyes célterületekhez, városokhoz köthető applikációk fontos eszközei lehetnek a desztináció- és településmarketingnek, és így a látogató- és attrakciómenedzsmentnek egyaránt,

hiszen kulcsszerepet kaphatnak a kereslet és a kínálat összekapcsolásában (WANG et al. 2014, PITT et al. 2011). A világ trendjeihez igazodva Magyarországon is egyre több desztináció rendelkezik saját turisztikai mobilapplikációval. Ezek az eszközök kiváló lehetőséget teremtenek a desztinációknak kínálatuk bemutatására, emellett a célterületre látogató vendégek biztonságérzetét növelhetik, valamint személyre szabott és aktuális ajánlatokkal tudják ellátni a turistákat.

Ezen technológiák közül az általunk vizsgált térségben a QR-kódokat alkalmazzák. A QR-kódok egyfajta kétdimenziós vonalkódok, amelyeket 1994-ben alkalmaztak először Japánban, feldolgozóipari alkatrészek azonosításra. A QR-kódok turisztikai felhasználási lehetőségét indokolja, hogy gyors és egyszerű információs csatornaként állnak rendelkezésre minden mobileszközzel és internet hozzáféréssel rendelkező egyén számára, azáltal, hogy kapcsolatot teremtenek az adott termék vagy szolgáltatás és az online elérhető információ között. Segítségével keresgélés nélkül, beolvasás után azonnal elérhetővé válik az információ. A QR-kódok beolvasásából széles körű információt szerezhetünk, ilyen a kódbeolvasások száma, ideje, helye, melyek egyaránt értékes adatok a menedzsment szervezetek számára. A QR kódok előnye, hogy a mögöttük lévő tartalom könnyen megváltoztatható, így a szolgáltatók számára lehetővé teszik a döntési folyamatok segítségét és befolyásolását, ezáltal közvetve a térhasználat alakítását (HORVÁTH Z. – PAPP J. 2015).

3. ábra: Egy smart QR-kód
Figure 3: A smart QR-code

Forrás: Nyugat-Balaton Turisztikai Iroda / Source: West-Balaton Tourism Office

Térségi szinten a kerékpáros turizmus tematikájú kiadványban érhetőek el a részletes információk a túrákról, mivel a kiadvány méretei nem teszik lehetővé a kellően részletes túraleírások és térképek megjelenítését, emellett pedig a kódot beolvasva az aktuális térségi programkínálatról is tud értesülni a vendég, amely szintén befolyásolhatja útvonalválasztását.

Tematikus utak

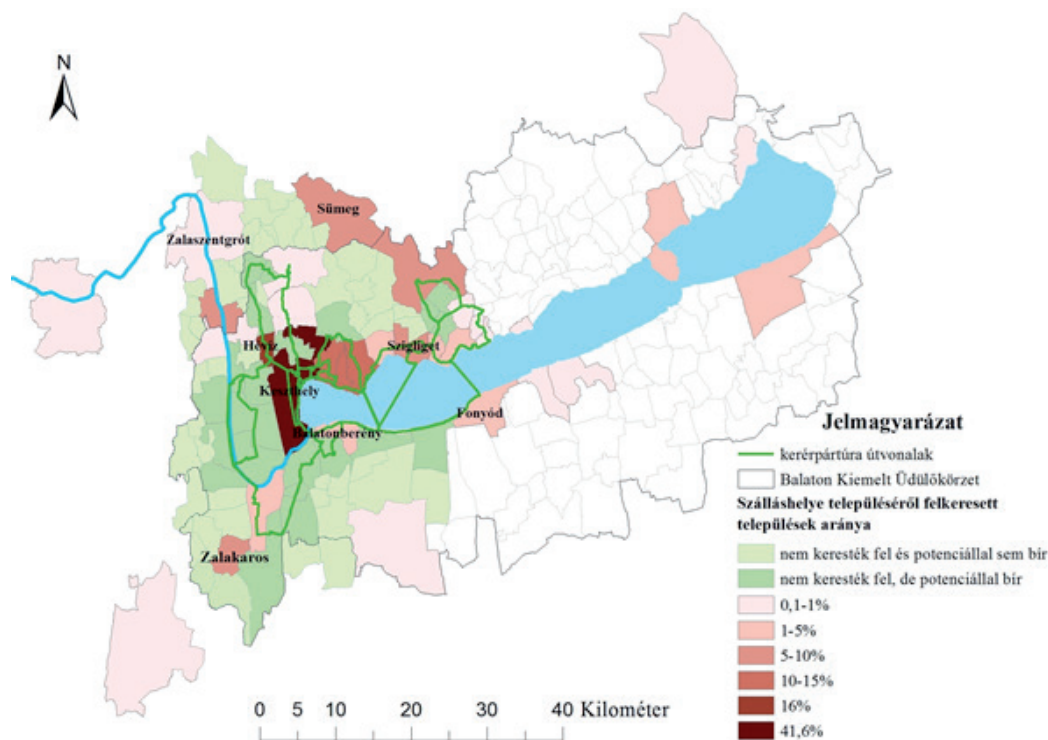
Megfelelő interpretációs eszközökkel bemutatva, valamint a látogatók igényeit kielégítő szolgáltatásokkal ellátva egy jól megválasztott téma képes lehet a potenciális látogatók figyelmének felkeltésére (RÁTZ T. – PUCZKÓ L. 2002). Ilyen interpretációs eszköz lehet tulajdonképpen például a tematikus utak kialakítása, amelyeknek számos fajtája ismert a különböző turisztikai termékekhez kötődően (SZABÓ G. 2008; PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2011; GONDA T. – RAFFAY Z. 2015).

A Nyugat-Balatonon a változatos természeti tájakra alapozva a kerékpáros turizmusban határozták meg a térségi termékfejlesztés egyik fő irányát, amely a desztináció marketingkommunikációjában is

kiemelt szereppel bír. E kialakított tematikus utak esetében a kerékpár lesz a közlekedési eszköz – a Balaton kerülő túrák esetében kiegészülve a hajózással. Az útvonalakat a létrehozott kerékpárutak és a kerékpározásra alkalmas, kijelölt utak biztosítják. A termékfejlesztés során kialakított fő témák pedig a Festetics-örökség, Balaton-kerülő, Keszthelyi-hegység, Kis-Balaton és Badacsony-kerülő túrák.

Az elmúlt évek fejlesztéseinek köszönhetően elkészültek a nyomtatott és digitális kerékpáros térképek, valamint kitáblázásra kerültek az útvonalak. Emellett esőbeálló pihenőhelyek lettek kialakítva 2-5 kilométerenként, illetve kerékpárkölsönző hálózat működik a turisztikai egyesülettel rendelkező településeken, valamint kerékpárbarát szálláshely minősítési rendszer került kialakításra. Az útvonalak olyan összetartozó természeti vonzerők és összefüggő attrakciók mentén lettek kialakítva, amelyek ugyan alacsonyabb vonzerővel rendelkeznek, azonban a részegységek szinergiáit felhasználva felkelthetik a kereslet figyelmét a háttértelepülések iránt. A Nyugat-Balaton tematikus útjait a 4. ábra mutatja be. A GIS-ben különböző műveletekkel összefüggéseket próbáltunk meg feltárni a térség kerékpártúra útvonalai és a térhasználat között.

4. ábra: A turisztikai térhasználat holt terei és perifériái a kerékpártúrák útvonalának összefüggéseiben a Nyugat-Balatonon
 Figure 4: Dead spaces and peripheries of touristic space usage according to the peripheral survey and and the established bicycle tour routes

Forrás: HORVÁTH Z. – PAPP J. 2015. / Source: HORVÁTH Z. – PAPP J. 2015.

A nyugat-balatoni tematikus kerékpártúra útvonalakat zöld színnel jelöltük az ábrán. Azokat a településeket, amelyeket – ugyan a felmérésünkör nem említettek a vendégek – a kitáblázott kerékpártúrák útvonala érint, tekinthetjük a térhasználat perifériáinak. Ezen települések rendelkeznek olyan attrakciókkal és látványértékkel, amelyek képesek egy túrára felfűzve tartalmas időtöltést nyújtani. Éppen ezért turisztikai potenciállal rendelkeznek, amelyet a termékfejlesztést követő céltu-

datos marketingkommunikáció segítségével a periféria állapotból közeledhetnek a centrum irányába. Azokat a településeket viszont, amelyeket a tematikus utak sem érintenek, a térhasználat holt tereinek tekinthetjük – világoszöld színnel jelöltük a 4. ábrán (HORVÁTH Z. – PAPP J. 2015). A holt tereket csak háttértelepülések alkotják, amelyek a térség magterületétől távolabb helyezkednek el, valamint amely településekkel – jelentősebb vonzerő hiányában – nem áll kapcsolatban a desztináció menedzsment szervezete.

A kerékpáros tematikus utak mellett a Festetics-örökségre vagy a térség gasztronómiájára (bor, sör) épülő tematikus utak kialakítását tartjuk elképzelhetőnek. Fontos megjegyezni azonban, hogy ezek a megoldások nem segítik elő a területi koncentráció intenzív csökkentését, hiszen a főbb attrakciók továbbra is a magtelepülésekre vonzzák a turisták többségét. Ugyanakkor a tematikus utak kiépítése a háttértelepülések nagyobb arányú bevonását eredményezi a térség turizmusába, főként az egyes célszegmensek tekintetében, akár a célcsoportokra fókuszált ajánlatok kialakításával. A térség fejlődésére a Festetics család volt a legnagyobb hatással, rendkívül gazdag a hozzájuk kapcsolódó épített és szellemi-kulturális örökségek köre. Ezen örökségek területi elhelyezkedésében, így az értékek bemutatásában a háttértelepülések is fontos szerepet játszhatnak a mai kor trendjeihez igazodva. Így például egy sörút megteremtésére a keszthelyi Reischl család 19. századi sörgyárának megújításával nyílhatna lehetőség. A sörút állomásai CSAPÓ J. – WETZL V. (2015) és CSAPÓ J. – WETZL V. (2016) alapján lehetnének a Vonyarcvashegyen, Tapolcán és Sümegen működő kisüzemi, kézműves sörfőzdék, ezzel is szélesítve és színesítve a térség kínálatát, növelve a térségbe érkező célszegmensek körét és azok tartózkodási idejét.

KONKLÚZIÓ – A DESZTINÁCIÓ VÉLT VAGY VALÓS HATÁRAI

A turisztikai térhasználat vizsgálatának eredményeként kirajzolódó centrum területek és a menedzsment szoros együttműködésének területei által kijelölt területeket tekinthetjük a desztináció valós határainak, azonban fontos megemlíteni, hogy minden turista individuumból, motivációjától függően mozog a meglátogatott térségben. A desztináció területe nem tekinthető egy állandó állapotnak, egy folyamatosan pulzáló, változó egység, amelynek alakításában a menedzsmentnek kiemelt szerepe van, és mint bemutatásra került, az attrakció-és látogatómenedzsment módszerek széles tárházával a vonzó, meglátogatásra érdemes területek körét tudja bővíteni.

A kereslet által kijelölt és a menedzselt területeket összevetve megállapítható, hogy eredményes menedzsment tevékenységet folytatnak a Nyugat-Balatonon. Eredményeink szerint a turisták szinte kizárólag a menedzselt térségben belül mozogtak, a szálláshelyük településén kívül átlagosan 1,6 települést kerestek fel turisztikai szolgáltatás igénybevétele céljából. A térség szinte minden igényüket ki tudta elégíteni, köszönhetően széles termékkínálatának, a szolgáltatások széles és egyre bővülő körének és a térségi marketingmunka eredményességének. A desztináció weboldalán található település leírások, a térség szolgáltatóinak, termékeinek egységes arculatú kommunikációja (turisztikai kedvezménykártya, nyomtatott tematikus kiadványok) eredményesen járult hozzá ahhoz, hogy a vendégek a meglátogatott célterületen belül maradtak utazásuk ideje alatt.

A kutatás további irányaként ideális lenne egy kontrollvizsgálat a következő turisztikai szezonban, amely feltárná, hogy az azóta eltelt időszakban változott-e a desztináció turisztikai térhasználat

és abban a menedzsment oldaláról milyen eszközök játszották a fő szerepet. Érdekes kérdés lehet továbbá, hogy a kialakított tematikus útvonalak képessé váltak-e a Balaton part-menti településeinek koncentrációját csillapítani és a háttértelepülések iránti keresletet felkelteni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AUBERT A. – MÉSZÁROS B. 2009: *A városmarketingtől a turisztikai desztináció-menedzsmentig*. In: AUBERT A. – BERKI M. (szerk.): *Örökség és turizmus*. Pécsi Tudományegyetem TTK Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 9-18.
- AUBERT A. – CSAPÓ J. – JÓNÁS-BERKI M. – PÁLFI A. 2015: *A turizmus térszerveződési típusai Magyarországon -Térszervező modellek a turizmusban*. In: TÉSITS R. – ALPEK B. L. (szerk.): *A mi geográfiánk: Tóth József emlékezete*. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 271-281. (Geographia Pannonica Nova; 18.)
- AUBERT A. – GONDA T. – HORVÁTH Z. – PÁLFI A. 2016: *TDM szervezetek Magyarországon: múlt, jelen, jövő*. In: HANUSZ Á. (szerk.): *Turisztikai jövőkép Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség (SZSZBMFÜ), Nyíregyháza, pp. 77-90.
- BIEGER, TH. 2007: *Management von Destinationen*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 381 p.
- BOHLIN, M. – BRANDT, D. 2013: *Creating tourist experiences by interpreting places using digital guides*. Journal of Heritage Tourism, 2014 Vol. 9, No. 1, pp. 1–17.
- CSAPÓ J. – WETZL V. 2015: *A sör és a sörút, mint turisztikai attrakció megjelenési lehetősége az idegenforgalomban Magyarországon – esélyek és lehetőségek*. Modern Geográfia 2015, IV. pp. 1-14.
- CSAPÓ J. – WETZL V. 2016: *Possibilities for the Creation of Beer Routes in Hungary: A Methodological and Practical Perspective*. European Countryside 8:(3) pp. 250-262.
- DICKINSON, J. E.– GHALIB, K. – CHERRETT, T. – SPEED, C. – DAVIES, N. – NORGATE, S. 2012: *Tourism and the smartphone app: capabilities, emerging practice and scope in the travel domain*. Current Issues in Tourism, 2014 Vol. 17, No. 1, pp. 84–101.
- GONDA T. – RAFFAY Z. 2015: *A tematikus utak szerepe a turizmus- és vidékfejlesztésben*. A FALU 30:(1) pp. 49-58.
- HAJNAL K. – KÖBLI Á. 2014: *Hévíz turizmusának fejlődési irányai*. Modern Geográfia 2014, III. pp. 17-36.
- HORVÁTH Z. – PAPP J. 2015: *Második generációs QR-kódok alkalmazása a turisztikai térhasználat alakításában – nyugat-balatoni kerékpár túra-útvonalak példáján*. In: KERESZTES G. (szerk.): *Tavaszi Szél 2015 / Spring Wind 2015 Konferenciakötet: I. kötet*. 642 p. Konferencia helye, ideje: Eger, Magyarország, 2015.04.10-2015.04.12. Eger; Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, pp. 511-520.
- HORVÁTH Z. 2015: *Desztinációépítés a Hévíz-Balaton TDM szervezet hatókörében*. In: JÁRAI-SZABÓ F. (szerk.): *XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Fizika, Földtudományok és Matematika Szekciójának Kivonat kötete*. 440 p. Konferencia helye, ideje: Kolozsvár, Románia, 2015.04.15-2015.04.18. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó, p. 392.

- JURAY T. 2008: *A város mint turisztikai tér, Szeged példáján*. Doktori (Ph.D) értekezés, Szeged, 141 p.
- KUNDI V. 2014: *Fesztiválok jellemzői és jelentőségük napjaink turizmusában*. IDRResearch Kft, Publikon, Pécs-Győr, 144 p.
- LENGYEL M. (szerk.): 2008: *TDM működési kézikönyv*. Heller Farkas Főiskola, Budapest. 212 p.
- MAIER, J. – RUPPERT, K. – PAESLER, R. – SCHAFFER, F. 1977: *Sozialgeographie, Das Geographische Seminar*. Westermann, Braunschweig.
- OROSZI V. – GONDA T. – GULD ZS. – MÁTÉ A. 2015: *A borturizmus új trendjei - Borturisztikai jó gyakorlatok a Pannon Borrégióban*. In: N. HORVÁTH B. (szerk.): Tolna megye egyik húzóágazatának jövője: szőlészeti - borászati trendkutatás. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, pp. 15-42.
- PARTZSCH, D. 1970: *Daseinsgrundfunktionen, I. Die Raumansprüche der Funktionsgesellschaft*. In: Handwörterbuch der Raumforschung + Raumordnung. Jänecke Verlag, Hannover, pp. 424–430.
- PECHLANER, H. – ZEHRER, A. 2005: *Destination – Card – Systeme. Entwicklung – Management – Kundenbindung*. Schriftenreihe Management und Unternehmenskultur. Linde Verlag, Wien, 168 p.
- PITT, F. L.– PARENT, M. – JUNGLAS, I. – CHAN, A. – SPYROPOULOU, S. 2011: *Integrating the smartphone into a sound environmental information systems strategy: Principles, practices and a research agenda*. Journal of Strategic Information Systems 20. pp. 27–37.
- PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2011: *Az attrakciótól az élményig – A látogatómenedzsment módszerei*. Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest, 341 p.
- RÁTZ T. – PUCZKÓ L. 2002: *GOETHE, HUMBERT ÉS ODÜSSZEUSZ NYOMÁBAN AVAGY KULTURÁLIS UTAK A TURIZMUSBAN*. Turizmus Bulletin 6:(3) pp. 3-11.
- SMITH, M. 2009: *Fesztiválok és turizmus: lehetőségek és konfliktusok*. Turizmus Bulletin XIII. évfolyam. 3. szám. pp. 23-25.
- STEINECKE, A. 2013: *Destinationsmanagement*. UTB, Stuttgart, 201 p.
- SULYOK J. – MESTER T. 2014: *A magyarországi turizmus szezonálisitása – A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma*. Turizmus Bulletin XVI. évfolyam 3-4. szám. pp. 85-92.
- SULYOK J. 2010: *A magyar lakosság fesztivállátogatási szokásai*. Turizmus Bulletin XIV. évfolyam. 3. szám. pp. 2-11.
- SZABÓ G. 2008: *Tematikus utak és termékmárkák a vidéki turizmus fejlesztésében*. In: HANUSZ Á. (szerk.): A turizmus szerepe a kistérségek és a régiók gazdasági felzárkóztatásában. 169 p. Konferencia helye, ideje: Nyíregyháza, Magyarország, 2008.05.22-2008.05.23. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet. pp. 133-161.
- SZIVA I. 2012: *Versenyző együttműködés és a turisztikai desztinációk versenyképessége. „Hol volt, hol nem volt...?”*. Vezetéstudomány. XLIII. évfolyam. 5. szám. pp. 52-60.
- SZIVA I. 2014: *Milyenek a professzionális desztinációmenedzsment-szervezetek? Versenyképesség és desztinációmenedzsment dán tapasztalatok tükrében*. Turizmus Bulletin. XVI. évfolyam. 3-4. szám. pp. 59-67.
- WANG, D. – XIANG, Z. – FESENMEIER, R. D. 2014: *Adapting to the mobile world: A model of smartphone use*. Annals of Tourism Research 48. pp. 11-26.

ZOLTAN, J. – MASIERO, B. 2012: *The relation between push motivation and activity consumption at the destination within the framework of a destination card*. Journal of Destination Marketing & Management 1. pp. 84-93.